

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

III. évfolyam – 2008. szeptember–október

EMLÉKEZÉS

***Medgyessy Ferenc és Holló László,
Barabás Miklós, Mersits Piroska, Cseh Gusztáv,
Miskolczi László, Rácz György, Kunkli Irén***

A XX. DEBRECENI ORSZÁGOS NYÁRI TÁRLAT

KRÚDY GYULA ÍRÓPORTRÉI

BÁRÁNYKÖNNYEK

– folytatásos regény, III. rész

VITÉZ FERENC

**irodalmi és művészeti
folyóirata**

16–17.

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, III. évfolyam; 2008. szeptember–október

A TARTALOMBÓL

(Részletes tartalomjegyzék az utolsó lapon)

200 kép között – a Holló-életmű keresztmetszete (540)

Hajdúszoboszló művészeti örökségéből (565–678)

A XX. Debreceni Országos Nyári Tárlat (583)

Mersits Piroska hagyatéka (609)

Krúdy Gyula íróportréi (627)

Báránkyönnyek – folytatásos regény; III. rész (655)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.;

telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko24@freemail.hu)

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János.

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József.

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül. Megjelenik 700 példányban.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben és Hajdú-Bihar megye városaiban, a debreceni középiskolák könyvtáraiban); Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén,

Heves, Szolnok–Jász–Nagykun, Békés, Bács–Kiskun, Nógrád és Somogy megye egyes múzeumaiban, közintézményeiben; határon túli magyar művelődési intézményekben.

Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre szervezőjénél), a *Déri Múzeumban*, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsei, Kismacsi Községi Ház, Debreceni Mű–Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *DEOEC Közművelődési Titkárságán* (Cserép Zsuzsánál), a *Holló László Galériában*, a *Misztika Galériában*, a *Havrics Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívis Art képeretezőjében*, a *Fókusz Könyvruházban*, az *Alternatív Könyvesboltban*, a *Trombitás Sörözőben*, a *Pulykakakas Üzlet- és Irodaház Latinovits Kávézójában*, a *főtéri Korzó Kávézóban*, a *SULISZERVIZ Oktatási és Szakértői Irodában*, illetve egyes képzőművészeti események helyszínein.

A folyóirat korábbi számaiból a Lícium Médiaportálon olvashatnak: www.licum.hu

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

A Néző • Pont főtámogatója:

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

DR. KARANCSI JÁNOS és KOSZORÚS ERIKA (Onix Nyomda Kft.)

KAPUSI JÓZSEF (kötészet: Kapitális Kft.)

TÓTH GÁBOR – KARTONPACK Rt.

SIPOS LÁSZLÓ – Pulykakakas Üzlet- és Irodaház

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

HORVÁTH LAJOS

– HBZ Kft. és HBZ Galéria;

VOLKSBANK
MAGYARORSZÁG

BOROS JÓZSEF – Debrecen

HUPUCZI LÁSZLÓ; CÍVIS HOTELS Zrt.

DÉRI MÚZEUM BARÁTI KÖR

GERGELY ATTILA – Színforrás Kft.

HAVRICS MIKLÓS – Havrics Galéria

Őzv. HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

ILLYÉS PÉTER – Tipp Autó Kft. Debrecen

Dr. JUHA ENIKŐ művészettörténész

KISS ÁRPÁD – Vár Galéria

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS

TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA

Tudományos és Művészeti Bizottsága;

KONCZ SÁNDOR

– Debreceni Kortárs Művészeti

Közhasznú Alapítvány

MAJOROS LÁSZLÓ – Misztika Galéria

MAKSAI JÁNOS festőművész

MÁTÉ LÁSZLÓ kulturális menedzser

PAPP GYULA ezredes

PÉTER GÁBOR – Péter Képeretkezés

és Holló László Galéria

SER-MÜLLER Kft.

Dr. SZÓKE KÁLMÁN – Berettyóújfalú

VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – Debrecen

ALMÁSI ISTVÁN (Debrecen); **ÁDÁNY LÁSZLÓ** (Csokonai Ház); **ANDICS ÁRPÁD** (fotóművész); **CSERÉP ZSUZSA** (népművelő); **DAVID BEERI** (festőművész); **ERDÉLYI MÁRTA** (Déri Múzeum Baráti Köre); **JLD. Kft.** – Budakeszi; **JÓZSÁNÉ BÍRÓ MÁRIA** (fagott-művész); **KERÉKGYÁRTÓ KÁLMÁN** (költő); **KOROMPAI BALÁZS** (muzeológus); **KÓNYÁNÉ TÓTH MÁRIA** és **MOLNÁR CSABA** (Suliszerviz); **DR. KÖVÉR JÓZSEF** (szobrászművész); **DR. MATICSÁK SÁNDOR** (nyelvész); **NAGY KRISZTINA** (régioigazgató); **NÉMETH JENŐ** (Fókusz Könyvruház és Galéria); **NÉMETH RUDOLF és neje** (Hosszúpályi); **SÓVÁRI GABRIELLA** (Korzó Kávézó és Édesség); **SZÉKELY TIBORNÉ** (Debrecen);

dr. Barta Erzsébet, Bresnyánszky Lászlóné, dr. Csohány János és neje, Dezső Péterné, Éhn József (Társaság a Kárpát-medence Magyarorszáért), Farkasné Kovács Piroska, Holló Ila (festőművész), Háló Magdolna, Horváth Ibolya (festőművész), Farkasné Kovács Piroska, Jaszovics Gizella, Kármán József, Katharina Leitner (festőművész), Korompainé Mocsnik Mariann (múzeumpedagógus), dr. Kovács Anna, Láposi Terka (képzőművész), Leposa Istvánné, Major Béla, dr. Major Józsefné, Márián Katalin, Máriási Ágnes, dr. Márton Gyula, Mester József, Nagyné Kiss Katalin, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné, Nyíri István és neje, dr. Ötvös László (költő, Biblia-kutató), Palcsó Julianna (festőművész), Polgár Sándor, dr. Rab Ferenc (ügyvéd), Rácz-Fodor Sándor, dr. Ráthonyi György, Rózsa János, R. Poncz Mária, dr. Rózsa Jánosné, Szabó Sándorné, dr. Szilágyi János, Tamás-Kis Andrásné, Tóth Lászlóné, Tóth Lenke, Vántsa Zoltán (költő), Virág Sándor, Virághné Törös Borbála (festőművész)

*Medgyessy Ferenc: Táncosnő
(Andics Árpád fotógrafikája)*

„A TÁNCOSNŐ HALÁLA”

50 ÉVE HALT MEG MEDGYESSY FERENC

(Részletek *A Táncosnő halála* című, az évfordulóra megjelent metafizikus detektívregényből)

– Talán még ízlett is – mondta Koczogh Ákos Medgyessynek, amikor az nagy nehezen bevette a keserű oldatot.

– Fene, aki megeszi! – hunyorított a szobrász. Csak azt a szemét tartotta nyitva, amelybe nem világított a lámpa.

A hőmérő magasán járt. A superseptyl keserű ízével a szájában lassan lehunyt a másik szemét is. Kis vaskos kezével szorította barátja göcsös ujjait, amíg el nem szenderedett. Utolsó este volt odahaza, a művésztelepen, mielőtt bevitték a MÁV-kórházba.

Medgyessy Ferenc a fővárosi, Százados úti műterem rézágán feküdt. Ágya felett a barátok képei, Holló László, Egry, Rippl-Rónai, Derkovits Gyula, Barcsay Jenő, Káplár Miklós festményei lógtak a falon Borsos Miklós domborműve mellett. A reprodukciókon Leonardo *Szent Anna harmadmagával* című képének egyik részlete köszönt vissza, a Pantheon folyamisten, amott pedig egy Van Gogh-festmény másolata. A könyvszekrény tetején a győri Szent László-herma fenséges fejének bronzmása. Egy Székely Bertalan-tanulmány és Medgyessy családi rajzai sorakoztak egymás mellett. Saját munkáiból csak keveset tartott a szobában, a rajzok mellett néhány kis bronzot, a többi a műteremben volt.

A rézágon játszott, remegett és pislákol, incselkedett a fény, míg átmenetek a szobába. Hagyták pihenni a művészt. Medgyessy mellett volt orvos öccse, Gábor, s Mária asszony, a felesége, aki Taskentből ragadt mellette. Mindannyian reménykedtek, hogy a kórház talán még tud segíteni. A vásárhelyi cserepek, a zöld butéliák, a sólyom-múmia, a kis kínai lovas, a csillagász távcső némán pihentek körülöttük.

A Déri Múzeum előtti, a brüsszeli világkiállításon 1935-ben aranyéremmel, két év múlva Párizsban Grand Prix-vel elismert allegorikus szobrairól készített, bekeretezett fényképek közül a *Művészet* nőalakja fájdalmasan tekintett

a kezében tartott szoborra. A sarokban a táncosnő sem lebbentette meg szoknyáját, csak Móricz Zsigmond szobormása ült magyar Buddhaként mögöttük méltóságteljesen.

Koczogh azt érezte, hogy az utolsó kézszorításban benne volt minden, amit nemcsak neki üzent a művész, hanem mindenkinek: a becsületet és hűséget, a bizalmat és derűt. Őt magát is erősítette mindegyik. A világirodalom debreceni egyetemi tanára negyvenhárom éves volt, alig egy éve költözött vissza Budapestre, a szülővárosába. Állásából elbocsátották, bizalmas jellegű naplóját elkobozták, létezését ellehetetlenítették, mert gyászbeszédet mondott az

1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak temetésén. A Református Egyház zsinati levéltárában húzódott meg, ide menekült a megtorló hatalom elől, s még szerencséje volt, hogy hagyták menekülni.

Atyai jó barátjának tekintette Feri bácsit, aki úgy fogadta mindig a műteremben, mintha fia jött volna meglátogatni. S amikor már az első, majd a második agyvérzése után is, nehéz mozgása ellenére, eleget

tett a művész a debreceni meghívásoknak, kiültek a szállásáról gondoskodó Aranybika teraszára, ahol nemcsak a szobrokról, hanem az emberségről is beszélgettek.

Koczogh Ákos szomorúan nézte, ahogy a lemenő nap szétömlött a szobában, ahogy a fény előbb megragyogtatta az eszméletlentestet, aztán az alkonyfelhő közeledtével ez a szétömlő fény is pislákolni kezdett, mint az élet. De ő az izzó sugarakat őrizte inkább, melyek még a kórházi betegágyhoz is elkísérték. Úgy feküdt ott, mintha saját szobra lett volna: erősen és csodálatos nyugalomban.

A kórházban egy munkás feküdt mellette. Pontosabban, nem is feküdt, mert a mankójával szinte ötpercenként körbebicegte a szobrász ágyát. Óvatosan és figyelemmel igazgatta a takarót a magatehetetlen testen. Inni adott neki, ha szárazon epedve rándult meg vízért a szája. Talán fogalma sem volt róla, hogy ki feküdt ott mellette a lemenő napban.

Az ifjabb barát arra gondolt, hogy a művész végső óráiban sem omlott össze. Mint egy sumér isten, keményen és biztosan indult a messzeségbe, csak a véső hiányzott összeszorított kezéből

1958. július 20-án kelt útra Medgyessy Ferenc immár a mennyboltok szobrai faragni. Hetvenhét éves volt. Mesei kort élt meg. Egyszerűn és szépen élt, úgy tűnt, hogy soha nem bonyolította túl a dolgokat. Egyetlen napig sem volt a fiatal nemzedék kinevezett, hivatalosan elismert főiskolai tanára, mégis valamennyien nála tanultak. Hogy mit kaptak tőle a szobrászok, azt Megyeri Barna foglalta össze, amikor a Kerepesi temetőben búcsúztatta a mestert:

„Feri bácsi, drága Mesterünk! Nagyon sokat köszönhetünk Neked. Köszönjük azt, hogy megmutattad, mi a szobor, mi a forma. Köszönjük azt a lelkesedést és életerőt, aminél melegedtünk. Köszönjük a meg nem alkuvást, a formai tisztaságot, amit megmutattál. Köszönjük az életszeretetet, a derűlátást, amit tőled tanultunk. Most már oda kell mennünk, amiből Te is merítettél. Most már egyedül kell mennünk azon az úton, amit Te mutattál meg. Szobraid tovább mosolyognak, és hirdetik azt, amiben mi hiszünk – az életben, a formák örök mozgásában és átalakulásában.”

Élete és művészete áttekinthetőnek tűnik, mégis igen sokrétű, hiszen a 20. század magyar művészetében az új szobrászi feladatokat akarta kijelölni, s ehhez ugyanúgy le kellett vetkőznie a provinciálist, mint az egzotikust, a szecessziós kötöttségeket, a romantikus vagy a germán eszmények helyett a rusztikus magyar, keleti gyökerű, alföldi formákat kellett megkeresnie.

– Szobrot kell csinálni, mert az marad meg, nem a modell – vetette oda Koczognak bajsza mögül. Tömzsi kézfejjével elmaszatotha homlokán a piszkos-fehér kőport. Vészt tovább.

(...) – Óvatosan! – figyelmeztetett a főhadnagy, amikor az őr előkereste a kulcsokat, hogy kinyissa az ajtót. Beléptek az előtérbe, a pénztár helyiségébe.

Régen itt volt a szabadkérményes konyha, onnan az utca felé nyílt az úgynevezett katonaszoba. Ezt a részt is a 19. század elején építették, hogy elkülönítsék a beszállásolt katonákat. Itt most tablók, archív fotók, rajzok láthatók. A legkorábbi az a bizonyos *Tigris és oroszlán* 1894-ből, amit Móricz is emlegetett. A legkésőbbi rajzok feleségét, Máriát ábrázolták. Háborús emlékműtervek, iratok, dokumentumok. Debreceni udvarok, színészek, karikatúrák, orvosegyetemi tanárai. S 1908 körül készült hullarajzai.

Nem kis ironiával ezt írta róluk Medgyessy: „Első aktmodelljeim hullák voltak. Jó nyugodt modellek voltak. Nem izegtek-mozogtak. Ajtai professzor azt hitte, hogy a boncolásért járok annyit hozzá, meghívott az intézetébe gyakorolnuk.”

A főhadnagy, nyomában az igazgatóval és a biztonsági őrral, lassan, minden részletre figyelve, elkezdte sorra járni a termeket.

– Mennyire ismerik jól a kiállított anyagot?

– Meglehetősen – bólogatott az igazgató.

– Észreveszik, ha eltűnt volna valami?

– Azt hiszem. Egyébként meglátászana. Üres posztamens, gazdátlan szög a falban...

– Hány ilyen szoba van?

– A kiállítás-vezetői rend szerint tíz, beleértve ezt is, a régi konyhát, az átjárót a hátsó nagyterembe, és ott vannak még a fiülkék. Egy rövid mustrához tulajdonképpen öt perc is elég, de az igazi műélvezethez talán több napra lenne szüksége az embernek.

A balra nyíló első, boltíves szobába léptek, ahol a korai szobrok és domborművek voltak láthatók. László, talán azért is, hogy beszédével oldja a feszültséget, míg szemügyre veszik a műtárgyakat, hevenyészett ismertetésbe

kezdt. Edit nem bánta, szívesen hallgatta a múzeumi tárlatvezetést, habár közben azért drukkolt, hogy mindent érintetlenül találjanak.

– Ez itt különleges helyiség, a korai szobrok és domborművek terme. Medgyessy első jelentős művei még Párizsban születtek 1907-ben. Szállásadójának gyermeke, egy hétagú francia család, a *Tehervívó*, a *Menekülők* – mutatta sorban a címekhez rendelt szobrokat. – A *Három grácia* még az antikvítás és az itáliai reneszánsz hatását mutatja, ezt igen sok példányban sokszorosították, mondhatni, közkedvelt alkotása Medgyessynek. Aztán a *Súroló asszony*, a fenekével állítólag gyűlölködő környezetének üzent a szobrász. Szeretem itt ezt a darabot, a *Kövér gondolkodót*. A hús himnusza. S itt van a *Szoptató anya* kicsiben, amiről kint is beszéltem.

– Nagyon élethű – jegyezte meg Edit.

– S még inkább azért, mert életrajzi vonatkozású. 1916-ban és '17-ben, ahogy az erről szóló emlékezéseket olvassuk: a „legvadabb szerelem idején” születtek legszebb női aktjai. Láthatja ebben a sorban a térdeplő és a vetkőző aktot. Az első világháborúban, 1915-től, Medgyessy Galíciában volt katonaoorvos, és a különítményükből hárman is foglalkoztak művészettel. A modelljüket Maria Kienichnek hívták, s Medgyessy Ferencet mély és tartós kapcsolat fűzte hozzá. Nem tudni, pontosan hol és mikor ismerkedtek meg, tény azonban, hogy mielőtt visszavezényelték volna Pestre, megszületett Ilonca nevű kislányuk. Talán a szobrász leánytestvére után adták neki ezt a nevet. A születést, saját apaságának érzését örököltette meg a csecsemő és az édesanya

figuráiban, a *Kislányom feje* és a *Szoptató anya* című szobrokban. Egyébként még a háborúban kezdett el foglalkozni a lovas témával is, már ekkor készült nagy lovas sorozatára. Láthat itt egyet az előzményekből. Igaz, még nem nagyon vehetjük rajta észre az ő sajátos stílusát. Ez a szinte barokkos mozgalmasság nem állt jól neki, és szerencsére hamarosan levetkőzte ezt a művészi viselkedést.

– Minden megvan? – érdeklődött a főhadnagy.

Az igazgató még egyszer körbenézett, bólintott, és a következő terembe léptek, ahol az 1920 és 1943 közötti évekből rendeztek be egy kis válogatást jelentős szobrokból és reliefekből. Itt volt az egyik legfinomabb akt, a *Támaszkodó nő*, melynek dinamikáját a kar és a csípő összehangolt mozgása adja. *Tógás férfi*, *Atléta akt*, *Halász fiú*, kútterve, a *Kürtös lovas*, síremléktervei, *Rippl-Rónai* és a *Három párka* – a gyors szemle megnyugtatta Lászlót, hogy mindent a helyén talált.

– Nézze csak a *Térdeplő nőt*! Igaz, hogy kisméretű, alig több, mint 70 centi a magassága, de régebben ez is köztéren állt. A Déri Múzeum előtt volt felállítva a nyitástól, 1930-tól kezdve 1948-ig.

Edit közelebb lépett a műkőből készült női akthoz. Kár, hogy nem láthatta köztéren ezt a kis remekművet, gondolta. – Itt is minden rendben van? – kérdezte közben.

– Igen, rendben. Most pedig láthatja a *Táncosnőt* is, kicsiben. Ez a szoba a Medgyessy tánc tematikáját bemutató alkotások terme. Készüljön fel, kisasszony!

Ere azonban nem lehetett felkészülni. A posztamens üres. A kis táncosnő nincs ott. Az igazgató odaugrott.

– Álljon meg! – kiáltott Edit. – Vigyázni kell a nyomokra!

A reliefek mind megvoltak, de azonnal látták, hogy valaki hozzájuk nyúlt. A szívbe markolóan üres posztamens mögött a négy táncoló nőalakot és az őket furulyán kísérő fiút ábrázoló dombormű sem volt a helyén. Valahogy lekerült a földre, a súlya miatt legalább két ember kellett hozzá, hogy levegyék a kam-pókról. Kicsit megdöntve támasztották a falhoz, annyi vigaszuk azonban volt, hogy első pillantásra úgy tűnt, sehol nem sérült.

– Maradjon itt! – mondta Edit a biztonsági őrnek, s megfogta László kezét, húzta maga után, hogy nézzék meg a többi termet is.

– A hátsó szobákban, illetve a nagyteremben is minden a helyén van – állapította meg az igazgató, de már rohant volna vissza a táncos szobrokat őrző szobácskához.

– Azt hiszem, itt az ideje, hogy szóljak az őr-nagynak – mondta a nő, és kikereste a telefon-ban Tihanyi nevét. – Főnök, azonnal ide kell jönnie a Medgyessy-emlékmúzeumba! Hozzon magával helyszínelőket! Innen is ellopták a *Táncosnő* egy kisebb változatát.

– Van köze a gyilkossághoz?

– Egyre inkább az az érzésem, hogy igen.

*A Táncosnő – részlet Mallár Gabriella
Minden út hazavisz című akvarelljéből*

*A Medgyessy-művek alapján illusztrációként közölt digitális fotográfiákat
ANDICS ÁRPÁD fotóművész készítette*

A regényt (a múzeumbaráti kör által szervezett rendhagyó tárlatvezetés részeként) július 22-én mutatta be Arany Lajos művészeti író a Medgyessy-emlékmúzeumban.

Andics Árpád fotóriportját a Néző • Pont különszámában közlöm.

EGY „LÉLEGZŐ” ÉLETMŰ

***A Magyarországi Volksbank Galériák is üdvözölték
a Modern meghosszabbított Aba Novák-kiállítását***

---

*Aba Novák Vilmos grafikai (formát és színeket jelölő) vázlata 1937-ből
Medgyessy Ferenc szobrai Debrecenbe szállításának témájához*

„Egyedülálló életmű-kiállításként” tarthatták nyilván szellemi naplójukban a művészetszeretők a debreceni Modernben áprilisban 20-én nyílt s július 20-ig meghosszabbított nyitva tartással rendezett összegző tárlatot – a hangzatos „Aba Novák, a barbár zseni” címmel.

Az életmű korábbi „elhallgatásáról” szóló híradások helytállóak voltak abban a tekintetben, hogy a művész 1941-ben bekövetkezett halála után a Magyar Nemzeti Galéria valóban csak 1962-ben vállalkozott egy, az életművet összegző kiállítás megrendezésére. A sajtó mun-

katársait tájékoztató rendezők azonban csak féligazságot fogalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy az eltelt 46 esztendőben sehol nem mutatták be az életművet, s a Modern vállalkozása ezért is egyedülálló.

„A Volksbank Magyarország Zrt. Igazgatósága tiszteletét és nagyrabecsülését megfogalmazva üdvözlí a debreceni kiállítást, ám Aba Novák Vilmos oeuvre-jének utóéletét illetően némi kiegészítést kell tenni.”

Ezt már Nagy Krisztina debreceni fiókvezető, kelet-magyarországi régió-

igazgató említette, amikor a folyóirat előző számának vezető közleményében bemutatott Aba Novák Vilmos kiállításáról kezdtünk beszélgetni.

A Volksbank Galériák ugyanis nemcsak a kortárs képzőművészet elismert alkotóinak nyújtanak bemutatkozási lehetőséget szerte az országban – a Magyarországon másfél évtizede jelen lévő bankhálózat majdnem hatvan fiókja közül minden harmadikban működik galéria –, hanem rendszeresen emlékkiállításokkal adózik a magyar képzőművészet klasszikusainak életműve előtt is.

– A kiállítási sorozat célja az összegzés mellett az új tehetségek keresése, az érték-megtartás és az értékképzés. Mindeztől kezdve a számos egyéni bemutatkozás mellett több csoporttárlatnak adtunk ott-hont: 180 kiállításunkon összesen mintegy 400 művész mutatkozott be.

A debreceni bankfiók Lícium Galériája például Holló László születésének 115. évfordulóján rendezett kiállítást a Kossuth-díjas debreceni festőművész munkáiból; az öt éve nyílt budapesti, Istenhegyi úti galéria pedig 2007 végén Egry József születésének 125. évfordulója alkalmából nyitotta meg emlékkiállítását, melynek keretében 19 kortárs művész is tisztelgett az Egry-életmű előtt.

– S az Istenhegyi úti galériánk volt az első olyan kiállítóhely, mely több mint négy évtized múltán nagyobb lélegzetű összeállítást szentelt Aba Novák Vilmos művészetének: a festő születésének 110. évfordulóján, 2004-ben. A reprezentatív tárlaton (melyet Heller Ágnes filozófus és Gyémánt László festőművész nyitott meg) közel 100 műalkotást mutatunk be, a következő esztendőben pedig Szegeden, a Volksbank ottani bankfiójának galériájában rendeztük meg az Aba Novák-tárlatot.

(Felmerült közben a kérdés is, hogy kötőjellel kell-e írni a festőművész nevét vagy sem. Nos, valóban elterjedt ma a kötőjeles írás, néhány érv azonban ellene szól. A Művészeti Lexikon és az akadémiai helyesírási szótár nem használ kötőjelet, Novák Vilmos ugyanis csak 16 éves korától használta az Aba előnevet. Festményein pedig háromféle írásmóddal találkozunk: „Aba Novák”, Abanovák és Aba-Novák” áll a képeken.)

Fent: Aba Novák Vilmos:
Kató a nyugágyban (70x95 cm
– olaj, vászon, magántulajdon)

Lent:
Itáliai táj (tustanulmány)

Mindez most mellékes, de kiállítás rendezési ügyben nem is az elsőség a fontos, hanem a tény dokumentálása, mely a Volksbank mellett szól. (Persze, reklám ereje is van a megszólalásnak – de elég sokan örömmel üdvözlénék, ha mind több vállalkozás szeretné ismeretebbé tenni a művészet pártolásával is saját tevékenységét....)

Felajánlottam, hogy lehetőséget adok a kiegészítésre, ehhez azonban további anyagokra lenne szükségem, így levelezés, illetve dokumentum-küldemények révén bekapcsolódott a tájékoztatásba Skonda Mária a Volksbank Magyarország Zrt. Igazgatóságának tagja, elnökhelyettes asszony is.

– Az egyébként jól feldolgozott – de még mindig meglepetéseket tartogató – életmű kiválóan nyomon követhető a debreceni kiállításon, azonban a festőóriás munkásságának grafikai oeuvre-be helyezésére is mi vállalkoztunk először. (Mások mellett segítséget nyújtott ehhez a kiállítás rendezése előtt elhunyt Aba-Novák Judit, a művész leánya, és köszönet illette Supka Magdolna művészettörténészt, aki a méltánytalan mellőzés hosszú évtizedeiben állt ki Aba-Novák művészetének elismertetéséért.)

A művész mindaddig rejtve maradt arca vált láthatóvá 2004-ben Budapesten, majd 2005-ben Szegeden, jelentős

festmények mellett bemutatva a mesteri alkotásokat körbeölelő, finom és biztos vonalvezetésű rajzait, tanulmányait, vázlatoknak nevezett, de annál sokkal összetettebb és mélyebb tartalmat is rejtő grafikai munkáit, életének legfontosabb stációit, a festményeken és rajzokon túl freskótervek és személyes tárgyak kiállításával engedve betekintést a korán elment génusz hátrahagyott képzőművészeti kincsestárába.

*Aba-Novák Vilmos:
Önarckép
(1922 – 95x70 cm;
olaj, vászon
– magántulajdon)*

*Egy felvétel
a szegedi megnyitóról*

A kiállításra mintegy 40 oldalas színes katalógust jelentettek meg, az életrajzon és a bevezető tanulmányon túl húsz Aba Novák-mű reprodukciójával.

„A debreceni kiállítást illető elismerésünk mértékét tehát az is jelzi, hogy a Modern olyan értékőrzésre vállalkozott nagyobb méretekben, melynek lehetőségeinkhez képest legteljesebb felmutatására a Volksbank-galériák tettek először kísérletet” – olvasható a nyilatkozat zárásaként.

Lapozom később is a katalógust – a bevezető írás címe: *Az esszenciális képzőművészet*, s mottójaként egy rövid részletet találok Aba Novák Vilmos főiskolai székfoglaló beszédéből – 1938-ban kapott katedrát a képzőművészeti főiskolán, s a számos hazai és nemzetközi elismerés (közte a párizsi Grand Prix) után 1940-ben még átvehette a Velencei Biennálé nagydíját, de a következő év szeptemberében, 47 éves korában meghalt.

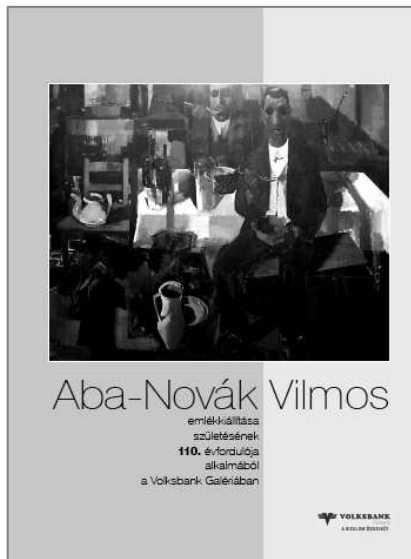

*A 2004-es meghívó részlete:
Aba Novák Vilmos emlékkiállítása
születésének 110. évfordulója
alkalmából a Volksbank Galériában*

„A festői nyelvújító korszaknak nagyjából a végén járunk, a következő generációk dolga, hogy hősi korunknak megfelelő hősi eposzok formájában foglalja össze vizuálisan ezt a mi korunkat, hittel és felkészültséggel, és soha ne felejtsek el Önök, hogy amint a történelemben sem mondta ki senki az utolsó szót, úgy a műtörténelemben sem. *Mindnyájan staféták vagyunk.*”

Egy „lélegző” életmű áll előttünk, erre figyelmeztetnek a képek, melyek bár a kész állapotot mutatják, minden porusukban magukban hordozzák a folyamatot. Aba Novák a festői nyelvújítással egyúttal a képi beszédmód megváltozására is utalt, s ez a „beszédmód” törvényszerűen megváltoztatta a beszéd-tartalmat is.

Ez a világ pedig ma is aktuális és élő. A zaklatottság és a remény folyamatos küzdelmét látjuk.

A VARÁZSLÓ FELESÉGE

(Özveggy Holló Lászlóné Maksa Olgának)

Körtefa nyíltott.
Kedve olyan volt, mint a napé.
Méhek zsongtak,
a dolguk elől nem csábította a rajt
ez a szikrázó körteszirom-kanapé.

Kislány-dac keresett
szelíd oltalmat pillangó repülésben.
S varázslót látott,
aki szalmakalapja alól pislantott
gyönyörűt, s így lett kertje az Éden.

Szép volt nézni,
ahogy ez a kert a varázssal megtelt.
S jöttek a pillangók,
rászálltak volna a képre, kergetve
-követve az ámult, kicsi embert.

Emlékszik még.
Őszült hajfonatából lesz eleven,
tegnap történt lesz
a mese. – Beletúr az idő az ezüstbe,
s tündér suhan át szigorú teleken.

A föld röge jaj.
Vörös és kék, zöld, majd tüze sárga.
Életeket nyög mind,
emberből van a föld millió színe:
nevet és fél, álmodik és sír a barázda.

Ott ült szemben.
Szemben a homlokkal s magas éggel.
Melegítette,
ahogy maga is féltő meleget küldött,
sóhajtotta: e homloknak tüze még kell...

Csendes percek –
halkak s szikrázók nagy dada-nyárban.
Halk asszony lett
maga is, féltő nő csacsogó lányból,
szép feleségnek s még szebb lélekanyának.

„Hendrike volt,
piktúrám gyönyörű, serkentő segítője” –
írta a festő.

S Olga törékeny teste erőssé nőtt:
akaratból volt ez az asszony embere őre.

Akaratból s szívből.

Nemes érből volt a Varázsló Felesége.

Azzal a szemmel

s úgy nézett vigaszul Holló önszigorába,
ahogyan szelíden ma is elnéz, fel, az égre.

Az idő ezüstje.

Haját az Úr csillagporral festette meg –

A nagy varázslatot

hát ő is eltanulta. Nincs félelem sem. Olga
bőre már a messzi színekért remeg.

Társaként s gondos

feleséggént a festéket, vásznat elrendezi.

Néz naplementét:

fürdőző lányok s lovak táncolnak elő a
vörösből, fehérén. – A festő így üzen neki.

Nem halhatott meg.

A varázslók rejtőznek, meg sose halnak!

Ez is csak bűbáj,

egy hosszú álmodás, negyed százados,
megtartani mégis szép e súlyt a karnak.

Körtefa nyílik.

Kedve olyan most is, mint a napé.

Nyáron méhek

zsongnak. A dolguk elől nem csábítja a rajt
ez a szikrázó körteszirom-kanapé.

Kislány-dac már nincs,

de maradt repülés, ami oltalmat adó.

Őszült hajfonatokból

ujjak régi kegyelme virágzik, s szívében
minden reggel szől szeretet-riadó.

200 KÉP KÖZÖTT

A HOLLÓ-ÉLETMŰ KERESZTMETSZETE A TÓCÓSKERTBEN

A Déri Múzeum Baráti Köre a Holló László Emlékmúzeumban

Holló László Kossuth-díjas festőművész pályaterveiben egészen 1914 augusztusáig nem szerepelt Debrecen. Arra még kevésbé gondolt, hogy (kisebb megszakításokkal) több mint 60 éven keresztül (1976. augusztus 14-i haláláig) ez a város lesz az otthona. Hollósy Simon mellől, a técsői művésztelepről ugyanis szülővárosába, Kiskunfélegyházára készült, onnan vissza Párizsba, ahol München után két évig volt ösztöndíjas, s egykori barátai, pártfogói tanítványokkal, fizetéssel, műteremmel várták. Arról, hogy az első világháború kitörésekor sietve elhagyott Técsőről miként vezetett ide az út, már a folyóirat korábbi köteteiben is tettem utalásokat (legutóbb a 2008. nyári, 14–15. számban, 396–399.).

A Déri Múzeum Baráti Köre május végén tett műteremlátogatást a tócsókerti villában, mely 1974 óta van a város tulajdonában. Ekkor lett a kiskunfélegyházi díszpolgár, Szinyei-, Munkácsy- és Kossuth-díjas Érdemes és Kiváló Művész Debrecen díszpolgára, második feleségével, Maksa Olgával ekkor adományozták Debrecennek a házat, 200 olajfestménnyel, öt freskóval, és hamarosan egy 180 lapos grafikai gyűjteménnyel egészítették ki az adományt.

Holló első feleségének apja, a felvidéki származású Hrabéczy Antal, svájci tanulmányai után az 1880-as években költözött Debrecenbe, s itt kelmefestő üzemet nyitott a Széchenyi utca végén. A család az 1910-es évek elején építette fel a

Tócsókertben a homlokzatán szecessziós ízlést tükröző villát, amely ma a Holló László Emlékmúzeum. 20 éve, 1978. március 6-án nyílt meg a múzeum, s mikor 1983-ra a teljes épület felszabadult, a felújítás után, a művész halálának 10. évfordulóján nyitott a mai múzeum, benne Holló-hagyaték mellett a Hrabéczy Ernő Emlékszobával. A város a Medgyessy Ferenc Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola kezelésébe adta az emlékmúzeumot, s hét év után a mostani látogatás alkalmával kötött együttműködési megállapodást a gimnázium és a baráti kör, hivatalosan is rögzítve a kölcsönös szakmai és művészeti kereteket.

Dr. Lovas Márton, a baráti kör elnöke (balra) és Fekete József gimnáziumigazgató aláírja a megállapodást

Az állandó kiállításhoz Sz. Kürti Katalin művészettörténész által készített részletes vezető alapján történő bemutatásra jelen keretek között nincs mód, s az egyorás tárlatvezetésen is csupán néhány, a stíluskérdéseket és a korszakolást illetően hangsúlyosabb (továbbá biográfiai vonatkozású) műre térhettem ki – egy-egy rövid részletet olvasva fel a „*Szent Antal megkísértése*” címmel még 2002-ben megjelent Holló László-életregényemből.

Holló egykori műterme fogadja a látogatót (a festősarokban szerszámokkal, használati tárgyakkal, bútorokkal). A tanulóévek művészi dokumentumait látjuk, a pálya első másfél évtizedének törekvéseit. A kevés szín ellenére is felfedezhető dekoratívítása, kiváló formai és szín-ritmusképleteinek sora (*Holló Béla Unokaöcsém Tisazújfalun csépléskor*, 1907; „*Első aktom Hollósynál Münchenben*, 1909”; két párizsi *Akt tanulmány* 1912–13-ból). Az egész drámai festészetét végigkísérő lírai vonulat jegyeit már itt is látni, a távolságtartásban is ott van későbbi önfeltáró expresszivitása, még az egyértelműen azo-

nosítható impresszionista hatású műveknél is (*Álló akt*, 1920; *Ülő akt*, 1922; *Esernyős nő* (1921).

A fordulat az első fővárosi kiállítást követően, 1924-ben következett be – az expresszionista stílus itt bontakozott ki: az „alacsony horizont fölé magasodó” parasztfigurák már a szimbólumteremtést szolgálták (*Rőzsevívó*, 1924.). Megfigyelhető a „társadalmi rokonszenv” is az esztétikai-etikai értékek, az örök emberi létkérdések, a paraszti életsorok keresésében és felmutatásában.

Jól reprezentált a bibliai tematika és az ugyanebben az időben megjelenő mitológiai képek sora (*Szegény Lázár*, *Zsuzsanna és a vének*, *Sámson és Delila*; *Bacchanália*, *Olympia* – mindegyik 1925-ből); majd az életmű egyik főképe, a korai korszakot öszszegző nagy kompozíció, a *Szent Antal megkísértése* zárja a sort 1926-ból.

*Holló László egykori műterme
Lent: A festősarok a művész
festőeszközeivel (Holló a festéket is
gyakran maga készítette)*

Holló László:
Szent Antal megkísértése (1926)

Lent: *Kérészszedők* (1929)

A második (kisebb) szobában Holló érett stílusának közvetlen előzményeit vizsgálhatjuk. 1927-es *Önarcképe* (még inkább az 1929-es) már némi iróniát

mutat az anatómiai torzításban. A *Lucernakaszálás idején* (1928-ból) a tiszadadaai korszak kezdete. Iskolásgyereksorozata (*Olvasó kislány*, 1929) a hajlékony ecsetvonásokra és a látványyszerű formákra koncentrált. Holló már kereste az erőteljesebb színellentéteket őrző, dúsabb festékfelületet, dinamikus formát alakító, drámai hatású, szuggesztív, a groteszk eszközeit is felmutató festésmódot. Ez az új – és Hollónál ezután mindvégig megmaradt – stílus jellemzi a *Kérészszedőket* (1929).

Holló László: *Fehér ló áldozása* (1929)

Holló érett stílusa bontakozik ki a harmadik szobában, az olajfestmények között egy nagyobb (krematóriumi tanulmánya 1932-ből), illetve a teljes falfelületetű freskóval (a *Nyári örömök* 1962-ből). Az *Olympia*, a *Danaé*, a *Sírbatétel* (1929-ből) a mitológiai és bibliai témáinak kiteljesedése. Erősödik a test-tartás kifejező hatása, a mimika és a csoportdinamizmus. Az „egy nézőpontra komponált” beállítás színpadi hatást kelt, a kifejezés azonban érzelmi-indulati – benne „a föltárt érzelmeket groteszkké formáló szenvedély” megnyilvánulásával.

1929-ből való a *Fehérló áldozás* – megjelenik tehát a magyar mitológia is, de fontosabb a témánál a kompozíció extázisa. Az 1935-ös *Csokonai a Nagy-erdőn* kevés művészportréinak egyike (ezt, valamint az Irodalmi Múzeumban látható párját és egy, a hagyatékból előkerült akvarellt a *Néző Pont* 12–13. kötetében mutattam be 1967–197.).

Holló László: Feleségem (1966)

A következő teremben a Szent István-sorozat és az önarcképek mellett kiemelkedik a kisméretű *Angelus* (1931), illetve a megrázó erejű, háborús hangulatot is sugárzó, 1940-es (és 1943-as) *Lakodalmasok*. Nem az ünnep, hanem a riadt összebújás érzése dominál, de a szorongást feloldja az ember és természet ősi összetartozásának élménye. (Az István-sorozat néhány darabját – *Szent korona felajánlása*, *Merénylet Szent István ellen*, *Koppány leverése*, *Koppány halála* – az ezt követő cikkemben ismertetem.

Holló László: Tisza-parti jelenet (1958)

A *Mezei csősz* (1942) kivételével az utolsó teremben Holló 1945 utáni képei láthatók, melyek őrzik az érett stílus expresszionizmusát. Egy korábban már szintén taglalt kérdés miatt érdemes itt

A művész özvegye, Holló Lászlóné Maksa Olga beszélget a Medgyessy-gimnázium rajztanárával, Kiss Papp Csillával és Sóvári Gabriella baráti köri taggal

újra kiemelni az *Alföldi tanyán* (1947) című festményt. Ez a kérdés pedig a következő: Holló László „alföldi” festőnek tekinthető-e? „Nem vagyok alföldi festő – mondta Holló. – Csak a vér az.”

A stílushoz sorolás kérdésére maga adta meg a választ: Nem alföldi (lírai) realista, hiába vett részt az „öt magyar alföldi festő” kiállításon Párizsban is, csak tematikájában őrzi az alföldiséget, stílusában nem. Tehát (kompromisszumként, de így is jelölve külön-utasságát) Holló alföldi expresszionista.

A Szent István-tematika újbóli feltűnése, a virágcsendéletek megjelenése mellett ebből a szobából külön is érdemes kiemelni az *Önarckép Olgival* című 1960-as festményt, mely a kettősportré kimagasló értékű alkotása a XX. századi művészettörténetben.

*Pillanatképek
a tárlatvezetésről*

*A Holló László Emlékmúzeumban készített felvételek
ANDICS ÁRPÁD fotóművész
munkái*

„ISTVÁN IS, KOPPÁNY IS ÉN VAGYOK”

Holló László néhány Szent István-ábrázolásáról

Holló László Szent István-ábrázolásai-
val nemcsak a mögöttünk lévő állam-
alapítási ünnep miatt van okunk foglal-
kozni, de a megidézett nemzeti sorsvál-
talás aktuális üzenetei okán is érdemes
rövid áttekintést adni a művész törté-
nelmi képeinek István korához kapcsolódó csoportjáról.

Az 1920-as években Holló festménye-
inek egyik meghatározó tematikája volt
a mítoszi és bibliai motívumok feldol-
gozása. Meditációra hajlamos egyénisé-
gétől nem állt távol a történelmi téma
sem, Hollósy üzenete pedig – Végvári
Lajos művészettörténész értelmezésé-
ben – számára azt jelentette, hogy a
klasszikus művészet példáján ábrázolja
a magyarság sorskérdéseit, s annak igényességével fejezze ki a magyarságtudatot és a nemzetérzületet.

Előbb a magyar történelem eseményeit is a mitológiából vett motívum feldolgozásával kezdte. A fehér ló felal-
dozásának számos variációja során a ló
Holló László festészetében valóságos
sorsszimbólummá vált. Az 1920-as évek
végén foglalkozott a vérszerződés témá-
jával is, és ezzel párhuzamosan az
országalapító Ist-
ván került érdek-
lődésének közép-
pontjába.

Magyarországon 1938-ban rendeztek
magysabású programsorozatot a Szent
István-év (a király halálának 900. év-
fordulója) alkalmából. A számos közéleti és kulturális program között országos
képzőművészeti pályázatot is hirdettek.
Holló László egy munkájával szerepelt a
budapesti rendezvényeken.

A publikálás szándéka nélkül dolgo-
zott, és bár sok művészt csábított a le-
hetőség, Holló a maga részéről Szent
István királyunk emlékét sem kívánta a
politikai célok szolgálatába állítani. Az
István-tematikához sorolható képeket
egyébként is már tíz évvel azelőtt, 1927-
ben elkezdte festeni – a problémakör
művészi feltárása nem az évfordulótól
függött, hanem belső indíttatásból fakadt. A *Koppány leverése* című festménye például történelmi érdeklődésének egyik vezérmotívumát jelképezte.

Diópác-tanulmányok nagy számban
születtek a festményekhez. Már a gra-
fikákon szinte egyenrangú ellenfele lett
egymásnak Koppány és István, mind-
ketten hősi karaktert mutattak. A fest-
ményben az ellentét már egyfajta erköl-

*Holló László:
Koppány leverése
(1937)*

csi dilemmaként jelentkezett. István valóban történelmi nagyságúvá emelkedett, de a történelmi felelősséget vállalva, mégis magányos hős maradt, az etikus magatartás szigorú terhével megterhelten.

Szent István temetésének témáját (például *Szent István temetése*, *Szent István sírba tétele*) grafikán, akvarellen és festményen, illetve freskóterv formájában egyaránt feldolgozta. Egy későbbi akvarell tervén Szent István életét és halálát mutatta be öt jelenetben. Az István temetését megjelenítő közép-ponti kép alatt a király életének mozzanatait ábrázolta: az esztergomi bazilika alapítását, az uralkodó halálát, a szent korona felajánlását, illetve Imre herceg megkoronázását. Ez a – freskóként soha meg nem valósult – kisebb méretű mű a kritikusok szerint is Holló egyik legnagyobb szabású történelmi kompozíciója volt.

A *Szent Korona felajánlása* szintén az emlékévet megelőzően, 1937-ben készült. A témát a 19. században a magyar festők többször megfestették, s Holló is alkalmazkodott az ikonográfiai hagyományokhoz. A térdeplő király előtt az ég megnyílik, hogy megjelenjen előtte a magyarok nagyméltósága, Mária. Kissé talán idegennak vélhetjük tőle ezt a földöntúli teatralitást. István inkább sorsüldözött, tragikus személyiség, aki elvesztette a felnevelt fiát, a pogányság visszatérésétől való félelmében megvakította Vazult, a rokonát. Azért lesz magányos hős Istvánból, mert nem bízik abban, hogy az örökösnek kijelölt utód meg tudja őrizni azt az országot, amit nagy küzdelmek árán sikerült kereszténnyé tenni.

Megfigyelhető a pogány és keresztény hagyományok ötvözése – egyfajta mágia feszült István aszketikus arca és a Mária-szobor kék ragyogása közötti térben. A boldogasszony kultusz részben

pogány hagyomány, a Mária-tisztelet viszont keresztény jegy. A barbár múlt a király meggyötört figurájában is jelen van, a keresztény világ ígérését pedig a fiúkében álló, kézzel átlényegített Szűzanya idézi meg. Tünekény látomása ez Istvánnak, aki inkább arra gondol, hogy milyen egyedül vagyunk!

Holló László:
A Szent Korona felajánlása (1937)

A Szent István-ábrázolásokon – amelyekhez szervesen kapcsolódott István és Koppány alakjának együttes megjelenítése, illetve Koppány legyőzése – a művész önmaga azonosságát is kereste. „István is, Koppány is én vagyok” – vallotta a művész Módy Györgynek, aki Bíró Katalin mellett külön tanulmányban foglalkozott Holló László történelmi képeivel.

Erős magyarságtudattal tisztelte az ősi hagyományokat, de úgy vélte, a mű fennmaradásához máshonnan is kell a segítség, amit be kell építeni a hozott testbe. A Szent István által létrehozott magyar állam nem jött volna létre ide-

gen segítség nélkül. Bár Holló maga nem aktualizált, mégis érvényes üzenetet olvashatunk ki a munkákból. Mindig figyelni kell azokra, akik segítenek, de valamit meg is szüntetnek bennünk. És ez jelenti a győzelem mellett a tragédiát is. Mert nincsen győztes, csak az életben maradás van.

Holló László: Szent István temetése (1938 – jobbra lent egy időskori, 1970-es változat reprodukciója látható)

A Székely Bertalan által megalapozott festői hagyományból látható, hogy a nemzeti karakter szervesen összefügg a történelmi képfestéssel. Székely magyar mentalitásával lehet igazán felismerni az ellentéteket. Holló László azt is üzenete, hogy Európa műveltsége bár megóv bennünket az egyoldalúságtól, vigyázni kell viszont arra, hogy igazi magyar képviselői tudjunk maradni ennek az egyetemességnek.

Istvánnak meg kellett rendülni Koppány halála fölött. Jogos volt a bűntudata. Ezt a bűntudatot neki nem elaltatnia kellett, hanem belőle erőt

merítenie. Ha a *Koppány halála* című festmény előtt állunk, nehéz szabadulni a színek és formakontrasztok által teremtetett erőtlől s a drámaiság vonzásától. A kép nem illeszkedett a magyar historizáló festészet akkurátus tárgyi hűségéhez, a széles és energikus ecsetvonások inkább az érzelmi feszültséget tolmácsolták. A háttér intenzív kékjei, az okkerek, vörösek és feketék nyomán szinte egyszerre éljük át a drámai feszültséget és az ellentétek feloldásából születő katarzist.

A festmény egyik változatában a háttérben vágató lovasok lendületükkel még jobban kiemelik a tetem mozdulatlanságát, hasonlóan fontos üzenetűvé téve a megváltoztathatatlant, mint a fájdalom és dicsőség ellentétét. De a festői megoldásban a halott Koppány testéhez hajoló fehér ló is fontos szerepet játszott. A gazdája holtteste mellett szinte őrt állott a ló, s mintha életre akarta volna kelteni a pogány vezért.

A Szent István-képek közül csak egyet állítottak ki a mű születése idején – 1942-ben a Múcsarnokban. Ezt követően Holló László néhány évig nem foglalkozott történelmi témákkal, a történelmi érdeklődés csak az 1848-as for-

radalom és szabadságharc centenáriuma idején nyilvánult meg festői kompozíciókban, Sőregi János múzeumigazgató felkérésére dolgozott egy szabadságharcos kompozíción. A debreceni csatát megidéző festményt a forradalom és szabadságharc 100 éves jubileumára berendezett emlékszobába szánta.

S az 1950-es évek végén újra felbukkant a Szent István-tematika: a *Koppany halálához* készült tanulmányban (1959) azonban a jellemábrázolás már háttérbe szorult, az emberi és történelmi tragédia ábrázolásának helyét a tágabb perspektívával kialakított egysz-

tenciális atmoszférateremtés szándéka vette át. Majd 1966-ból is látunk egy tanulmányt a *Szent István temetéséhez*. Ez a kép az 1935-ös festmény párjának tekinthető, ami azért is különösen izgalmas, mert jelentős szemléletbeli eltérések nem figyelhetők meg a két mű között. Feltételezhető, hogy egyik, három évtizeddel korábban készített tanulmányát fejezte be, így került rá az 1966-os dátum. Ám ez is azt mutatja, hogy Szent István problematikája még 80 esztendőskorában is foglalkoztatta a művészt

A FOJTOTT DERENGÉSEK FESTŐJE

55 éve halt meg Hrabéczy Ernő

59 éves korában, 1953-ban, az idén 55 esztendeje halt meg Hrabéczy Ernő festőművész, aki Bernáth Aurél szavaival: „jórészt reménytelenül és csak pislákoló önbizalommal” élt.

1953 óta már éppen elég idő eltelt a feledéshez. A Déri Múzeum Baráti Körének tagjai a Holló László Emlékmúzeumban tett május végi tárlatvezetéssel Hrabéczy Ernő művészetébe is némi betekintést kaphattak. Érdekes hát e hasábkon is felfrissíteni (megteremteni) az emlékezetet, ha csak néhány mondat erejéig is – habár Holló László művészete egyes fejezeteinek ismertetésénél gyakran feltűnik sógora neve.

Hrabéczy Ernő, Holló László és Toroczka Oszvald – aki egyébként a fiatal Hrabéczy rajztanára is volt a debreceni kereskedelmi akadémia fiúiskolájában – Hollósy Simon nyári festőkolóniáján dolgoztak Técsőn. A család megfelelően jó anyagi helyzete megengedte, hogy az év egy részét Münchenben, Máramaroson és Técsőn töltsék. Az apa által a 19.

század végén kiépített kelmefestő üzem biztosította a tisztességes polgári létezés szükséges jövedelmét.

Hrabéczy Ernő hét évvel volt fiatalabb Holló Lászlónál (1894-ben született). Gyakran járt Pestre, közvetített a fővárosi és debreceni művészek között. Részt vett a Műpártoló Egyesület, a Művészház, majd az Ady Társaság képzőművészeti osztályának munkájában, és 1945 után belépett a szabadszervezet debreceni képzőművész csoportjába. Öt alkalommal állított ki 1925–1934 között a Műpártoló Egyesülettel, 1926-ban Senyei Oláh Istvánnal közös tárlaton mutatkozott be a Művészházban.

Sz. Kürti Katalin szerint festői stílusa nem volt hasonlítható a debreceni kortársak művészi közlésmódjához. „Távol állt egy részük narratív, tájleíró művészetétől, mások cívisostorozó, groteszkbe hajló, nyílt társadalmi-szociális töltésű festészetétől.” Motívumvilágából is hiányzott a debreceniség, és nem volt az alföldi festők közé sem sorolható.

A művészettörténész úgy vélte, hogy Hrabéczy debreceniségét elsősorban a sorsában fedezhetjük fel: „Csokonaival, Oláh Gáborral, Gulyás Pállal együtt őt is az Alföld csendje, hallgatás, elhallgatás kísérte élete végéig”.

Operaénekesnő feleségével (a fővárosi Misz Magdolnával) a két világháború között rövidebb-hosszabb időket töltött Münchenben és Párizsban, de amikor Magda asszonyt elkerülték a felkérések, és a debreceni üzem csőd közeli helyzetbe került, hazaköltöztek, s neki is be kellett állnia a termelésbe. Motorkerékpárral látogatta a vidéket, hogy megrendeléseket gyűjtsön, majd csont- és szarufaragványaival járta a vásárokat, a fővárosba költözve pedig a megélhetési gondok miatt arra kényszerült, hogy fésűgyártással foglalkozzon.

zött és magára lelt benne... Újabban színesebbé kezd válni, de egyelőre csak gyöngéd, fojtott derengés alakjában.”

Tagja lett a Gresham-körnek, a Képzőművészek Új Társaságának (KÚT), és munkája elismeréséül a Magyar Képzőművészek Országos Szövetsége a beküldött festményei alapján felvette a segíyezhető művészek nyilvántartásába. A Fővárosi Képtár először 1942-ben vásárolt tőle alkotást, még az évben 17 festménnyel szerepelt gróf Almásy-Teleki Éva művészeti intézetében.

*Hrabéczy Ernő:
Önarckép (1940 – olaj, falemez)*

Balra lent: *Joók (1933)*

Jobbra: *Cirkusz (1925)*

Pesten az ismeretlenség homályából jutott el az 1938-as, Ernst Múzeumban rendezett bemutatkozó tárlatig, ahol 43 alkotását állította ki öt művész társaságában. Sz. Kürti a Holló László Emlék-múzeum vezetőjében idézi Kállai Ernő kritikáját: „... elmerült a régi hollandusok, kivált Rembrandt galériatónusának meleg, barna homályában. Elrejtő-

Megszerezte Petrovics Elek, Genthon István és Bernáth Aurél barátságát. 1943-ban és '44-ben is sikeres kiállításokat rendezett, pozitív kritikái visszhanggal, de a sikernek nem örülhetett. A háború végén súlyosan meghűlt és légnyomást kapott. Emberségét azon-

ban kiemelik az életrajzírók: egy gondjaira bízott budapesti villában 11 zsidót bújtatott el, megmentve őket a lágertől.

Megfogyatkozott egészséggel költözött vissza Debrecenbe 1945-ben, ahol a szakmai és egészségbeli törések után hamarosan ismét magára talált, néhány év múlva már ezt jegyezte fel: „végre – megrokknva, halálos nyavalyával – jutottam el az egészséges képalkotás természetes, egészséges útjára”. Hozzátette, hogy a festőt soha nem szabad a szubjektív érzésnek vezetnie. Ez a kitétel talán azért is született, mert máskor azt állapította meg, hogy egész piktúrá-

jának tragédiája nem más, mint hogy az érzésekre épített mindent. 1949 után a „polgári dekadensnek” minősített Hrabéczy számára nem teremhetek babérok, sőt, megvonták havi segélyét, mert a politika optimistább műveket várt volna tőle. Hrabéczy egyetlen segítői Kalós Sándor doktorék maradtak.

Harbéczy Ernő 55 éve halott. Ahogy feljegyezték róla, igen csendes természetű volt. S igen csendes az emlékezés is. Igaz, hogy Holló tekintélyes árnyékában szinte alig lehet látni, művésztéhez talán mégis méltatlan e feledés...

HÍREK

Trianon-emléknap

Nemzet és nemzetpolitika 1918–2008 címmel tartott előadást és vezetett fórumot június 4-én (a nemzeti gyásznapon) Székelyhidi Ágoston író június 4-én a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kortárs galériájában a múzeumbaráti kör szervezésében

Fotók: ANDICS ÁRPÁD

Erdélyi Márta, Rácz-Fodor Sándor és Keresztúri Mária verseket adtak elő

Serfőző Attila író, költő, festőművész új, harmadik kötetét, a *Lélekfoltozó* című, verseket és novellákat közreadó, saját grafikaival illusztrált könyvét mutatták be június 13-án a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kortárs galériájában. Serfőző műveiből Lénárt Attila, A Miskolci irodalmi Rádió munkatársa adott elő

**A Nagy Háború írásban és képen
Vándorkiállítás – májusban az Egyetemi Könyvtárban**

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum megalapításának és az I. világháború befejezésének 90. évfordulója alkalmából rendezett, április 24-től november 13-ig tartó vándorkiállításnak május második felében adott otthont – Budapest után második állomásként – a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára. A nyomtatványokat, kéziratokat, kiüntetések és helytörténeti vonatkozású emlékeket Miskolcon, Gyulán, Szegeden, Pécsen, Nagykánizsán, Zalaegerszegen, Sopronban, Pápan, Veszprémben és Székesfehérvárott mutatták, illetve mutatják be.

Darabont Tamás kiállítása a Misztika Galériában

Az erdélyi székely családból származó, 1930-ban született, Tamás Ervint is a mesterei között tudó Darabont Tamás festőművész kiállítást nyitotta meg Mikola István május 28-án a debreceni, Bethlen utcai Misztika Galériában.

A baráti ajánlást Beri Barnabás zongorajátéka (Chopin-művek) és Dánielffy Zsolt színművész előadása (Babits- és Weöres-szövegek) foglalta keretbe.

A debreceni kiállításra Darabont Tamás szakrális érzékenységű és áttételes zenéi inspirációjú olajképeiből válogatott, műveiben az idegen tájak rá jellemző élményvilága és a figurális absztrakció drámai sűrítettsége is jól megfigyelhető, folyamatosan az emberlét princípiumait keresve.

Fent: *A megnyitó egy pillanata*
Balra: *Bahiai Madonna*
Lent: *Átjárók (részlet)*

Fotó és reprodukciók: ANDICS ÁRPÁD

Tibet kincsei

Tibet szellemi és kulturális örökségéből a Kölcsény Központban

---

Számos előadással, nagyszabású tárgy és képzőművészeti kiállítással, illetve fotótárlattal és filmbemutatókkal színesítve rendezték meg a *Tibet kincsei* elnevezésű programsorozatot június 4–7. között a Kölcsény Központban (a tibeti filmhétnek pedig az Apolló Art Mozi-terem adott otthont).

Kubassek János *Tibet két arca* címmel tartott diavetítéssel egybekötött úti beszámolót, de az érdeklődők Szabó Zsolt butháni élménybeszámolóját is meghallgathatták „*Utazás a mennydörgő sárkányok földjén*” címmel.

Horváth Anna Tibet szimbólumairól beszélt (a mandaláktól a sztúpákig); s a szobrok és a tekercsképek titkait ismerhették meg a látogatók a *Tibet művészete* című előadás segítségével. A tibeti buddhizmus látásmódjáról és módszeréről Kőszegi Zsuzsa tartott előadást *Tibet kincsei – út a belső gazdagsághoz* címmel.

A rendezvénysorozat ideje alatt Szabó Zoltán fotográfus munkáiból volt látható a *Ladak* című kiállítás (melynek egyik felvételét alább közlöm).

Fotók és reprodukció:
ANDICS ÁRPÁD

MÚZEUMI MAJÁLIS ANDICS ÁRPÁD FOTÓRIPORTJA

A honi muzeológus-társadalomtól ezúttal külön, otthon rendezte meg múzeumi majálisát (május 18-án) a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága – az egész napos rendezvény helyszíne a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum udvara volt.

A kézművesek kipakoltak, majd hangulatos alföldi muzsika (a dudás Éles Gergő társaságában tekerőlan-

ton László Attila) szórakoztatta a közönséget; ügyességet próbáló játékok sora (ostorcergetés, kötélhajítás, baltadobálás és fokos-pörgetés) várta a „pásztorneveldeben” a vállalkozó szelleműeket”; délután pedig a kisebbek meseházi pásztortörténeteket dramatizálhattak, a játszóházban pásztorkészségeket készíthettek.

Külön múzeumpedagógiai foglalkozásokkal készült a berettyóújfalui Bihari Múzeum, szűrretét-készítés és címerdomborítás volt a feladat.

A gyermekfoglalkozások között szerepelt az agyagozás (Bődőcs Ilona fazekas vezetésével), illetve a gyöngyfüzés és a körmönfonás; a gyöngyfüző Gálné Kovács Gyöngyi és a múzeumpedagógus Baloghné Pinczés Orsolya segítségével a mesterség ravaszágai már korántsem tűntek oly körmönfontnak...

Volt kovácsbemutató és tojáshímzés, délután hajdúsági népzene, hajdúsági és hortobágyi néptáncműsor is az udvaron, végül a nagyiváni táncházban lehetett a fölös energiákat levezetni.

Ha még maradt mit...

MÚZEUMOK ÉJSZAKÁJA DEBRECENBEN

Szent Iván éjjeléhez kapcsolódóan, június 21-én három debreceni gyűjtemény (a Déri Múzeum, a Modern és a Református Kollégium Múzeuma) összesen mintegy 80 programmal várta az érdeklődőket.

Csak ezen a napon lehetett megtekinteni a kiemelkedően értékes hajdú-bihari kincsleletet, a honfoglaló magyarság ötvöseinek egyik csúcsteljesítményét, a Bárándi tarsolylemezt a Déri Múzeumban (ez kidolgozásában és díszítésében egyaránt az eddig ismert tarsolylemezek egyik legjobb példánya).

S szintén csak ezen az éjszakán láthatta a debreceni közönség az *Öreg halász* című titokzatos garabonciás festményt Csontváry Kosztka Tivadartól.

A Déri Múzeumban fagyalttörténeti kiállítást rendeztek, alkalmi cukrászdát nyitva a díszteremben, itt meg lehetett kóstolni a Déri Frigyes-fagyaltot is, a *Hideg nyalat és spanyol tekercs* mellett a zenepavilon programjai a gyerekeket várták, a Déri téren pedig valóságos „vásári” hangulat alakult ki – erről a sámándobosok és gólyalábasok, a zenekarok és bűvészek, tűznyelők és mutatványosok gondoskodtak.

A Modemben óránként indultak a rendhagyó tárlatvezetések, a református Kollégium Múzeuma pedig már délutántól kezdve művészeti foglalkozásokat tartott a Kollégium udvarán, s az Egyházkerületi Nagykönyvtár illusztrált ritkaságaiból *Régi útikönyvek – egzotikus utazások* címmel rendeztek be kiállítást.

Fotók: ANDICS ÁRPÁD

Csontváry Kosztka Tivadar:
Az öreg halász

MODERNEK AZ ELŐDÖK ÖRÖKÉBEN

A GADE kiállítása a budapesti Pataky Galériában

A debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete június 12-étől a hó végéig a budapesti, Szent László téri Pataky Galériában rendezett csoportkiállításán 70 grafikai lapot állított ki több mint 20 tagjától. A tárlat törzsanyagát a 2006 őszen született sokszorosító grafikai lapok adták, s azokat további (vegyes tematikájú, de az egyesület tagjainak művészi szemléletéről árulkodó) munkákkal egészítették ki. Négy témája volt a 2006. évi képzőművészeti programjuknak: 400 éve született Rembrandt; Mozart-jubileum volt (születésének 250. évfordulójára emlékeztünk); egyben Bartók Béla-emlékév (125 éve született); illetve az '56-os emlékév (az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója) kínálta a grafikai továbbgondolások lehetőségét.

A bemutatóról egy nagyobb tanulmányt írtam a *Mediárium* című kommunikáció-, média- és társadalomtudományi folyóirat 2007/tavaszi számába („*Ars memoriae*” – az emlékezés grafikai építményei, 121–132. o.). A budapesti kiállítás apropóján most folyóiratom olvasói számára is közreadom ennek néhány gondolatát.

Éles Csaba esztéta ajánlása szerint „Debrecen kulturális hagyományai közül csak azok a mozzanatok válhatnak a mindenkori jelen eleven örökségévé, amelyek a maguk korában modernnek voltak mondhatók”, s nyolc éve a világháború közötti Ajtósi Dürer Céh örökségét vállaló és folytató GADE bizonyára olyan művészi csoportosulás, amely – hagyományokat is őrző modernségével – meghatáro-

zója lehet Debrecen majdani kulturális örökségének is.

Az „in memoriam” típusú művészi ábrázolások esetében visszatérnek az alapkérdések: A múlt öröksége felé való tudatos visszafordulás, a tudatos emlékezés mozzanata hogyan találkozik az ösztönös emlékekkel? Hogyan találkozik a percepció, az intuíció és az empátia a jelentésképző szándékkal? Hiszen nem a múlt jelenbe tolokódásának automatikus észleléséről és akaratlan rögzítéséről van csupán szó, hanem a múlt tudatos előhívásáról és beengedéséről. S mivel művészi tevékenységgel van dolgunk, meghatározó lesz az is: Hogyan formálódik át ez a múltörökség a jelenben, mit tesz hozzá a jövőhöz?

Rembrandt világa
Gonda Zoltán rézkarca

S a ráemlékezés folyamatában számolni kell az eddig eltelt idő alatt rájuk rakódott – és jelentésük részévé vált – asszociációk sokaságával: egyrészt tudatos „újr olvasásról” beszélhetünk, de a mű emlékeztető – sok esetben motívumidézetes – jellegében önkéntelenül is érvényesülhetnek a saját vagy más „olvasatok” hatásai.

A művész sem tudja figyelmen kívül hagyni, hogy mit gondoltak, mit mondtak eddig például Rembrandt művészetéről, Mozart és Bartók zenéjéről. S még ha saját, egyedi értelmezését is fogalmazza meg azzal a szándékkal, hogy újat mondjon, maga is hozzátegyen valamit az eddigi olvasatokhoz, azt mindig valamihez (az általa megismert reflexiókhoz, tudásához, intuíciójához és empátiájához, saját művészi világképehez, stílus- és formaeszményéhez, kifejezési eszköztárához stb.) képest teszi. A képzőművészeti (s a benne foglalt szellemi) hagyomány megidézése egyben hagyományalkotás, a hagyományba való behelyezkedés pedig az úgynevezett retrospektív konstruálás.

A jelen művésze párbeszédet folytat az emlékezés tárgyával, a művel, a korábbi befogadás-élményekkel, de az észleléssel magával és az emlékkel is. Diskurzhelyzetbe kerül saját és mások észleléseivel, a hozzájuk kapcsolódó reflexiókkal. Világképek, szellemi tartalmak tárgyasulnak – a tárgyasulás maga is az alkotó párbeszéd eredménye –, a mű kihelyeződik a valóságba. Ám mivel az emlékezés képtárgyi produktuma nem izoláltan, hanem egy fajta intertextuális valóságban szólítja meg a nézőt – a Bartók-örökség újra-olvasatánál például nemcsak a grafikai emléklap mint autonóm kifejezés szerepel ebben a

párbeszédben, de a vevő-befogadó az általa addig megismert Bartók-képpel együtt reflektál a műre –, az esztétikai tárgyiasságot egyszerre két fizikai tárgyiasság hordozza: a grafikában testet öltött szellemi tartalom és a befogadás pillanatában is folyton alakuló örökségkép.

Fátyol Zoltán: Lunaris–szoláris

Sajátos játékalakzat jön létre: a fizikai tárgyiasság („illusztráció”) nélkülözhetetlen eleme a fantáziatárgyak kezelésének és értelmezésének, habár a műtárgy esztétikai léte több, mint ami tárgyilag jelen van. A műtárgy stabilizálja a szellemi alakzatot, bizonyos határokon belül térben és időben mindenkitől hasonló reakciókat igényel, még akkor is, ha a befogadó kiegészíti, önmagát hozzáadva, átkölti a műalkotást.

Kettős játék ez: a művész először befogadó, amikor a Bartók-mű vagy a Rembrandt-kép kihelyezett tárgyaságában azt saját szubjektumán keresztül értelmezi, majd alkotó, amikor e hozzáadott értelmezéssel, más fizikai megjelenéssel, új esztétikai tárgyaságot helyez ki a többi befogadó elé. A Bartók-mű és a Rembrandt-kép a szellemi alakzatot egyszer már stabilizálta, de az új műalkotás továbbgondolásával e stabil formák felszakadnak, a műtárgy újra kihelyeződik a valóságba, és az általános kommunikációs információcsere része lesz.

Tamus István: A reményhez

A kiállított kollekció azt is bizonyítja: a tisztelgő mementóállításhoz jó eszköz a grafika – konkrét művet és komplex életmű-egészet egyaránt képes illusztrálni, jellemet és helyzetet a tömörítő stilizálás vagy éppen a rész-

letező játékosság révén dramatizálni. A különböző technikákban, sokszorosító grafikai eljárásokkal (rézkarc – aquatinta és hidegtű –, linómetszet, litográfia, vegyes technika) készült lapok számos árnyalatát megmutatták az illusztrálásnak, stilizálásának, játéknak és dramatizálásnak. A kompozíciók többsége ugyanis nem egyszerűen a grafika nyelvén mondja el, hogy mi látható egy Rembrandt-festményen, mi érezhető ki egy Mozart-vagy Bartók-műből, hanem az aktualizálás reflexióival a művész saját értelmezésével és továbbgondolásával formálja egyedivé a szellemi modellt.

A stilizálás nem csupán motívumegyszerűsödést jelent, hanem – egy meghatározott szimbólumrendszerhez illeszkedve –, egy új emblémát teremtő „átíratot” is, ebben a transzpozícióban pedig kiválóan érvényesülhet a variáció játékelve. A dramatizálás sem hagyományos, epikus mesenarráció lesz, hanem Bartók, Rembrandt, Mozart és 1956 géniusának, drámai téridő-sűrítésének sorsformáló tetőpontját (egy fajta létesszenciát) megragadó modern katarzisa.

A GADE művészeti programjában az emlékezés bár nem volt spontán, de a választást az befolyásolta: melyik szellemi örökség és hogyan van jelen a ma alkotójában élő esztétikai, erkölcsi vagy filozófiai anyagként. Így a választások egyszerre mutatják fel az igényt a miszticizmus és a reszakralizáció iránt, a monumentalitás vonzását és az álarcok mögé rejtőző attitűdök megjelenését, a polgári életforma átlátható, nyugalmas, mégis titokzatos csábítását, a Jó és a Rossz egyensúlya mellett a vallás és a ráció találkozását, az összeegyeztethetetlenek tartott dolgok egymás melletti el-

fogadását vagy a neo-primitív előretörését, mely az anti-racionalizmus szellemében mozgósítja az ösztönös lelki mechanizmusokat.

Ebben az értelemben a szimbolikus szürrealizmus (Fátyol Zoltán, Papp Károly) a művészet ősi funkcióját is rokonának érzi. Mikor a művész el akarja vetni a szubjektív partikularitás korlátait, és az önálló világot reveláló mű megteremtését vagy éppen a mítoszteremtést szorgalmazza, úgy érzi, közelebb kerül a művészet ősbibb funkciójához, tehát a tárgyat teremtő, szakrális, szimbolikus, mágikus vagy mitikus szerephez. Ez azt is jelenti, hogy az alkotó szakít az imitativ ábrázolással, a ritmust helyezi a középpontba, fontossá válik a plasztikus jel.

A GADE művészei szerencsére nem egyfajta stílusirányt és esztétikai elvet képviselnek: B. Orosz István, Gonda Zoltán, Szilágyi Imre, Tamus István, Burai István, Lukács Gábor esetében például a ritmus és a plasztikai jel mellett megjelenik az imitáció és a variáció. Az ízlésvilágok egyszerre pluralizálódnak és homogenizálódnak, s a mai kor neo-eklektikus modernizmusában a posztmodernitást folytató pluralitás jellemzi talán legjobban a művészetet. Megfigyelhető ugyanakkor a látvány nem egyszer irracionálisan megnőtt szerepe elleni tiltakozás is abban, hogy a művész szegmentál és miniatürizál, miközben a grafikai lap digitális felnagyításával a művészet intimítása és úgynevezett publicisztikája közötti disszonanciára irányítja a figyelmet.

A bensőséges jelleg és a plakátszerűség együttes megjelenése egyetlen mozzanatba sűríti a szakralizációt és a deszakralizációt. Különösen Fátyolnál, Papp Károlynál, Ludman Évánál figyelhető meg a primitív revitalizálása, a modern avantgárd kifejezés és az ősi jelkultúra vegyítése, ami eleve ugyanabban az emberben egymással párhuzamosan létező kétféle attitűdöt feltételez: nemcsak válságjelenségre (a kulturális–művészeti tradíció hiábavalóságának felismerésére) utal, de a jellé egyszerűsített archaikus világképet helyezi modern környezetbe.

Varga József: *Mea culpa...*

Ezzel a művészi viselkedéssel egyrészt visszavetíti a modernet az archaikusba, illetve modulálja a mait az ősivel, új értelmét keresve a mágikus szimbolizmusnak, mely szerint a jellel nem azonosít, hanem a distancia létállapotát fejezi ki az alkotó. Szimbolikus motívumidézeteivel egy olyan ürességet tölt ki, amely értékesztésünk nyomán keletkezett, s ebben az értelemben az „illusztráció” nem is annyira epikai vagy lírai narráció lesz, hanem drámai tragikum-kifejezés.

Úgy vélem, a GADE emlékezőire a legjobban a mágikus rituális, illetve a tranzitív emlékezés jellemző, még ha a portréidézetekkel (illusztratív motí-

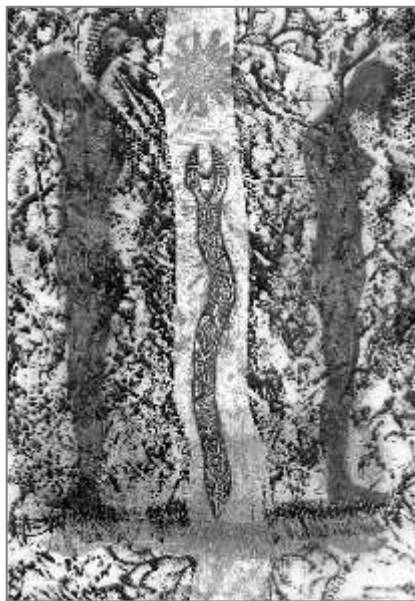
vumokkal) úgynevezett „emlékműveket” állítanak is (B. Orosz, Gonda, Szilágyi, Varga). Mert ugyan az emlékezet helye az emlékezés megtestesülésének végső állomása, a mágikus és tranzitív emlékezéssel nyitottá teszik a művet, azaz: soha nem befejezett a megtestesülés (ebben az értelemben meditatív vonásokat is felmutat). Vagy ha az emlékezés epikus-drámai karakterű (Tamus Istvánnál, s ugyanő teremt plasztikus szürreális képet a *Cantata profana* újrakonstruálásával), vagy ha a kép – absztrakt ikonként – groteszk távolságot hoz létre.

A rituális és tranzitív emlékezésben is meghatározó szerepe lehet az intertextualitásnak, a képi szintaxis viszont csak korlátozott befogadást tesz lehetővé, amit úgy próbál meg tágitani az „in memoriam”, hogy többféle kódot használ, az esztétikai tárgyiasság fizikailag stabilizált szellemi alakzatait gyarapítva. A tér és idő tranzitivitása a művészeti ágak közötti átmenetre is lehetőséget ad, másrészt ezek a grafikai lapok a képzőművészet nyelvével szintén kísérleteznek – például nyelvi elemeket használnak. Jó módszernek vélik az ábrázolhatatlan megközelítésére a reflexió és a közvetlen érzéki hatás ütköztetését, egymásra építését. Míg az új kompozíciós környezettel reszakralizálják az egyszer már tárgyiasult esztétikumot, nem szakadnak el a „grammá”-tól, hiszen a magyarázat és a mű együtt alkotja a művet. Sokszor ez a magyarázat éppen a kompozíció címe, hiszen néha semmilyen nyomon követhető képi jel nem utal az eredeti témára.

A GADE-képek nem csak önmagukat jelentik – egyszerre van referenciális kapcsolatuk a művészet történeti és autonóm, szubjektív valóságával. S mert nincs felismerhető valóságselem

a képen, vagy az a kontextustól függően mindig mást jelenthet, az alkotók szükségesnek tartották kétszeresen is rögzíteni a kontextust: mint a kollekció darabja eleve emlékező alkotásról van szó, de abból kiemelve, önállóan is meg kívánják őrizni jelentésüket, projekciójukat, ezáltal befolyásolják a befogadó jelentéskivetítést is. Mivel az esztétikai tárgyiasság képi keretben történik, a mű megmarad képnek.

Igaz, nyitott képnek, akár mágikus emlékezés, akár a tranzitív szemlélet hívta életre. Tartalma a megformáltság mellett kontextusában is rejlik. Nem a múlt tolakszik be a jelenbe – a műtárgy képtere ad testet az emlékezetnek. Nemcsak teremtő időről (emlékezetéről) van szó, hanem idő- (és emlékezet-) teremtésről is.

Papp Károly: *Egyenes labirintus*

Az illusztrációk MÁTHÉ ANDRÁS
fotóművész reprodukciói

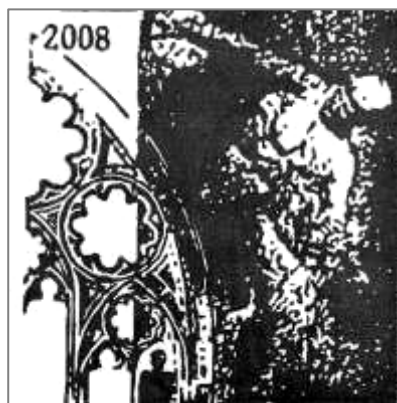
A 79. ÜNNEPI KÖNYVHÉT DEBRECENI EXLIBRISEIBŐL

A Grafikusok Ajtosi Dürer Egyesületének alkalmi nyomtatványai

Az előző cikkben ismertetett kőbányai kiállítási anyagban is szerepelt a GADE két közös alkalmi lapja: az elmúlt évi és idei ünnepi könyvhétre készült plakát. A rajta szereplő linómetszetes exlibriseket június 5–9. között a debreceni könyvtárban régi módon nyomtatták az Alföldi Nyomda sátrában, és a művészek a helyszínen dedikálták a lapokat. A tematikus egységet a Reneszánsz év adta – a grafikusok a humanizmus és a „reneszánszemberség” jegyében készítették el metszeteiket.

Az összeállításban Tamus István (balra lent), Vincze László (jobbra fent) és Papp Károly lapjait adom közre; a következő oldalon (soronként, fentről lefelé) Fátyol Zoltán és Varga József, Burai István és Lukács Gábor, valamint Subicz István exlibrise látható

A „SZINTE ZENEI CSENGÉSŰ” VONALAK NYELVÉN

Cseh Gusztáv (1934–1985) exlibrisei és könyvillusztrációi

Emlékeztem rá, hogy úgy 15 évvel ez előtt kiváló Cseh Gusztáv-grafikákat láttam a hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeumban. Eredetileg a Kádár József által idetelepített modern képzőművészeti anyagot indultam megnézni. Az végül nem hagyott bennem szinte semmi maradandó élményt – csak arra emlékszem, hogy e nemetesséssel sikerült kivívnom Le K'dar múlhatatlan haragját, mely máig illet. Utólag bevallhatom: az idegenkedés érzéséhez kellő számú blöfföt is soroló modern kollekcióról éppen a kolozsvári grafikusművész, Cseh Gusztáv és a hajdúszoboszlói születésű Miskolczi László festőművész életművének egy-egy szelete terelte el végképp a figyelmemet.

Legutóbbi, júniusi látogatásomkor a moderneket már eleve kihagytam – a Miskolczi kettős jubileumához szánt írás végett érkeztem az élményt frissíteni, s ismét lenyűgözött Cseh Gusztáv állandó emlékkiállítása. (Csupán azt sajnáltam, hogy a szemközti múzeumépületbe zsúfolódva kisebb lett a Miskolczi-hagyaték, s legalább két teremre való anyag van a Cseh Gusztáv-emlékszobában...)

1986-ban, Cseh Gusztáv halálának egyéves fordulóján avatták fel a Bocskai-múzeumban a grafikusművész állandó emlékkiállítását. Édesapja (akit szintén Cseh Gusztávnak hívtak) meghatározó egyénisége volt az erdélyi grafikának és könyvművészetnek. Az ifjabb Cseh méltó folytatója volt az apai hagyománynak, s rövid élete során is nemzetközi tekintéllyé vált.

Rajzai és illusztrációi százával jelentek meg az erdélyi és magyarországi lapokban, folyóiratokban. „Bohó, de mélyreható karikatúrákkal látta el a sajtót” – emlékezett rá László Gyula. 1965-től elsősorban Kolozsvárott rendezett kiállításokat, de Kézdivásárhely, Szatmárnémeti, Nagyszeben, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely közönsége szintén megismerkedett a műveivel. Élete utolsó három évében Magyarországon Budapesten, Szombathelyen, Győrben, Szentendrén és Esztergomban rendeztek kiállítást a Cseh-grafikákból. Állandó résztvevője volt a román művészek csoporttárlatainak Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban.

*Cseh Gusztáv Szent László-
ábrázolása a Hatvan főemberből*

A rövid életrajzi ismertető is felhívják rá a figyelmet, hogy bár több mint 300 könyvet illusztrált – László Gyula szerint könyvcímlapjai „felkiáltójelek” voltak –, Erdélyben és itthon is „igazán két könyve lett fájdalmasan fontos és aktuális: a Pantheon és műemléki sorozata”.

1978 és 1980 között metszette a *Hatvan főember* sorozatot, amelyben Erdély nagyjainak állított emléket. Ott találjuk például a megidézett alakok között Gellért püspököt, Szent Lászlót, Hunyadi Jánost és Mátyást, Dózsa Györgyöt, Báthory Istvánt, Bocskai Istvánt, Bethlen Gábort, Rákóczi Ferencet, Kőrösi Csoma Sándort, Bolyai Farkast, Gábor Áront, Ady Endrét, Bartók Bélát, Kós Károlyt és Tamási Áront.

Kós Károly portréja

Cseh Gusztáv megkereste a legismertebb és legautentikusabb, egykori portrékat – előfordult, hogy nagymé-

retű festmény, töredezett repró vagy Bécsben őrzött rézkarc rossz állapotban lévő másolata szolgált alapul.

Tamási Áron portréja

E régi arcmások átvételével-átdolgozásával (Sümei György értékelése szerint) archaizálás nélküli hitelességgel állított emléket a nagyoknak. „Nem kitalál s megszépít, hanem a történetileg és ikonográfiailag leghűbb ábrázolásokat emeli be saját galériájába” – maga egyébként szerényen „egységes méretű másolatoknak” nevezte a sorozatot. Habár a rézkarcok közös élménye a múlt volt, a példa-emberek sorának portré általi újraéltetése a jelent is meghatározó, a jövőt is segítő szándékú volt.

A *Hatvan főembert* nyolc éves fiának ajánlotta, az anyagot maga válogatta, de elfogadta Benkő Samu, Jakó Zsigmond és Kányádi Sándor tanácsait is. Didaktikai szempont is vezé-

relte az arcképcsarnok összeállításában. Előszavában így írt: „voltaképpen kultúrtörténeti képeskönyvnek szántam, amit a fiatal nemzedékek is haszonnal tanulmányozhatnak. Én ezt a munkát hűséggel vállaltam; türelemmel, szívós munkával végeztem. Mintegy szolgálatként. Szerintem nem az volt a fontos, hogyan, miként látom én klasszikusainkat, jeles személyiségeinket, hanem, hogyan maradtak fent, hogyan élnek a mi tudatunkban.”

*Magyarvalkó Cseh Gusztáv
Jeles házak című sorozatából*

Másik, „kultikus” könyve volt a *Jeles házak*, s ezt a felségének ajánlotta. Hatvan erdélyi műemléket mutatott be lapjain. Az épület-részkarcolon jellemző és gyakran megmutatott nézetben jelennek meg az építészet-, művészet- és kultúrtörténetileg fontos házak, templomok, erődítmények. Cseh Gusztáv karakteres részletekkel jellemzett, alkalmanként az emlémaszerű díszítőelemeket ki is emelte.

Sümei György ezt a kollekciót is áttekintve úgy látta, hogy a lapokon „jól megmutatkoznak Cseh Gusztáv

komponálási, képalkotási sajátosságai: a montázs, a fragmentaritás (különléte, de egy építészeti vagy épület-együttesből származó jellemző részletek egymás mellé rendelése), valamint a kép és szöveg harmonizálása, a fölíratoknak a kompozíciókba történő szerves beépítése”.

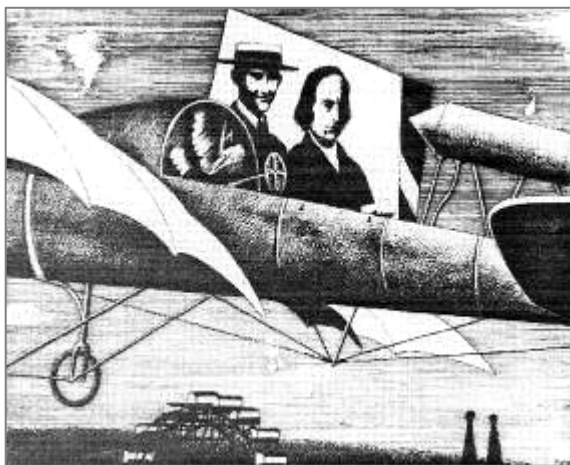
Benkő Samutól olvassuk a *Jeles házak*hoz írt ajánlásban: „Ezek a házak itt a szülőföldön, továbbint századokban otthont adtak a szellemnek: a tudománynak, irodalomnak, művészetnek és a hitnek. Éltek, munkálkodtak és meghaltak bennük jeles emberek. Nemzedékek hosszú sora váltotta egymást, korstílusok születtek és adták át helyüket a következőknek, de a ház rendeltetése megmaradt mindmáig annak, ami eredetileg volt: otthonul szolgál, és a család mentővára.”

Somkerék

Kiemelendő műveiből a Ionesco és Kafka-illusztrációk. Ionesco felfedezése és Kafka reneszánsza a hatvanas években kezdődött, és ez az abszurd világ az „érzékeny antennájú grafikust” az elsők között ihlette meg.

Kántor Lajos figyelt fel rá, hogy nemcsak új, korábban ismeretlen motívumok jelentek meg ekkor Cseh Gusztáv lapjain, hanem vonalvezetése is metafizikussá vált, értve itt a könnyed szellemesség és az intellektuális aszociáció súlyának finom ingamértékét, a filozofikus humor autonóm művészeti rangra emelését.

*Önarckép Kafkáról
Cseh Gusztáv rézkarca*

S hogy Cseh Gusztáv a divattól függetlenül fordult az abszurd világok kifejezése felé, az eleve adott groteszk látásával magyarázható – a furcsára, a fantasztikusra, a torzra különösen fogékony volt. Tehát a krónikás hitelessége, a mértani egyszerűségű rend, a pontos karakterrajz kellő összhangban volt nála a nem hétköznapi hangsúlyozásával. Ám a két, egymástól eltérő szemléleti irány gyökere közös volt: „az emberi élet nosztalgikus kiszakadni vágyása az anyag és a fizikai törvények világából”.

Borghida István 1971-es jellemzése lényeglátó: „A végtelen térbe kíváncso-

zás és a tehetetlenség, az örökkévalóság vágya és a véges élet ellentmondása, az ébredés, a reggel meginduló műhelyének eltárgyisodott poézise, Callatis történelmi múltba mutató lírája mellett a Vaskapu történelmi távlatokat nyitó tárgyilagossá eposza – ezek Cseh Gusztáv ’jelképei’, átszellemítései – a grafika legnemesebb nyelvén.”

S nem más ez a „legnemesebb nyelv”, mint a klasszikus tisztaságú európai vonalrajz, mellyel képes volt kibontani a metaforát, benne pedig felmutatni a világ értelmezésének grafikai lehetőségét.

A helyenként bonyolultnak tűnő, de mindig mély humanizmussal telített gondolatait is ezek a tiszta, „légies, szinte zenei csengésű” vonalak szabadítják fel.

A két alappillér, a nyugtalanság és fegyelem mutatkozik meg Cseh Gusztáv exlibrisein is, melyekről – adott műfaji keretekbe sorolva – viszonylag kevesebb szó esett és esik, úgy vélem azonban, hogy a fentebb bemutatott két sorozat, a *Hatvan főember* és a *Jeles házak* lapjai egyaránt a könyvjegyekhez sorolhatók, a műfaj in memoriam, illetve a hely szellemének adózó emléklap változatahoz.

Leginkább a *Jeles házak* lapjai mutatják fel a könyvjegykomponálás sajátosságait, nem beszélve arról, hogy az emléklap olykor egyben klasszikus, megnevezett exlibris lesz – ilyen például a *Hódolat Kalotaszegnek (Ex libris Szanka Rózsa)* –, s a feliratozás

szöveghelyei az exlibris-metszés szabályai szerint épülnek a képkompozícióba. Itt jegyezzük meg, hogy Cseh Gusztáv gyakran (s visszatérően) alkalmazta a székely rovásírást.

*Hódolat Kalotaszegnek
Cseh Gusztáv exlibrise
Szanka Rózsinak*

Cseh Gusztáv exlibrisei

Lent: Exlibris Nagy Olga

Klasszikus könyvjegyeit az újraalkotó illusztráció sajátosságai jellemzik, kiemelhetjük ebből a sorból Nagy Olga exlibrisét, mely egyben kiváló, az epikus magot expresszív jelekbe tömörítő meseillusztráció.

TÓMONDATOS EGYSZERŰSÉGŰ TÁJ- ÉS EMBERSZERETET

MISKOLCZI LÁSZLÓ FESTŐMŰVÉSZ EMLÉKEZETE

(1923, Hajdúszoboszló – 1988, Budapest)

---

65 éves korában, az idén éppen 20 esztendeje, 1988. június 7-én halt meg Miskolczi László kétszeres Munkácsy-díjas (1963, 1974) festőművész. Az évfordulóra való emlékezés egyben jubileum is: a művész 85 éve született Hajdúszoboszlón, ahol állandó emlékkiállítása látható a Bocskai Múzeum kisgalériájában.

Dömötör János Miskolczi halálának egyéves évfordulóján írt emlékezésében kiemeli, hogy életműve nem is a mennyiségben, hanem értékben gazdag. Egy-egy művét hosszabb ideig érlelte, s nagyobb megméretésre alkalmat adó önálló kiállítást is mindössze négyszer rendezett. 1956-ban és 1961-ben a Fényes Adolf Teremben, 1973-ban az Ernst Múzeumban, majd 1982-ben a Csók Galériában állított ki. Dömötör megállapítását támasztja alá az a tény is, hogy a négy nagyobb bemutatkozás után kétszer javasolták Munkácsy-díjra, s a kitüntetés mind a két alkalommal megkapta.

S a viszonylag kis számú életmű-reprezentáció szinte minden állomása elismerésre méltó volt. 1956–59 között Derkovits-ösztöndíjban részesült, 1965-ben Római-ösztöndíjjal vehetett részt itáliai tanulmányúton, 1952 és 1983 között (nyugdíjazásáig) a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban tanított alakrajzot – 1983-ban Kiváló Pedagógus kitüntetését kapott. A hatvani portré biennálé bronzdiplomása volt, 1988-ban ugyanitt kapott posztumusz ezüstdiplomát az országos tájkép biennálén. Szintén posz-

tumusz fődíjat érdemelt ki alkotásával a Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlaton (Tornyai-emlékplakettel), s még életében (1982-ben) lett a Debreceni Országos Nyári Tárlat fődíjasa, megkapta a Medgyessy-emlékplakettet.

Dömötör János mellett mások is felhívták a figyelmet arra, hogy hiteles értékmércevel számítva (s a nagyobb elismerések ellenére) méltánytalanul háttérben tartott életmű maradt utána – „a szélesebb köztudat memóriájában csak rebbenés szerű benyomások maradhattak Miskolczi László festői világáról”.

Közvetlenül a halála után, 1988 októberében rendezett mintegy félszáz olajfestményéből emléktárlatot Bu-

dapesten a Hollósy Galéria – a kiállított művek közül négy alkotás a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában volt (*Őrszem, Rejtőzködő, Lovas szer, Gazdátlan ló*), ám a hazai festészetben betöltött szerepe, illetve helye nem rögzülhetett igazán.

Miskolczi László: Gazdátlan ló

A hajdúszoboszlói galéria emléktárlata mellett egyébként 1991-ben Zebe-gényben, a Szőnyi István Múzeumban mutatták be műveit; 1996-ban Debrecenben a Déri Múzeum és Mátészalkán a Szatmári Múzeum rendezett Miskolczi-emlékkiállítást, 1997-ben Budapesten, az Erdős Renée Házban és a karcagi Győrffy István Múzeumban voltak láthatók alkotásai. S műveiből nemcsak a Magyar Nemzeti Galériában látunk vissza jelentős darabokat, hanem a debreceni, hódmezővásárhelyi, bajai és szegedi múzeumokban is.

Festményeinek többsége alatt nem találunk évszámot, a grafikái és vázlatai azonban gyakrabban vannak dátumozva, így az utókor azok nyomán tudja időrendbe helyezni a festmény-genezist, habár az alkotói pálya há-

rom és fél évtizedében nem figyelhetünk meg jelentős stílusváltásokat. Az 1988-as emlékkiállítás katalógus bevezetőjét író Fecske András szerint „valóban hit kellett ahhoz, hogy valaki pályája elején elhatározza: nem ír évszámot képei alá, mert egyféleképp akar festeni, s ezt a pálya későbbi szakaszában is megtartsa”.

S melyek voltak a pálya állomásai? Szülővárosában, Hajdúszoboszlón végezte elemi iskoláit, és első tanítójának, Pál Jánosnak köszönhető, hogy felfigyeltek tehetségére. Polgári iskolai tanára, Bartal Rudolf tovább erősítette a művészi ambíciókat benne – egy szoboszlói hőfor-

rást és a gyógyvizet reklámozó plakáttervvel első díjat nyert. Beiratkozott a debreceni Református Kollégium Tanítóképző Intézetébe, ahol 1943-ban végzett. (Csenki Imre és Gáborjáni Szabó Kálmán együttes támogatásának köszönhetette, hogy tandíjmentességet élvezett. Gáborjáni 1939-ben a kollégiumi freskók készítésébe is bevonta, később Pesten is tanította).

Miskolczi László: Tél (olaj)

1943–50 között a Képzőművészeti Főiskola növendéke volt, s ott a legnagyobb hatást Szőnyi István festésze tette rá. A mester meghívta tanársegédjének, s gyakran látta vendégül zebegényi otthonában. Fecske András egyébként a Szőnyi-párhuzam mellett (Miskolczi lírai alkatával állt közel hozzá, és ecsetkezelést is örökölt Szőnyitől, habár a lírai világ itt „egy tragikusan szétszakított valóság háttéréből bontakozik ki”), a nagybányai tradíciók továbbvitelével, még a Munkácsy-hagyományt is alakító erejűnek érezte Miskolczi László festészetében. Szerinte a fény nem természeti, hanem gondolati alkalmazása révén jutott vissza – Tornyai, Rudnay és Mednyánszky érintésével – egészen Munkácsy Mihályig.

*Vázlat lóval és fiúval
Miskolczi László grafikája*

S valóban nem tradicionális (vagy a közismert) alföldi festészetről kell az ő esetében beszélni. 1982-es nyilatkozatából olvassuk: „Alföldi származásom révén kapcsolódom az alföldi festészet hagyományaihoz, de ugyanakkor kötődöm mesterem révén a nagybányai festészet lírai realizmusához.” Az alföldi jelző inkább a tájszeretetre, a benne élő ember iránti elkötelezettségre, a realista látás és megjelenítés módszerére érvényes.

*Női portré
Miskolczi László 1949-es grafikája*

Dömötör János szerint Miskolczit „harmonikus, befelé fordult egyénisége nem az alföldi festők fő vonulataival, Tornyai Koszta drámával, indulattal teljes művészetével rokonítja, hanem inkább ennek az irányzatnak, szellemi közösségnek a kissé árnyékban lévő lírai ágához, Endre Bélához, Rudnay Gyulához kapcsolja”.

Miskolczi nem foglalkozott programszerűen a festészet direkt társadalmi üzenetével, a helyhez kötöttség, a helyi szín is inkább az emlékezés költőien lebegő távolságában idéződött vissza. S nem az epikus lírában, hanem tómondatos egyszerűséggel. – Kevés eszközzel és néhány színnel vállalkozott a lelki sokárnyalatúság kifejezésére, az érzelemteljesség, a melegség megfogalmazására.

Itt is meghatározó volt mindvégig a szoboszlói gyermekkor, habár egyetlen művének címében sem fedezzük fel a város nevét. Sz. Kürti Katalin egy méltatást idézve mondja róla: „Hagyománytisztelőt a hajdúszoboszlói táj ízeivel vegyítette, ahol született, ahol megroggyant házak, santa lovak, esti hazatérők és poros földekre omló felhők mindennapos látványa nevelte festővé.”

1973-ban pedig ezt írta a művész Sz. Kürti Katalinnak (aki a hajdúszoboszlói kisgaléria állandó Miskolczi-emlékkiállításához készült katalógus bevezetőjét készítette):

Miskolczi László: Lovas szekér (olaj)

„Képeim nagyjából alföldi, paraszti témájú képek, melyek főképpen gyermekkori élményekből fakadtak, tehát így szoboszlói élményekből va-

lók. Persze, 30–40 év előtti emlékképek, amit magamban hordok, s fel-felbukkan bennem egy-egy fehérre meszelt ház, a szántóföld sötétbarna színe, a mezőn hajladozó kapáló aszszonyok és még ezer más hangulat.”

Miskolczi László: Táj libákkal (olaj)

Dömötör értékelésében azt olvasom, hogy a szívesen használt fehér a *Lovas szekér* házfalában „etikai tartalmat kapott, a bennlakók egyszerű, tiszta, dolgozó életét jelképezve”. Atmoszférius erejű az *Este*, szinte az allegória minőségével: a napi munka utáni testi fáradtság és a lélek felszabadultságának állapotát tolmácsolva.

A gyerekkori tájélményeinek szerkesztői részei az állatok, de nála a lovak, a tehenek, a libák nem a munkavégzés által, hanem „létük önálló, esztétikai értékeként” len. A táj és az állat (s az antropomorfizált jelenlétükkel is sugalmazott ember) fizikai és hangulati egysége mindig teljes. „A libák kis fehér foltjai a faluszélen csak ürügyek a képépítés, az öntörvényű festőiség létrehozására.”

S ebben az öntörvényűségben meghatározóak voltak azért az örök emberi minták, az érzelmi ősalapok,

úgy mint az öröm és a szorongás, a kapcsolatkeresés és a magány (sokszor tűnődő és fájdalmas fintorú) érzésének kifejezései.

Kisfiú tanulmány (1944)

Lent: Vázlat a Pihenő ökörhöz
Miskolczi László ceruzarajzai

Miskolczi László: Este (olaj)

Tájképeiben a többször is alkalmazott alacsony horizontok Fodor Éva szerint alkalmat adtak a természeti elemekkel való hangulatfestésre, így maga a tér is érzéseinek és gondolatainak a hordozója lett. Tartalomnak és formának rendkívül egyéni, tudatos összekapcsolását látjuk képeiben

Minden méltatója kiemeli továbbá Miskolczi sajátos karakterérzékenységét és -építését. Nála a karakterhűség nem is annyira a realista ábrázolásban, mint inkább az emberi reflexek vibráló gazdagságában nyilvánult meg.

Ekképp festette számos irodalmi és zenei nagyságunkat (Petőfitől Kodályig), s kiemelkedik közülük Bar-

tók Béla és Németh László portréja, hangsúlyozva a szellem magasrendűségét, a szellemi igényesség és a lélek szelíd szigorának párhuzamait.

valami lelki rokonság készítette arra, hogy Németh László alakját, szellemét három változatban is megörökítse. Az alkotói szigoron túl (s annál még dominánsabb módon) az emberi gyöngédség és érzékenység kifejezésével találkozunk.

Miskolczi tehát a portréhűség mögött egyaránt kereste az elmélyültséget (*Barátok*), a küldetéstudatot (*Kodály*) s a garabonciás géniuszt (*Petőfi*) alkotói jegyeit, de mindenütt az emberség, a benne megnyilvánuló lélek nagyság lelt formát.

*Miskolczi egyik
Németh László-portréja
a három közül*

ÖT HAIKU

Idő

Kő-csupasz tenyér.
Nem kopott meg így az út
ezer év alatt.

Egyedül

Angyalok helyett
megszállnak kísértetek.
Nyugtalan a Hold.

Ellentét

Pikkelyes a csend.
Tűz a mélyben, fenn parány,
illő fény a lány.

Két szürke

Kéményből füst száll.
Játszik, szeret s belehal
felhő ólmába.

Mulasztás

Nehéz a mosoly.
Nem gyűjtöttél emléket
téli napokra.

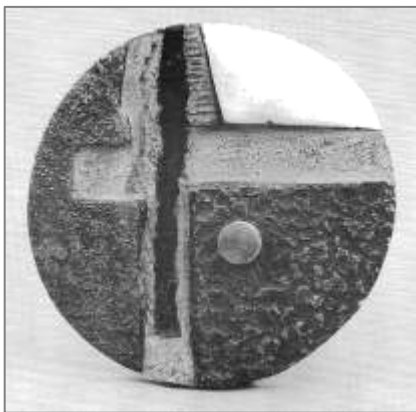
AZ IDŐ MINT ANYAG

Rácz György képzőművész (1944–2008) hajdúszoboszlói emlékkiállítása

A művésztársak szerint Rácz György alkotásai az időről szólnak, a kompozíciók kifejezési tartománya kitágul a kozmikus szféra megjelenítésére.

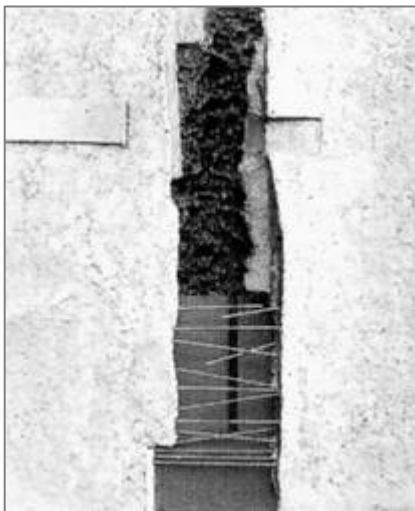
Tilles Béla a földdel való találkozást a „valódi valóság” megismerésének, az elmúlás különböző fázisait átélő művészi lenyomatként is érzékeli; Sipos Endre megfogalmazásában: a sík- és a térművészet tradicionális határait feloldó képek révén a művészet tiszta forrásáig, az ősi törzsek barlangrajza-inak kifejezési szférájáig jutunk el.

A művészettörténészek úgy vélik (s itt P. Szabó Ernőre hivatkozunk): a mélyen töredezett, expresszív hatású felületek a tér nagyobb összefüggéseit mutatják be, és a szűkebb (földrajzi) térség minőségeire is utalnak, miközben a szenvedés festett dombornyomatai – Sümegi Györgyöt citálva – a kora és sorsa célkeresztjében vergődő művész saját sebeit takarják.

Rácz György: Történet (bronz)

Rácz György képzőművész emlékkiállítását május végén nyitották meg a Szoboszlói Galériában, bemutatva az alkotói periódusokat is.

Rácz György: Álomhangszer

„Egyszer megláttam, hogy az éles napsütésben megreped a föld. Azok a vonalak, mélyedések, formák – a föld sebei – lenyűgöztek, azt mondtam magamban, ez az igazi művészet. Eleinte közelebb menni is féltém, nemhogy megérinteni ezt a csodát. Ha a pocsolya megszáradt, olykor valami egészen különös módon még a mélyedés szélei is fölunkorodtak – hozzá se mertem érni, annyira összetett és tökéletes forma volt. Aztán egyszer egy darabot, amin még állatnyom is volt, begipszeltem, keretbe

tettem. Így talán mások számára is megragadhatóvá lett ez a valós, igazi dráma.”

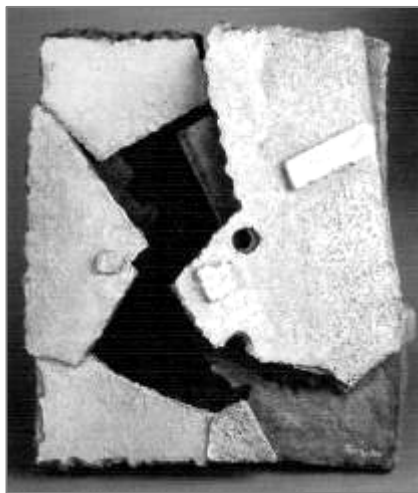
Rácz György fogalmazta meg ekképp még egy 2002-ben vele készült interjúban modern (és szerves), a festészet és a plasztika határán felépített művészetének, szemléletének tudatosulását a hortobágyi tájjal és atmoszférával való találkozás hatására.

Mert a belső bugyrokból elősűrített „képplasztikájának” sajátosságai, a rá jellemző világ archaikusan szép, ösztönből fakadó érzéki vonásai és jelei korábban kialakultak, nagyjából már a '70-es évek végére. A szarvasi képzőművész tehetségből, a Ruzicskay-tanítványból ekkorra már hajdúszoboszlói művészpolgár lett, akinek a jelenléte (személyesen, szellemében, sugárzásában, művészi csoportvonzásában, a várost és fürdőjét díszítő térplasztikáiban) immár elválaszthatatlan volt Hajdúszoboszlótól.

Rácz György: XX. századi üzenet

A tornatermet műteremként használó medenceórból – akire előbb csak a szobrok javítását bízták – szobortermítő művész lett, miközben képeit is egyre inkább átjárta az anyag ősi szelleme, a benne rejlő dráma, az idő megragadásának szándéka. Ebben az értelemben filozofikusak lettek Rácz György művei, mégsem ezt a hatását tartom a meghatározónak, hanem a szellemi dráma anyagban való megtestesülését, mintegy a szerelemhez hasonlító érzést.

Rácz György: Választások után

A Rácz György köszöntésére született költeményem mára emlékvess lett, benne a következő sorokkal:

„Repedés az úzott arcon, / nyomában mélyült ezer árok, / csak az idő, a kezdet és a vég, / csak Isten ujjának nyoma a homlokon... / Egy barázda titka, két göröngy / között a mérhetetlen ég, / a föld íze, az életé, s mint a gyöngy / simul a dús rögök közé / egy sóhaj.”

Súlyosan és zsírosan anyagszerű a kép, mégis könnyű, mint a horizonton izzadó levegő: megfoghatatlan. Mert a lélek horizontja ez, ahol minden lételem igyekszik összeállni és szeretne egymáshoz tapadni, szinte egymásba kapaszkodva tudni a sorsot, mégis azt érezni, hogy minden szétesik ebben a remegésben.

S ez a dráma, nem csupán az egyes emberi sors, hanem az egyetemes létezés drámája is – az anyagot (s a lelket) olyan belső erő feszíti, amelyet a kötések, a drótok, a csavarok, a ragasztógipsz és -festék sem képes összefogni.

A repedések mélyéről sejlik fel a nem annyira életrajzi állomásokkal, s nem is a történelem kronológiájával, hanem a lélek korhoz és a sorshoz kötött állapotváltozásaival mérhető idő, ami Rácz György számára már nem a keresés tárgya volt, hanem a megtalált keret.

Sűrű ez a tér, kérlelhetetlen, melyben az idő a maté-

ria, melyben a sötét földszínek fokozatosan eltűntek és a zártabb formák felszakadtak, mintegy az idő hús-vér testébe is bepillantást kínálva. Talán minden elidegenítő anyag-, forma- és motívumalkalmazás ellenére is azért olyan szépek Rácz György alkotásai, mert az élő szől bennük nem egyszerűen csak életről és halálról, hanem a létről magáról...

Rácz György: Mementó III.

AZ ABSZTRAKCIÓ MEGNEVEZI A TITKOKAT

Kunkli Irén festőművész (1938–2007) emlékkiállítás a Aranybika Galériában

Vargáné Kunkli Irén festőművésszel először a debreceni Brassai Galériában találkoztam, ahol a középiskolások megyei képzőművészeti pályázatának zsűrizése közben a tehetségek kibontásának útjairól beszélgettünk, még a '90-es évek második felében, nyugdíjba vonulása előtt. Nagy empátiával értékelte a diákok munkáit – ő maga is rajztanárként dolgozott, és tanítványai gyakran értek el sikereket különböző megmérettetéseken.

Aztán felkért egyszer képeinek bemutatására, amit azért vállaltam el szívesen, mert a nyugdíjas évek láthatóan új energiákat szabadítottak fel Kunkli Irén festésztében.

A hagyományosabb látványleképezés helyett új kifejezőmódot sajátított el, az egyre könnyedebben kezelt pasztellképeiben és vegyes technikájú

műveiben már nem ragaszkodott az eredeti látványhoz – segítettek ebben az új művészkörök, egyik alapító tagja volt például a Pasztellfestők Egyesületének –, sikeresen próbálta meg az absztrakció útjait. E sikeres váltást jelezte a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének tagsága mellett

a debreceni őszi tárlat nívódíja 1999-ben és a tavaszi tárlat nívódíja 2001-ben.

A látványt tudatosan bontotta szét annak elemeire, a természet vagy a tárgyi környezet inspirációját hosszan érlelte magában, így azok előbb emlékképek lettek, majd az elvonatkoztatott újraformálás során mozgásokká és jelekké váltak. „Kifesz-

tettem magamból a virágokat, egy fajta tehetetlenség vett rajtam erőt” – fogalmazott 2000-ben, a váltást felidézve, a Komiszár János festőművész által készített interjújában.

Ars poeticájában pedig ezt olvasom: „az absztrakció felerősíti a szavakkal csak nehezen (és pontatlanul) körülírható titkokat”, ebben a folyamatban gyönyörködve s elgondolkodva döbbenhetünk rá arra, hogy „az emberi létezésnek vannak magasabb, titkosabb régiói is”.

Vargáné Kunkli Irén Önarcképe;

lent: Második nap (pasztell)

Végső soron tehát az alkotói szabadság (s annak érettségének) tudatosulása segítette, hogy az egri főiskolán Jakuba Jánostól és a Medgyessy Körben Bíró Lajostól tanult szemlélet végül önálló képalkotási útbá vezessen, de ezt a szabadságot nem volt módja sokáig élvezni: éppen a 2007-es tavaszi tárlat rendezése közben kapott kulcsot a mennyei műterembe.

Kunkli Irén: Bátrak (pasztell)

Az Aranybika Galéria összesen 32 festményt bemutató júniusi emlékkiállításán a korábbi olajképek világának felidézése mellett eme új útnak a posztumusz összegzését is láttuk. Azt bizonyítva például: a konkrét látvány vonzásától és a természeti modellhez való leképező ragaszkodástól oly módon tudott eltávolodni, hogy az immár belsővé tett (vagy emlékképpé formált) élményt nagyfokú, lírai alapú absztrakcióval fogalmazta át.

A táji környezet asszociációja bár megmaradt, azt azonban megfosztotta tárgyi minőségétől, inkább az alkotó és a tárgy (a táj) közötti viszonyt formálta egyszerre szélesebb mezőjűvé és koncentráltabb erőközpontúvá. Továbbra is készített figurális képeket (csendéletet, portrét, önarcképet), ám az alkotások emóciós-jelképi töltése ezekben a műfajokban is érzékelhető volt.

Kunkli Irén: Prométheusz (pasztell)

Vonzotta a pasztell tünékeny és sejtelmes anyagszerűsége, de az akvarell áttetsző bájában is kihívást látott: az emlékezés és a pillanatnyiség asszonanciáira kellett rátalálnia. Ezt oldotta meg a vegyes technika alkalmazásával, a tempera és a tus, illetve az akvarell és a pasztell egymáshoz hangolásával.

A korábbi festői irány eszköztakarekossága részben megmaradt újabb képein is, kedvelte a hideg színeket,

de belőlük mindig kibontotta a melegebb akcentusokat is.

A *Bátrak* vagy a *Prométheusz* című vegyes technikájú művei azt a törekvést példázzák, hogy bár a festő megőrzi a figurát, az a helyzet jellemző karakterét hordozó, látomásos alakként jelenik meg, mintegy a lélekből kiszakadva, a kompozícióban sejtetett út pedig felfelé vezet, megnyitva a teret az érzelmi és gondolati asszociációk sora előtt.

A táji élmény is álomszerűvé fogalmazódott át pasztellkrétája nyomán. A *Haj-*

nali szigetköz sorozatában a tájban visszatükröződő személyes hangulat finoman szétterülő mása született meg a felületeken, s lebegőn asszociatívva vált az *Életfa* vagy a *Halak a hálóban* mitikus (általános és biblikus) motívuma is.

Vargáné Kunkli Irén:
Gyermekkorom emlékei

D. KOVÁCS ÉVA EMLÉKKIÁLLÍTÁSAI (Debrecen, Hajdúszoboszló, Hajdúhadház)

Debrecenben, az Aranybika Galériában még 2007 karácsonya előtt, Hajdúszoboszlón, a Szoboszlói Galériában az idén tavasszal, a hajdúhadházi Égerházi Imre Emlékházban júniusban rendezték meg D. Kovács Éva orvos-festőművész (és költő) emlékkiállítását – halálának ötödik évfordulóján. Ez a helyszín jelképes is volt abban az értelemben, hogy bár a tüdőgyógyász orvosi pálya árnyékában későn kezdett festői tevékenységben az első útmutatásokat Tar Zoltántól kapta, Égerházi Imre hívta meg őt a Hortobágyi Alkotótáborba.

D. Kovács Éva: Árpádházi Boldog Margit a napbaöltözött asszonnyal I.

Tar Zoltántól az akvarellfestésre vonatkozó ismereteket szerzett, a Hortobágyi Alkotótáborban (ahol 1985-től rendszeresen dolgozott) Égerházi Imre mellett Bod Lászlótól és Szilágyi Elektől kapott instrukciókat az olajfestés területén. Első akvarelljét 1985-ben állította ki a csoporttárlaton, és 1989-ben rendezhetett önálló kiállítást. A következő több mint két évtizedben 30-nál is több egyéni tárlaton mutatkozott be, a kezdeti táj-, csendélet- és látványfestés után immár a szellemi-érzelmi élményeket is képée formálva, egyre inkább az emberi létezés láthatatlan dimenzióinak spirituális és szakrális megfogalmazásra, kifejezésére koncentrálv.

D. Kovács Éva: Requiem (olaj)

Első ilyen anyagával még 1992-ben jelentkezett a DOTE Elméleti Galériában, a reális teret felbontotta, majd az újbóli összerakás során ikonszerűvé vált az ábrázolás. Majd újabb váltás következett – tulajdonképpen az 1990-es évek második felétől beszél-

hetünk D. Kovács Éva önálló hangjának megtalálásáról –, a horizontális képépítést a vertikális összefüggések keresése váltotta fel, s az élményforrások sorába egyre inkább bekapcsolódtak a társművészetek is.

D. Kovács Éva: Repülj, hajóm! (vegyes)

Saját verseit és meséit maga illusztrálta, sorozatot készített Weöres Sándor *III. szimfóniájáról*, képbe formálta a magyar ősmondákat, karakterformáló élmény volt a Biblia. Ebből az inspirációból önálló anyag készült, miként a Hamvas Béla által fordított apokrifek (*Énók Könyve*) ugyancsak egyedi sorozat megfestéséhez adtak számára szellemi élményt.

D. Kovács Éva a látomás alaphelyzetében is megtartotta sokszor a reáliákat, hogy a spirituális folyamatban szüirreália épülhessen belőlük. S ami megindító humanizmusának gyökere volt mindenütt: az emberfeletiben is legfontosabb az Ember.

„HAGYOMÁNY ÉS LELEMÉNY” A XX. DEBRECENI ORSZÁGOS NYÁRI TÁRLAT

Visszatekintés

Debrecen az elmúlt egy évszázadban folyamatosan megújuló kísérleteket tett arra, hogy oldja a hazai képzőművészeti közélet főváros-centrikusságát.

A Műpártoló Egyesület (benne például Toroczkai Oszvald festőművész-szel) már 1910-ben szorgalmazta egy debreceni művésztelep létrejöttét. Ennek ügyét Holló László is többször felkarolta, de csak 1971-re épülhetett meg a nagyerdei műteremlakásos kolónia. Ebben s az ezt követő időszakban olyan alkotók költöztek a telepre, mint Bényi Árpád, Józsa János, Tenk László, Topor András, Váró Márton.

Országos visszhangot előbb csak a Művészház 1924–27 közötti működése, majd 1927-től az Ady Társaság képzőművészeti osztályának kiállítás-sorozata keltett. 1931–41 között mutatkozott be jelentős egyéni és csoporttárlatokon Berkli Irma, Félegyházi László, Gáborjáni Szabó Kálmán, Holló László, Káplár Miklós, Medgyessy Ferenc, Senyei Oláh István és Vadász Endre.

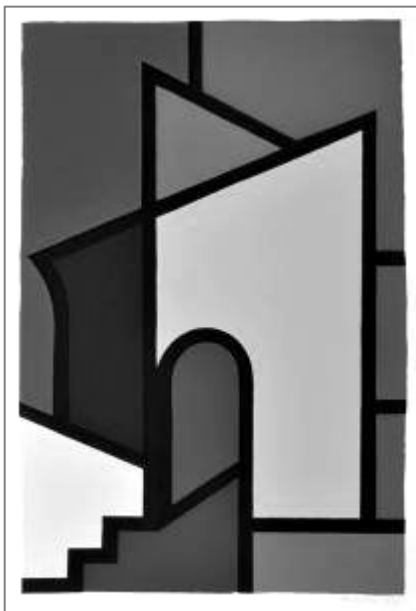
A honi művészettörténet-írás szerint is 1967 jelentette a fordulópontot, amikor megrendezték az I. Debreceni Országos Nyári Tárlatot. Az induláskor triennálé rendszert hirdettek (a közbeeső években a ma is hiányolt nemzetközi gyermekrajz-kiállításokkal). Ennek ellenére 1970-től két évente volt nyári tárlat, az 1980-as és az 1990-es esztendő (éppen a jubileumi, X. seregszemle után) azonban kimaradt a kiállítási naptárból, s a nyári tárlatok új rendje 1991-től datálható. A biennálé rendszerbe 1995

után az 1996-os millicentenárium kiállítás ékelődött be, s meg kell említeni egy újabb rendhagyó kollekciót 2000-ből: ekkor a XVI. Debreceni Országos Nyári Tárlattal együtt rendezték meg a testvérvárosok kiállítását – a finnországi Jyväskylä-ből, a lengyel Lublinból, Nagyváradról, a németországi Padernbornból és az izraeli Rishon le Zionból meghívott alkotók mellett az országos tárlatokon korábban díjazott debreceni képzőművészek munkáiból láthattunk egy összeállítást.

Tenk László: *Éjszaka*
(120x80 cm –olaj, tempera)

A nyári tárlatoknak nem volt állandó bemutatóhelye. Az első három szemlének még a Déri Múzeum adott otthont, az egyre gyarapodó anyag azonban nagyobb időszaki kiállítóteret igényelt. A helyszínek mellett így 1974-től ott szerepelt a Kossuth Lajos Tudományegyetem (majd a Debreceni Egyetem), a Bartók Terem, az Ifjúsági Centrum, a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum, a (rég)i Kölcsey Művelődési Központ és 2006-tól az új Kölcsey Központ.

*Aknay János: Emlék I.
(100x70 cm – szitanyomat;
a mű a Szabó Magda emlékére
hirdetett pályázatra készült)*

Tanulságos a barangolás a díjazottak és a „húzónevek” sorában, hiszen általuk igazolódik vissza, hogy Debrecen kikerülhetetlen állomása, sőt vi-

szonyítása pontja is lett a kortárs magyar képzőművészeti életnek.

Debrecen és a régió művészeti életének immár klasszikus nagyjai (Béni Árpád, Égerházi Imre, Félégyházi László, Kurucz D. István, Maghy Zoltán, Menyhárt József, Miskolczy László, Topor András, Torok Sándor) és meghatározó kortárs képviselői (például Bíró Lajos, Burai István, E. Lakatos Aranka, Józsa János, László Ákos, Lukács Gábor, Madarász Gyula, Madarász Kathy Margit, Palotai Erzsébet, Szilágyi Imre) mellett a hazai képzőművészeti élet nemzetközi rangú alkotói (mások között Asszonyi Tamás, Bálint Endre, Csohány Kálmán, Ezüst György, Kirschmayer Károly, Kokas Ignác, Kondor Béla, Kő Pál, Lóránt János, Madarassy Walter, Vigh Tamás) szintén presztízsnak vették a sikeres debreceni szereplést.

*László Ákos: Szerelmünk, Debrecen I.
(42x48 cm – vegyes technika;
a mű a Szabó Magda emlékére
hirdetett pályázatra készült)*

S mindig külön figyelem övezte az elszármazottakat, az országos vérkeringésbe közelebről kapcsolódó vagy immár külföldön alkotó művészeket

(például Almásy Aladárt, Aknay Jánost, Tenk Lászlót vagy Váró Márton), de a nyári tárlat rangját emelte az olyan alkotók pályázata és részvétele, esetenként díjazása, mint – csupán néhány nevet emelve ki ezúttal is – Barcsay Jenő, Baranyó Sándor, Domanovszky Endre, Gerzson Pál, Holló László, Kerényi Jenő, Kmetty János, Melocco Miklós, Samu Géza, Schaár Erzsébet, Xantus Gyula, Váli Dezső és Varga Imre.

Hegedüs Endre: *A költészet napja*
(90x120 cm – olaj, farost)

A díjazottak 1970-től Medgyessy-emlékplakettet is kaptak, és 1972-től megjelent a pályázati rendszer. Az első jubileumi visszatekintő éppen a debütáló anyagot, az *In memoriam Bartók* című pályázatot emelte ki – figyelmeztetve arra is: a nyári tárlatok kiváló alkalmat jelentenek arra, hogy a vásárlások révén jelentős művek kerüljenek debreceni köztulajdonba. Ehhez kapcsolódott 1982-ben az *In memoriam Kodály*, valamint tematikus felhívást jelentett az *Új Debrecen született* (1974), az *Alkotó ember* (1976), az *Ember és környezete* (1978), valamint az 1986-os pályázat. Ezt Debrecen várossá nyilvánításának 625. évfordulója alkalmából hir-

dették meg, ám (különös módon) kevés tematikus mű érkezett, inkább a kultúrák, történelmi és mitológikus idők, a lírai szellemterek találkozása hangsúlyozódott, és a kritikusok már ekkor felfigyeltek a plasztikai anyag erősségére.

Szintén tematikus hívásnak volt tekinthető az 1996-os Millecentenáriumi (XIV.) Debreceni Országos Nyári Tárlat, valamint az e mostanit megelőző 2006-os, ahol külön figyelmet (kiállítótermet) érdemelték (kaptak) az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára emlékező művek, összesen mintegy félszáz konkrét mementőt vagy asszociatív illokúciót adó műtárgyat sorolva itt.

Makoldi Sándor: *Mese*
(145x145 cm – olaj, vászon)

A tárlat hívógondolatának a rendezők az idén a „Hagyomány és lelemény” kifejezéspárt választották, bízva abban, hogy a jubileumi alkalomhoz, a mai magyar valósághoz, a debreceni tárlatok szabad szelleméhez és nyitottságához igazodnak a művészi gondolatok és alkotások.

(A biennálék célja egyébként mindig az is, hogy a legújabb művek reprezentálják az alkotói – és a széles merítés révén a lehetőleg teljes honi művészeti – tendenciákat, melyekben a művészi–szellemi hagyományok őrzésétől a kísérleti alkotásokig számos izgalmas „folyomány” és „lelemény” jelenik meg.)

A XX. Debreceni Országos Nyári Tárlat keretében a debreceni önkor-

mányzat most a város szülötte, Szabó Magda író emlékére is pályázatot hirdetett *„Az ókút fenekén ott a város: gyönyörűnek találtam”* címmel.

A Debreceni Országos Nyári Tárlat indulásakor (nem túlzás) katasztrofális hiányt pótol, időközben valóban nagykorú lett, s most, túllépve immár a 40. esztendején – Marcus Aurelius (illetve Márai Sándor) után mondvá: felelős lett a saját arcáért.

„Az ókút fenekén ott a város: gyönyörűnek találtam”

Pályázati összeállítás Szabó Magda emlékére

Az in memoriam jellegű felhívások szervesen illeszkednek a debreceni nyári tárlatok hagyományába (lásd a fenti visszatekintést). Sok alkotó talán ódzkodik az ilyen „programoktól” – erre utalhat az is, hogy mindössze 12 művész összesen 14 munkája (Ak-nay Jánostól és László Ákostól 2–2) szerepel az összeállításban –, a kötött téma azonban viszonylag gazdag művészi megoldási lehetőségeket kínál.

Jelen esetben a Szabó Magda életmű, Debrecen történelmi (s kálvinista) öröksége, a kettő egymáshoz kapcsolódása, a biográfiai vonatkozások sora, az alakok és regénymotívumok tára, de a Debrecenhez és/vagy Szabó Magdához való személyes kötődés kifejezése ugyanúgy feldolgozásra való, mint egy-egy motívum többdimenziójú allegóriává emelése, vagy benne a szimbólumok teremtette absztrakciós lehetőségek kifejezése.

Hiszen az adott műből kiemelt jel más környezetbe helyezve olyan kontextust hozhat létre, amely már nem (vagy nem csak) a művet illusztrálja, hanem – a művész magáról és az

inspiráló közeg tranzitív mezőként történő értelmezésével a világhoz való viszonyáról szóló vallomássá emelve az emlékezést – az adott műtől független, önálló élete is van.

*Gudovics Vera: A parkban
(120x90 cm – olaj, vásznon)*

Jó példa erre a már említett Aknay János és László Ákos mellett a nyári tárlat főanyagában szintén szereplő A. Bak Péter pasztellképe vagy B. Orosz István „Szüleim éppen egy negyedszázadig laktak a Fűvészkert utcában” című diófacsapék grafikája. A. Bak Péter *Templom Debrecenben* című képén a valós és a képzeletbeli tér egybeeső távolságával, sajátos perspektívaváltással ad duális távlatot a városnak, megkettőzött szimbólumértelmet a templomnak. Aknay *Emlékei* konstruktív harmóniát, geometrikus lírát teremtenek, László Ákos grafikái jól illeszkednek ismert Debrecen-sorozataiba – a teret sűrítve, az időt megfosztja mérhetőségétől –, B. Orosz a képeslap-szerű dokumentumot a családi vonatkozással bensőséggé teszi, s külön kiemelem a pályázati anyagból Gudovics Vera olajfestményét. Ő a posztimpresszionista hangsúlyokat az erőteljes, vad színek mellett anatómiai torzításokkal erősíti, a feminin harlequin magányosságában a sztereotip szomorúságot valódi drámával tölti meg.

Az illusztráció további lehetőségek bemutatására szólíthat. Míg Gáll Ádám *Continno* című darabja számomra értelmezhetetlen (és azt sem értem, ki, miért értékelte 700 ezer forint-ra a művet), B. Molnár Zsuzsa *Abigélje*, Csáth Annamária a *Régimódi történet*-hez készült akvarellje (*Tündérek kertje a Kismester utcában I.*) a titkok és a mesék világát finomra han-

golt impresszionista játékokkal idézik meg. Ellenben Szepessy Béla képes bizonyítani: az illusztráció nem feltétlenül motívummásolást, de nem is a társ-oeuvre semmibe vételét jelenti. Az *ajtó* című monotípiájában autentikus történelmi és „családi” időt tesz megragadhatóvá, életképeknek pedig az anyag viselkedése ad hiteles sorsot.

Végül az „illusztrációk” sorából is kiemelem Mallár Gabriella *Minden út hazavisz* című akvarelljét. Lapjával archaizál, de szerencsére az egybe-komponált városrészletek tipikus felvitelének ellenére is hiányzik bármiféle anizix-jelleg, a régi debreceni képeslaprészletek monumentális panonóvá nőnek bennünk, s főalakként, az alléból kísétáló egyik figurában, ráismerünk a fiatal Szabó Magdára, jól azonosítható arcvonásokkal. Műve jó azért, mert benne a konkrét többirányú szellemi kiterjedést kapott.

Mallár Gabriella: Minden út hazavisz
(66x80 cm – akvarell)

MEGFELELT A FOKOZOTT VÁRAKOZÁSOKNAK

Szubjektív mustra a XX. Debreceni Országos Nyári Tárlat anyagából

Tényként szögezzük le, hogy a debreceni nyári tárlat szinte teljes keresztmetszetét adja a kortárs magyar képzőművészetnek: technikai és műfaji, stílus- és szemléletbeli vonatkozásban egyaránt, még ha természetéből adódóan ugyanúgy túlreprezentált a debreceni és a szűkebb régióhoz tartozó alkotók jelenléte, mint a fővárosban élőké. (Vigasztalódjunk legalább azzal, hogy művészeti életünk Budapest-központúsága a nyári tárlat idején – még ha a főváros itteni túlzott jelenléte miatt is – keletebbre helyeződik át...)

Sajnos, az is törvényszerű, hogy elkerülhetetlenek az ismétlések, illetve az utánérzések – ezért a mindenáron való, eszmeivé emelkedni azonban nem tudó, így valódi tartalom nélküli újat mondani akarás, a művészeti ágak közötti határok öncélú feszegetése, a képzőművészet úgynevezett medialitásának eszközbeli túlhangsúlyozása egyaránt hibáztatható.

De rangot ad a szemlének, hogy a kiforrottnak tűnő életművekből is látnunk olyan darabokat, melyeknek ott a helyük egy-egy összegző, önálló tárlaton, s rendszeresen feltűnnek a fiatalabb generáció tagjai, mércének tekintve a debreceni megmérettetést.

Szok Iván:
Supka Magdolna
(140x130 cm –
karton, akrill, pasztell)

Balra lent:
Szily Géza:
Udvarom állatai
(79x99 cm – akril)

Ha profán (és korántsem szakmai) osztályozást végzünk, olyan kategóriákat állíthatunk fel, mint a „nem értem, mit keres a kiállításon”, a „hozza magát”, a „jó, de emlékeztet valakire”, a „saját oeuvre-ben is megújulást mutató”, illetve a tárlat-egészéből s a honi kortárs kínálatból is „kiemelkedő”.

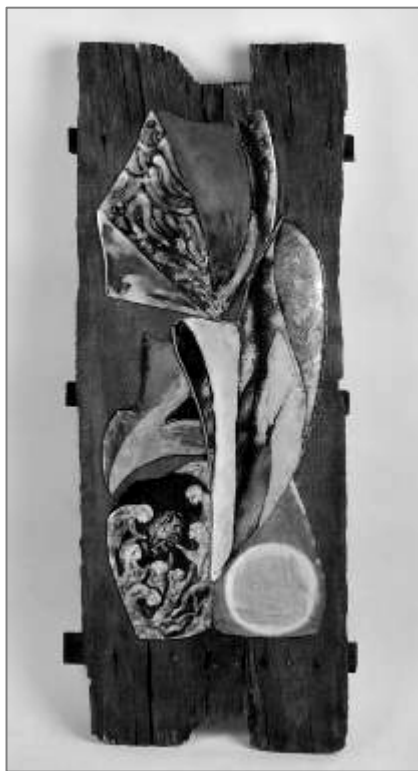
*Szabó Antónia:
„Nem láttam én szebb gyümölcsfát”
(17x18 cm – rekeszszománc, vörösréz)*

*Bíró Lajos: Pusztatös
(40x40 cm – bronz kisplasztika)*

S van még egy kategória: az „érdekes”, mely tulajdonképpen nem minősít (ha pedig szigorúan vesszük a

jelzőt, nem feltétlenül az esztétikai értékhez soroljuk), inkább a bizonytalanságunkat fejezi ki a művel kapcsolatban. Tetszik, de gyanakszunk valamilyen blöffre – vagy nem tetszik, de kételkedünk még a saját nemtetszésünk megalapozottságában is.

*Morelli Edit: Gyönyörűnek találtam
(120x50 cm – tűzszománc)*

Szerencsére a jubileumi tárlaton is viszonylag nagy számmal találkozunk jó művészek jó munkáival, s azt magam is fontosnak tartom megjegyezni, hogy a plasztikai anyag a hagyományokhoz híven most is igen erős.

És éppen ebben az erős mezőnyben tűnik fel a „szervesített” semmit-mon-dás vagy a szobrászatot csúfoló me-CHANIZÁLÁS, a nemes plasztika objektté silányítása.

Még így is került egy külön kiállítá-sra való szobrászati anyag, melyben fölöttébb tetszetős az érem, a portré, a figurális (az archaizáló és realista vagy éppen a szimbolikus) kompozí-ciók sora. És itt emelem ki a termű-vészetté emelkedő tűzzománc alkotá-sokat (két mű reprodukcióját az előző oldalon láttuk): például Morelli Edit *Gyönyörűnek találtam* című kompo-zícióját – mely végső soron a Szabó Magda-pályázathoz illeszkedik – és Szabó Antónia rekeszzománc, vörös-réz, faragott fa felhasználásával készí-tett műalkotásait.

A plasztikai anyagból emelem ki a Gyurkovics Tibor-bronzportrét (Zsin Judit klasszikus mintázású szobrát), a Vénusz archaikus szépségét legin-kább érzelmileg aktualizáló, a hason-ló mintát feldolgozó ábrázolásoknál is teltebb ölü termékenységgel rusztikus reményt adó, anyagával is a föld ele-mentáris hatalmát példázó szobrot (Nagy Nándor felrakásos kisplaszti-káját), melynek természetes testvér-párja a *Földanya*, valamint az ebben a mezőnyben is tekintélyt parancsoló Széri–Varga Géza-műveket, kiemelve a *Szerzetest*.

Balra lent:

Nagy Nándor: *Vénusz (felrakás)*

Jobbra: Széri–Varga Géza:

Szerzetes (68 cm – bronz, fa)

S következzenek alább egy többképes mustra, az alkotókat ama „kategóriákból” emelve ki, melyek a véleményem szerinti jó művész jó műveként minősítik a műtárgyakat, azt is tudva, hogy az általam mértékadónak gondolt esztétikai és/vagy szellemi–morális szépség- (és érték)fogalmakkal talán sokan nem értenek egyet.

*Aranyi Sándor: Kaleidoszkóp
(115x110 cm – fotógrafika)*

A határokat szigorúbban kívántam meghúzni, a névsor összeállítása után azonban magam is meglepődtem: a lista valóban tekintélyes – nem feltétlenül a debreceni elfogultság dolgozott a papíron, hanem a reprezentáló szándék igazolódik vissza. (Az egyszerűség kedvéért az alfabetikus rendet választottam – a további kiemeléseket egyrészt a nevek közti megjegyzésekkel, valamint a képidézetekkel teszem meg, habár az utóbbinak korlátokat szab nemcsak a terjedelem, de a reprodukálhatóság is...)

Aranyi Sándor, Ásztai Csaba, Balogh Sándor, Bíró Lajos, Burai István (Burai most egyre erősebben sejteti a figurák kapcsolatában a Kondor Béla-

vagy Topor András-féle dekompozíciót); Drozsnik István, Durucskó Zsolt és Duschane János.

*Duschane János: Kongresszus
(50x58 cm – tempera, falemez)*

Duschane fenti műve azt az irányt képviseli, mely szerint nem kell elvetni a művészettörténeti előzményeket (sőt, rájuk van utalva a kortárs alkotó, hiszen már mindent megfestettek előtte), s ide illeszthető be Gulyás László hiperrealista önreflexiós portréja, mely groteszk jellegét a kortárs művészet magát is folyton újraértelmező idézeteitől kapja meg.

*Gulyás László: Paletta mögött
(50x60 cm – olaj, vászon)*

Visszatérve Duschaneckhez: itt is tudatos például Breughel parasztjainak és jeleneteinek továbbgondolása, megidézve egyben a vásári mutatónyosok világát is – e tekintetben pedig úgy a téma, mint a technika Aba Novák Vilmos örökségének vállalására, folytatására asszociáltat.

Kovács Tamás: *Irány a panoráma*
(120x80 cm – olaj, farost)

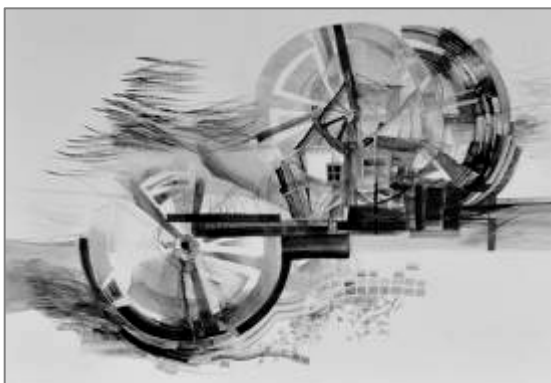
Következik Fátyol Zoltán, Fehér Csaba, Fekete Géza (biztos és érzékeny tudásról számol be Lengyel Balázs-bronzplakettje). Majd Fürjesi Csaba és Galambos Tamás (szakítva most a sikerre vitt naiv szerepkörrel és a deszakarizáló parafrázisokkal – *Kórkép* című munkájában a groteszk hang visz vezérszólamot, mint ahogy a

tárlat egészéből ez a hang szól ki a legerősebben, sok esetben maga mellé követelve a lírai jelzőt is).

Az idézett Gulyás László, Győrfi Lajos (Louis Armstrong öntött-bronz és bazalt szobrát a Holló László-díjasok márciusi csoportkiállításán is láttuk); Hartung Sándor (a két évvel ezelőtti fődjás, önálló kiállítását, hagyományteremtő céllal, ezt megelőzően rendezte meg a Kölcsey Központ); Hegedűs Endre (tárlatát egy éve láttuk a Hatvan utcai Holló László Galériában) műveire szintén felfigyeltünk.

Horváth György, Józsay Zsolt, Kelecsénesi Csilla, Kéri Imre (*Csontváry a Hortobágyon* című képen bátran s bravúrosan mert játszani a sárgákkal); Komizsár János (*Angyal a város fölött* ciklusát szívesen látnám végre együtt is egy szemlén), majd Kovács Tamás művei után L. Ritók Nórá-t van okunk ismét kiemelni. Az ő korábbi, finoman nőies, szecessziósan burjánzó növény- és madárornamentikája helyébe lépő konstruktív egyszerűsítésben nemcsak megőrizte, de fel is erősítette a lírát.

L. Ritók Nóra: *Úton*
(34x50 cm – vegyes technika)

Lóránt János Demeter, Madarász Gyula, Makoldi Sándor, Maracsó Gabriella, a tűzzománcos Morelli Edit, (a Vénuszos) Nagy Nándor neve után az Osgyányi Sáraét jegyzem fel, s kifejezetten örülök a sikernek, hogy a *Városban élni* című olajfestményével bebizonyította: lehet mai élményűvé tenni akár a francia posztimpresszionistákat is.

*Lóránt János Demeter:
Kelet-európai piknik I.
(100x030 cm – olaj, vászon)*

Soha nem mertem volna gondolni, hogy az elektrografiával ilyen művészi hatásokat lehet elérni! – ezért Pásztor Gábor nevét is feljegyzem. Sulyok Géza már befejezte Napútjának minden iróniája ellenére is a szellemet s az ösztönt egyaránt mozgósító sorozatát – tavaszi, illetve őszi tárlatokon már bemutatott egy-egy darabot, májusban pedig a teljes kollekciót láttuk, ennek igen meggyőző műve a mostani: Adó és vevő az Égben Lebegők csarnokához.

Pásztor Gábor. Párkák (elektrografika)

Szalay Pál (*Kentaurak* című plasztikája a méltatott szoboranyagot erősíti, Szily Géza és Szkok Iván művei a vezérhangként jelölt absztrakciós és lírai groteszk remek példái, Tenk László bizonyítja: a fény kiváló drámatevő eszköz... – s talán már ennyi is sok jelezni, hogy a jubileumi tárlat megfelelt a fokozott várakozásoknak.

*Osgyányi Sára: Városban élni
(50x50 cm – olaj, vászon)*

Az országos nyári tárlat díjazott művészei

Fődíj

(Debrecen Megyei Jogú Város Díja):

LÓRÁNT JÁNOS DEMETER

festőművész

A Szabó Magda író emlékére kiírt pályázat fődíja (Debrecen Megyei Jogú Város Díja):

AKNAY JÁNOS festőművész

Debrecen Megyei Jogú Város Különdíja:

TÓTH ERNŐ festő- és szobrászművész

A Főnix Rendezvényszervező Kht. Díja:

FÜRJESI CSABA festőművész

A Debreceni Vagyonkezelő Rt. Díja:

SIRPA IHANUS szobrászművész

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Díja:

SZÉRI-VARGA GÉZA szobrászművész

A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének Díja:

SZEPESSY BÉLA grafikusművész

A Péter Képkerekezés – Holló László Galéria Díja:

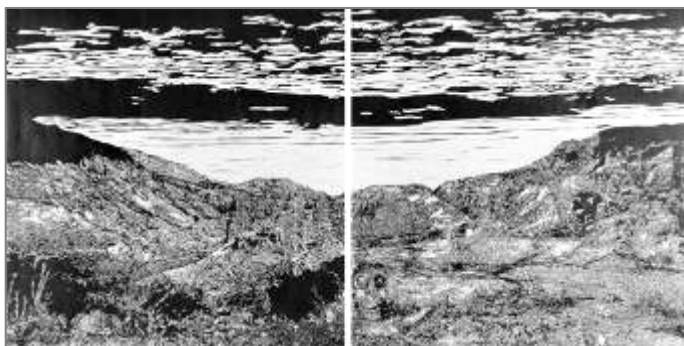
SZABÓ ÁBEL festőművész

Szabó Magda jogutódjának Különdíja:

LÁSZLÓ ÁKOS grafikusművész

*Fürjesi Csaba:
Fáziseltolódás
(70x135 cm –
akril, vászon)*

*Szepessy Béla:
Real de
Catorce I–II.
(66x66 cm –
línómetszet)*

(Az összeállításban szereplő műtárgy-reprodukciók mindegyikét

MÁTHÉ ANDRÁS fotóművész készítette,

és a FŐNIX RENDEZVÉNYSZERVEZŐ KHT. bocsátotta

a Néző • Pont rendelkezésére)

N

Anna néném nézi némán:
mint másznak a lián-létrán
nünnögő kis unka-lányok,
s nem kántálva kandi kánont,
feminista nemi mákonyt,
kencetáncú békanőnek
nőnek nádi béka-Bélán.

Naftalinos nőszíromért
kuncsorog a kanna, nedve
rína, mint a penna végén
tinta kente óntopánba
fondorított balerina.
(S némi nüansz csak a tortán:
negyven napi mannát nassolt
magába egy kontyos orkán,
vonítva, mint ősz toportyán,
mert a manna magva mérget
bontott le a fene torkán.)

Nosza, tenni kéne, Anna
néne, mindjárt valami nagy,
fennen fontolt donna-tréfát,
nemde? Kendert fonni, s véle
kötni kínba minden unka
nőcskét, aki nem szeretne
szingli lenni, s számolatlan
porontyot nevel nád ölen.

Anna néne, higgyen – mondom én –,
lehetne önből ünnepelt tündér,
amolyan feminista amazon,
s nem lenne kunszt a lenge mende-
mondát sem átírni önnek, hogy:
csak egy mén alatt nyeríthet nőként
s boldogan a kanca-hajadon.

EMLÉKCSEREPEK

(Sz. Kovács Géza grafikai lapjaihoz)

A templomajtóban mindig megriadtam.
A nagymamám azt mondta,
szólni fog hozzám az Isten, és megszid,
amiért csúnya szót vettem a számra.
Csöppnyi térdem remegett, a lépcsők, mintha
sárban jártam volna, marták talpamat.
Furcsállottam, hogy amikor beszélgettem vele,
soha nem szidott még az Isten. Kulcsba
fontam csöppnyi ujjaim, és arra kértem,
hogy ne essék baja senkinek, akit szeretek.
Dédnagymamámért akkor még nem imádkoztam,
arra gondoltam, hogy ő már úgyis túl öreg.
Talán ezért féltem belépni a templom ajtaján,
s riadtam meg oly nagyon, pedig az Isten
biztosan csak nagyot mosolygott rajtam,
hogy szigora elől gondolatban már a vasárnapi
húsleves mámoros illatába menekültem...

***

Amikor kivirágzik a fa a kertben, már kívül
és bent is rend van. Barackvirágot táncoltat
a szél, s meggyöngyösödik a szemben egy
gyermekkori április. Akkor még nem tudtam,
hogy a halál és a virág nemcsak a síron
tartozik össze. De mert átsüvölt az égen
ilyenkor az élet, kinyílik minden kapu fent is,
lent is. Gyúlik a méz, s gyúlik a könny is.
A méhek életünkért mindig visszatérnek,
s rászállnak a virágra a friss koszorún.
Amikor a barack leve csorgott államon
s végig a kézen, lábamon, mint a mézőzön,
már eszembe sem jutott a virágzó fa,
csak felszisszentem, és sajnáltam a méhet,
ki meghalt, mert ízlett neki az édesen
csorgó baracklé csupasz könnyökömön...

***

Gyerekkoromban csak három nőt ismertem: anyámat, a szomszéd kislányt s a dédnagymamát, kinek szilvalekvárjával annyira szerettem bekenni az arcom. Ilyenkor indiánnak képzeltem magam, kifestve harcra, s íjat is csináltattam nagyapámmal friss husángból. Később megtudtam, hogy nemcsak három nő létezik. A szomszéd kislánynak udvarlói lettek, aztán férjhez ment. Dédnagyanyám megvakult, így szájáról sem tudott olvasni már. Anyám jobban féltett, mint kisgyerekként, de mutatni nem merte, csak minden este imádkozott értem, mert nem voltak jók hozzám a többi nők, vagy csak mert nem engedtem, hogy jók legyenek.

A szilvalekvár ízére emlékezem. Én is imádkoznék anyámért, de sokszor elfelejtem, ezért aztán még többször kellene hívnom az Istent, hogy ne hagyja egyedül, s gondoljon néha rám is. A többi arc most nincs előttem.

Sz. Kovács Géza
exlibrise

*Bozsányi Beáta; 10 éves
(Benedek Elek Általános Iskola, Debrecen;
Vojtina Bábszínház; A fülemüle rajzpályázat – 2008, március–április)*

HA ÉN LENNÉK...

Ha én hajnal lennék,
énekelnék,
üveg csengettyűvel
válladra ülnék.

Ha én napfény lennék,
rád ragyognék,
hajadba liliom-
bokrétát kötnék.

Ha éjszaka lennék,
álmod volnék,
legszebb vigaszodhoz
lelket dalolnék.

Ha bánatod lennék,
veled sírnék,
könnyeidből gyémánt
harmatot szednék.

Ha virágod lennék,
nem hervadnék,
bimbó-szírmaimból
szivárványt fonnék.

Égi madár lennék,
földre szállnék,
életadó táncot
szárnyammal járnék.

Én a világ lennék,
s dalt hímeznék
torkommal az égre.

Gyönyörű volnék.

MACSKAPARIPÁMMAL...

Macskaparipámmal
felhők magasában,
mosolygós álmomban
cirmos égen szálltam.

Megkérdeztük három
katicabogártól:
„Hol a világ széle,
közel-e vagy távol?”

Azt mondta az egyik:
„Arra sose jártam.”
Azt mondta a másik:
„Végét én se láttam.”

A harmadik így szólt:
„Testvéremmel egyszer
megnéztük, a napfény
melyik ágyból kel fel.

Hát még ilyen csodát:
nincs a napnak ágya!
Ez az egész világ
fényességes háza!”

Macskaparipámmal
mindig haza érünk,
bárhová is szállunk,
lélek fonja fényünk.

*Szémán Gabriella; 5 éves
(Igazgyöngy Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Berettyóújfalu;
Vojtina Bábszínház: Paprikajancsi szerenádjá rajzpályázat
– 2007. november–december)*

*Erdei Regina; 12 éves – Berekböszörmény
(Vojtina Bábszínház: Paprikajancsi szerénádja rajzpályázat
– 2007. november–december)*

NÉZZ RÁM!

Nézd a hajam: búzamező!
Megöntözi csillag-eső,
aranyporos szellő ölen
rózsa-táncot lépegető.

Nézd a szemem: tenger-mélyen
gyöngy-halacsókák úsznak szépen.
Mosolygok rád, s eper ajkam
visszacillámlik az égen.

Bohócruha, nézd, a ruhám,
és a dalom kék tulipán!
Ezüstholdas leveleket
röptetek a pille után.

Páva dísze, nézd, a fátylam:
Napba öltözött a házam.

MEGIDÉZETT ÖRÖKSÉGÜNK

Madarász Kathy Margit

**Ferenczy Noémi-díjas ruhatervező iparművész
kiállítása Balatonfüreden, a Kisfaludy Galériában**

„Madarász Kathy Margit művészete ma már egy beérkezett formarend szerint jeleníti meg azt az embereszményt, amelyre titokban minden jó-érzésű ember vágyik, de mégis egy igazi alkotóművész megújuló frissességével hozza az új műveket.”

*Madarász Kathy Margit:
Megidézett örökségünk II.*

Így foglalta össze méltató értékelését a balatonfüredi közönség számára Dvorszky Hedvig művészettörténész a Debrecenben élő, nemzetközi hírű,

Ferenczy Noémi-díjas ruhatervező iparművész, Madarász Kathy Margit *Megidézett örökségünk* címmel július 12-én a Kisfaludy Galériában rendezett kiállításának megnyitóján. Ez a képzőművészeti értékű – habár ruhákban, ritkábban faliképeken megjelenő – teremtmélet nemcsak Magyarországon vált teljes értékűen egyénivé és senki máséval össze nem tévesztethetővé, hanem egyre nagyobb elismertségben részesül számos nemzetközi fórumon is. Dvorszky Hedvig kiemelte: „Madarász Kathy Margit is tagja annak a nemzeti hagyományokat modern módon átértelmező, divattal foglalkozó művészcsoporthoz, amelyről nyugodtan kijelenthetjük, hogy a mai magyar tervezőművészetben egyéni karaktereivel bőven kielégítene a gazdasági védjegynek tartott Hungaricum kívánalmait.”

*Madarász Kathy Margit:
Az öröm virágai II. (textilkép)*

Madarász Kathy Margit „időntúli, éppen ezért állandóvá nemesült művészi magatartása” továbbá azért is példa értékű, mert az örökbecsű szellemi és lelki javak ruhakompozícióiban és textilképeiben tárgyiasuló formáihoz, eszményeihez kérlelhetetlen következetességgel ragaszkodik, azonosítást őriz és teremt akkor, amikor a „gazdasági és társadalmi sebességváltás” gyakorta a személyes, illetve közösségi (nemzeti) identitásunkat is felőrölni igyekszik. Ékes bizonyítéka az ő művészete annak, hogy nem feltétlenül kell felsorakozni alkotóinknak az igencsak változékony divattendenciákhoz, a mai magyar művészetet is gyakran meghamisító, modernkedő kifejezésformákhoz.

Hiszen minden műalkotáshoz egy meghatározott világnézet is tartozik, minden mű egy olyan értékrendről tanúskodik, amely mindennapi életünk szabadságfokát is jellemzi. Az értelmetlen divatkövetés egyenlő a szabadságvesztéssel, az öncélú divatteremtés talán nem más, mint blöff, a jelen vibrálásába átszűrt hagyomány, a múltörökség teremtő transzpozíciója ugyanakkor azt a rendet teremti meg számunkra, amely normakeretével nemcsak mércét, de biztonságot is ad szellemi létezésünkhöz.

S szó sincs anakronizmusról vagy üres romantikáról! Még a pátosz sem erőszakolt – Madarász Kathy Margit alkotásainak természetes létközége az emelkedettség. Ezért bátran idézhetem egy olyan korábbi megfogalmazómat, melyet volt szerencsém más kiállításain elmondani (pl. Ópusztaszeren, Nyíregyházán a Pál Gyula s Debrecenben a Mű-Terem galériákban): Emberségünk, hitünk, ősi rendünk súlya ring bársonyban, selyem-

ben s hímzett pántok alatt, erőt mérítve a múltból, hogy erőt adhassanak a jelenhez és jövőhöz – imádságos szövetségeseiként az Égnek.

Bánszky Pál szerint ösztöne és tehetsége visszavezette őt az archaikus forrásokig. „Ruhái nem hivalkodók, ugyanakkor valami ünnepélyes alkalomhoz, s főként az emberi méltósághoz és egyéniséghez illő karaktert hordoznak.”

*Madarász Kathy Margit:
Reneszánsz idézet*

Dvorszky Hedvig másutt az újra fel támasztott méltóságot emelte ki, a mi időnk „nagyasszonyának” tekintve az iparművészt, „akinek hónapokig, évekig tartó kézmunkássága, indítékai és hitelessége hozzásegíthet ahhoz, hogy ezt a magatartást tekinthessük követhetőnek, amitől jobbnak, tisztábbnak,

netán értékesnek érezhetjük magunkat, mert ő is tiszta forrásból merít.”

A számomra legkedvesebb valomásos megfogalmazást találtam Szabó Judit példájában, mely szerint a női ruhához nő kell, aki felveszi, férfi kell, aki nézi, és Kathy Margitok kellene, akik elkészítik. Olyan művész ő, aki „testileg-lelkileg öltöztet.”

Tudatos művészi törekvés eredménye tehát, hogy elsősorban a magyar történelem viseleti örökségéből merít, miközben a modern nő igényeinek és ízlésének is megfelelnek ruhakölteményei. Természetes anyagokat használ (lent, kendert, gyapjút, selymet, bársonyt), a színek (fokozatok és együttesek: óarany, a bordók, barnák és sziürkék, zöldek, kékek és feketék, tört-fehérek) dinamizmust és harmóniát sugárzó társításaival.

Ezt a történelmi viseletekhez való egyértelmű viszonyt árnyalja tovább Kathy Margit átköltéseivel, melyekben egy egész kor (s közösségének) műveltsége is benne van, annak architektúrájával, képi világával, tárgyaival, népművészetével, motívumaival. De a motívumokat átírja és továbbgondolja, megkeresve bennük egy-egy szimbolikus üzenetet; kifejti, tárgyiasítja a ruhában a benne rejlő metaforát.

*Madarász Kathy Margit
Templomi kompozíciója*

Balogh Zoltán fotója

S felhívhatjuk a figyelmet a gyakran érvényesülő, különleges formaérzékenységről is tanúskodó játékokra. Az asszonanciákra nemcsak a reneszánsz formavilág továbbgondolásainál figyelhetünk fel, de a Bocskai-férfiviselet női párjánál is, vagy számos ünnepi öltözkéknél, ahol a formavariációkban megidéz egy fajta szakrális, templomi architektúrát.

A népművészeti ihletés más jelek mellett a virág- vagy életfa motívumok újrafogalmazásaival tér vissza a Kathy Margit öltözékein (s az utóbbi években az öltözkémmotívumokat önállóan érvényesítő autonóm textilképein) megjelenő képi világban.

Mindannyiszor érvényesül az ünnepélyesség, vagy mondhatni inkább: a méltóság. Hiszen a ruha nem egyszerűen csak egy viseleti darab, hanem több annál. Madarász Kathy Margit lelket ad neki, ezzel együtt felelősséget kér. A viselettel egy fajta viselkedésre, kultúrára is ösztönzi azt a nőt, aki magára ölti a ruhát.

BUMERÁNG PROJEKT – NŐK ALKOTÁSAI VÁNDORÚTON TESTVÁRVÁROSOK UTAZÓ KIÁLLÍTÁSA

**18 debreceni alkotó gyarapította a képzőművészeti anyagot
a DMK Belvárosi Galériájában**

Bumeráng a címe annak a programnak, mely testvérvárosokban élő művésznők alkotásait mutatja be utazó és gyarapodó tárlatával. A németországi Paderborn női alkotóinak csoportja („Arbeitskreis Frauenkultur”) indította a sorozatot 2008 februárjában. A csoport ugyanis céljaul tűzte ki, hogy kapcsolatot épít ki és együttműködik nemcsak német, hanem külföldi művésznőkkel is.

Debrecen az utazó kiállítás egyetlen magyarországi állomása: a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában június 10-én nyílt meg az a hó végén zárult kiállítás, mely a *Művésznők alkotásai testvérvárosokból 2008* címet kapta.

Paderborn, az angliai Bolton és a lengyelországi Przemysl után immár több mint 60 műalkotásra bővült az utazó csomag. (A debreceni művésznők 19 német, 6 angol és 10 lengyel társukhoz csatlakoztak.)

A művek június végén utaztak tovább a franciaországi Le Mans városá-

ba, majd innen Amerikába indultak. Belleville-t elhagyva, a spanyolországi Pamplonában mutatkoznak be a művésznők, végül az útra bocsátó német városba, Paderbornba tér vissza az eldobott bumeráng 2009 őszén, hogy egy nagy kiállítással – várhatóan több mint száz műalkotással – összegezze és zárja a körutat.

Képek a debreceni megnyitóról

A 140 ezer lakosú németországi testvérváros polgármesteri hivatalának „Egyenlő Esélyek Osztálya” egyik feladatául a városban élő és alkotó női művészek támogatását vállalta, koordinálva az Arbeitskreis Frauenkultur csoportjának munkáját, amely kiállításokat, performance-okat, felolvasásokat rendez, s két évente megjelenteti a *Paderborn Női Művészeinek Kalendáriumát*. Szintén két évente szervezik meg a Paderborni Asszonyok Kulturális Napját.

Az Arbeitskreis Frauenkultur elnevezésű csoportban többféle művészeti ág képviselői (elsősorban festők, szobrászok és írók) találhatók. A hazai és külföldi művésznőkkel való kapcsolatfelvétel ötlete indította el a Bumeráng projektet. Az ötlet megszületése után azonnal kapcsolatba léptek az adott testvérvárosok önkormányzataival, egy-egy olyan helyszínnel, ahol a

kiállítás megvalósítható és azokkal a személyekkel, akik a helyi szervezőmunkát vállalták.

Mint azt dr. Tar Károlyné igazgató elmondta: az ötlet azonnal megtetszett nekik, így a Debreceni Művelődési Központ (ezen belül a Belvárosi Galéria) munkatársai örömmel vették ki a részüket a szervezési és rendezési munkálatokból.

A paderborni alkotónők 30 rajzot, festményt, költeményt és fotográfiát készítettek erre az alkalomra, s azokat egy szabványméretű, úgynevezett „művészeti dobozba” helyezték, műalkotásaikhoz egy rövid életrajzot és fotót is csatolva.

A debreceni művésznők egy csoportja

Fotók: DMK

A kiállítók teljes névsora: Ale Ildikó, Bíró Eszter, Bu Györgyi, Németh Ibolya, Nuridsány Éva, Palotai Erzsébet, Tolvaj Panna, Török Anikó (festőművészek); Bentze Ibby, Szabó Antónia, Sz. Kóczyán Melinda (képzőművészek); Bodnár Eszter, Dolányi Anna, Kányási Holb Margit, Dr. Molnárné Ötvös Tünde, Wrábel Erzsébet (iparművészek); E. Lakatos Aranka (szobrászművész) és H. Csongrády Márta (fotóművész).

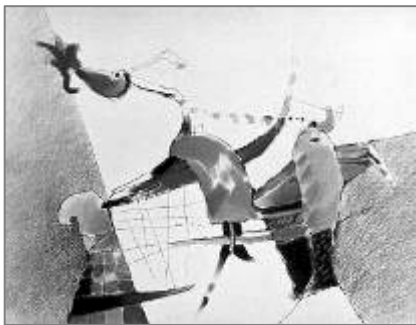
*H. Csongrády Márta
Szlovákiában
készített, festői hatású
„eső-fotográfia”
sorozatának egyik,
Vízió című darabjával
mutatkozott be*

JELENLÉT

A Kapos Art Képző- és Iparművészeti Egyesület kiállítása Debrecenben, a Belvárosi Galériában

Az avantgárd újító törekvések mellett az alapvető emberi értékek – például a humanitás és a barátság – mentése a Kapos Art Képző- és Iparművészeti Egyesület vállalásainak két legfontosabb iránya a csoport megalakulásától, 1990-től kezdve.

Damó István munkája

A társaság az elmúlt időszak egyik legnagyobb és legkomplexebb anyagát állította ki július 4. és 30. között Debrecenben, a Belvárosi Galériában. Az alkotócsoporthoz többféle techniká-

ban és műfajban mutatkozott be: a festmények, bronz- és márványszobrok mellett grafikák (köztük egyedi és hagyományos, illetve számítógépes sokszorosító technikákkal), valamint iparművészeti munkák, kerámiák és nemezek érkeztek a kiállításra.

*Orosz Lajos festménye
Lent: Holló Csejtei Kunga műve*

Az összeállítás a *Jelenlét* címet kapta, az egyesület ebben a hétköznapi-
nak tűnő, mégis egyszerre erkölcsi, egzisztenciális és művészi számvetésre készítő tematikában kért be alkotásokat 40 tag-

jától. Az általuk is megfogalmazott tét: miként tud a művész ma – amikor a kultúra csak a látszataiban él – alkotni, újítani és megmaradni, kitartani vállalt és örök értékeink mellett.

Bár fontosnak tarja somogyiságát is, a kaposvári alkotócsoport tagjai nemcsak Somogy megyéből származnak, hanem az egész országból, sőt a határon túlról is. Igaz, hogy csupán a területi el alapján nehéz garantálni a folyamatosan magas szakmai minőséget, a Kapos Artnak a '90-es évek közepére sikerült országos elismertségre szert tenni. Leginkább a groteszk szemlélet kapcsolta össze a művészeket (egy ilyen anyaggal már akkor bemutatkoztak Debrecenben).

Az 1990-es évek végétől a csoport folyamatosan megjelent az ország jelentős kiállítóhelyein, képtáraiban, s rendsze-

ressé váltak a külföldi (például francia-, német-, olaszországi vagy angliai) meghívások.

A groteszk alaphang a mai „jelenlét” szintén meghatározza, alkalmasnak mutatkozva arra, hogy az értékmérésben egyúttal a korral és környezettel szembeni kritikájukat is meg tudják fogalmazni az alkotók.

Drozsnay István képe

FRESH ART 3 – FIATAL MŰVÉSZEK PÁLYÁZATI SZEMLÉJE

19 fiatal (35 év alatti) képző-, ipar- és fotóművész munkáit állították ki a Debreceni Mű-Terem Galériában a harmadik alkalommal megrendezett Fresh Art pályázat bemutatóján júliusban. A zsűri nemcsak a beérkezett alkotásokból válogatott, hanem díjazottat is választott, akinek az a jutalma, hogy a következő évben önálló kiállítást rendezhet a galériában.

Az idei megmérettetésen Bagdány Franciska, Csorján Melitta, Durucsó Zsolt, Horváth Bíbor, Imre Sándor, Komlódí Judit, Kujbus János, Matolcsi Beus, Mallár Gabriella, Molnár

Dóra, Nagy Attila, Soltész Melinda, Széll György, Szűcs Enikő, Tarnóczy Tamás, Tolvaj Panna, Tóth Zsuzsanna és Varga Zsolt műveit érdemesítette a zsűri bemutatásra, a díjat pedig Fátyol Viola kapta fotográfiáiért.

Sokuknak már volt önálló kiállításuk – például Bagdány Franciska, Csorján Melitta, Horváth Bíbor, Komlódí Judit, Tarnóczy Tamás műveivel egyéni tárlatokon is találkozhattunk, de szinte mindegyik név ismerős a megyei őszi és tavaszi, néhány teljesítmény pedig az országos nyári seregszelemlékről.

A Debreceni Művelődési Központ kiállítási terveiből

Öt kiállítási helyszínén tizenhét bemutatót tervez év végéig a Debreceni Művelődési Központ. Az előző oldalon dokumentált Fresh Art kiállításához kapcsolódik, hogy szeptemberben a tavalyi díjazottak, Szabó Henrietta festő- és Juha Richárd szobrászművész mutatkozhat be a Mű-Terem Galériában.

Augusztus 7–29.
(Mű-Terem Galéria)
Süli István és Varga M. Tamás
fotóművészek

Szeptember 4–26.
(Mű-Terem Galéria)
Juha Richárd szobrászművész
és Szabó Henrietta festőművész

Szeptember 15–30.
(Belvárosi Galéria)
Organikus művészet
– országos kiállítás

Szeptember 5. – október 7.
(Józsai Községi Ház)
Bényi Árpád festőművész grafikái
– in memoriam

Szeptember 19. – október 31.
(Tímárház)
A Karcagi Népművészeti Egyesület
kiállítása

Október 2–31.
(Mű-Terem Galéria)
Pérel Zsuzsa gobelinművész

Október 6–28.
(Belvárosi Galéria)
Józsa János festő- és grafikusművész
grafikai tárlata

Október 8–30.
(Újkerti Községi Ház)
A 2007. Év Természetfotósa

Október 14. – november 4.
(Józsai Községi Ház)
Sebestyenné Györffy Anna
szúrrátét készítő népi iparművész

Október 20–27.
(Újkerti Községi Ház)
Dokumentumkiállítás 1956 emlékére

Október 22.
(Józsai Községi Ház)
1956-ra emlékezzünk

November 6–28.
(Mű-Terem Galéria)
Földi Péter Kossuth-díjas festőművész

November 7. – december 31.
(Tímárház)
Népművészeti kiállítás

November 10–21.
(Újkerti Községi Ház)
„Értékek és élmények” – a Vörösmarty
Általános Iskola bemutatkozása

November 11. – december 3.
(Józsai Községi Ház)
Gonda Zoltán festőművész

December 4–30.
(Mű-Terem Galéria)
Tóth Miklós festőművész

December 10–22.
(Józsai Községi Ház)
Adventi fények

A LÁTOMÁSOS REALIZMUS ÚJRAFELFEDEZETT KÉPVISELŐJE

MERSITS PIROSKA (1926–1988) FESTŐMŰVÉSZ KAPOSVÁRI EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

Álomvalóság, valóságálmom címmel a *Magyar Szemle* egyik 1999-es számában Gróh Gáspár publikált esszét Mersits Piroska egy tíz évvel ezelőtti emlékkiállításáról. Elképzelhető, hogy a cikk soha nem került volna kezembe, ha egy, a folyóiratnak köszönhető gyűjtői ismeretség révén nem utazom július elején Budapestre, és ott nem találkozom egy olyan műpártolóval, akitől rövid két óra alatt is sokat tanulhattam, illetve aki a kollekcióját gazdagító Mersits Piroska-képek, egy album és egy katalógus tolmácsolásával némi bepillantást adott e rendkívüli hatású életműbe: a valóság és az álmom szuggesztív ötvözetébe.

A katalógus a művész Kaposváron, a Rippl-Rónai Múzeumban az idén február közepe és március vége között rendezett emlékkiállításához készült, az anyag azután továbbutazott Marcaliba és Balatonboglárra – a Bernáth Aurél Galériában május 14. és június 11. között volt látogatható. Az utóbbi választást – túl a somogyi léten – az is indokolta, hogy Mersits Piroska 1950-ben Bernáth Aurél tanítványaként végzett a Képzőművészeti Főiskolán. Ugyanebben az évben lett alapító tagja a vörösberényi művésztelepnek, majd a '70-es évek közepétől Kecskemét, Nagymaros, Szig-

liget és Zsennye alkotóházaiban festett, miután több mint két évtizeden keresztül rajztanárként dolgozott.

*Mersits Piroska: Hinta
(olaj, farost, 1974–75)*

Lent:
Labda (olaj, farost, 1985 körül)

*Mersits Piroska:
Öregasszony macskával (olaj, farost)*

Bernáth Aurél hatása egyébként csak szemléletmódjában és „az éteri kék szín iránti vonzalomban” mutatkozott meg, miként az expresszív, a posztimpresszionista, vagy a nagybá-

nyai és a szürrealista festőhagyományok sem direkt módon tértek vissza felületein, hanem a formanyelvi elemeket öntörvényű módon állította az elveszettnek hitt humanitástartalmak szolgálatába.

Mersits Piroska művei egyszerre szuggesztív erejűek és meditatív derengések, olvasatukban egzisztenciális kérdéseket vetnek fel, amennyiben az önfeledt játék mélyén mindig ott feszül a kérlelhetetlen élethalálharc, expresszív belülről-sugárzásukat pedig többnyire a hangulati líra ellenpontozza, így hozva létre a harmónia látszata mögött egy, a mosolyt és a fájdalmat egyensúlyozó atmoszférát.

Életében talán nem a kellő rangján kezelték ezt a művészi teljesítményt (a kiállítási kérelmek elutasításai ma is megtalálhatók a hagyatékban).

Képeit a szélesebb közönség előtt csak 45 évesen, 1971 őszén mutathatta be a Fényes Adolf Teremben, majd öt év múlva a Ferencvárosi Pincetárlaton. Verba Andrea megállapítása szerint „lírai hangvételű, de az abszurdítás iránt is fogékony képi világa” a frekvenciált helyeken zavarta „a korabeli műízlés állóvizét”, a vidéki vagy külvárosi tárlatok pedig sokszor a barátok meghitt találkozási voltak.

*Mersits Piroska:
Vörösberényi házak
(olaj, farost)*

Nagykanizsa (1977), Szob (1980), Martonvásár (1986) és Vác (1988) következett az egyéni kiállítások sorában, s majd csak halála után hét évvel, 1995-ben rendeztek emléktárlatot műveiből Budapesten, a Tamás Galériában, 1999-ben pedig a fent említett Vigadó Galériabeli kiállítás segítette sokat abban, hogy ne menjen feledésbe műve – itt több olyan alkotása is szerepelt, amellyel akkor találkozhatott először a közönség.

*Mersits Piroska:
Kék körhinta
(vegyes technika,
1970-es évek
közepe)*

Azóta szinte minden esztendőben felbukkannak Mersits Piroska képei úgy egy-egy önálló emléktárlat, mint tematikus csoportkiállítások keretében – legutóbb 2007-ben a Budapest Galériában mutatták be munkáit a *Látomásos realizmus* összeállításban Bolmányi Ferenc (1904–1990), Hrabéczy Ernő (1894–1953), Jakoby Gyula (1903–1985), Jánossy Ferenc (1926–1983), Kovásznai György (1934–1983), Román György (1903–1981), Sugár Gyula (1924–1991) és Szabó Gyula (1907–1972) alkotásai mellett.

Művészetét közben Olasz Ferenc portréfilmje, Gyurkovics Tibor *Álomjáró Mersits Piroska* című, 1995-ben megjelent esszéje és Verba Andreea 2000-ben publikált – a 17 fekete-fehér mellett közölt 38 színes reprodukcióval – album értékű esszémonográfiája tette ismertebbé.

*Mersits Piroska:
Páratlanul
(olaj, farost,
1979 körül)*

Említettem, hogy Mersits Piroska képei feltűntek az 1950-es és '80-as évek közötti korszak figuratív-látomásos realizmus különböző változatait képviselő festői életműveket bemutató tárlaton a Budapest Galéria elmúlt évi kiállításán. A valóság aszociatív és képzelettel átítatott, személyes láttatása jellemzi e műveket, így az úgynevezett „képi történetmesélésre” is találunk példát.

Ez az elbeszélő-narratív jelleg Mersits Piroskánál nem jelent ugyanakkor alapvetően epikus tartalmat, sőt. Cselekménye nincs is a festményeknek, inkább csupán a cselekménymag lehetősége rejlik a szituációban. Sajátos varázsát véleményem szerint az adja meg Mersits Piroska figuratív-látomásos képeinek, hogy a cselekménymag nem a deduktív elbeszélő rekonstrukció nyomán rajzolódik elő, hanem inkább az érzelemsűrítés eredménye, így a helyzet bármivé és bármerre alakulhat, a szereplők majd csak a képben való létükből írják meg a saját történetüket.

Éppen ezért nyitottak Mersits Piroska festményei, s vitatkoznék azzal a véleménnyel, mely szerint a szakma szabályai szerint befejezetlenek.

*Mersits Piroska:
Magány
(olaj, farost)*

*Mersits Piroska:
Esküvő
(olaj, farost,
1979 körül)*

A nyitott mű a befogadó aktív közreműködését igényli, s bár Gróh Gáspár jól ráérzett Mersits festészetének egzisztenciális tartalmaira, a magam részéről hozzátenném azt is, hogy ez a festészet inkább érzéki-egzisztenciális, tehát már csak azt kell eldönteni, hogy a testi és szellemi (lelki) valóság milyen viszonyban áll egymással.

*Mersits Piroska: Céllövölde
(olaj, farost, 1981 körül)*

*Jobbra lent: Kakas
(vegyes, 1967–68)*

Ha művészetét egyben ösztönösnek is nevezzük – ebből fakad a látomásos jelleg, látomásos realizmusa így nem a realizmus, hanem a látomás, a szürreális kifejezés irányába mozdul el –, akkor a szellemi jelentéstartalmakat másodlagosnak vagy közvetettnek és következményesnek, asszociatívnak kell fel fogunk, mert a festői

kifejezést egy tárgyiasított, képtárgyban feloldódó, szublimált játékosztön vezérli, amelyben az erotikus és a halálösztönök viaskodnak folyton egymással.

Ebből az ösztönös jellegből fakad egyrészt a sokszor gyermekinek tűnő, naiv elementaritást tükröző kompozíciók dominanciája, az ösztönök harcát pedig visszatérő jelképekkel, metaforákkal és allegóriákkal fejezi ki – a festőasszociációk attól függően változnak, hogy milyen fokú az érzéki indulat vitalizálása és vizualizálása. Ezért van meghatározó jelentőségük itt az olyan motívumoknak és egész kompozíciót meghatározó szituációs kereteknek, mint amilyen a hinta (körhinta), a macska és a kakas, illetve a kapu és a temető vagy a hazaút helyzete, melyben – sokszor egészen szuggesztív módon – a túlvilágra való megtérés motívuma erősödik fel.

Ha csupán e motívumokat követnénk nyomon Mersits Piroska alkotásain, már akkor is egyetérthetünk Verba Andrea értékelésével, aki úgy látja, hogy a művész „palettáját a világban rejlő démonítás árnyékolja be”, az ösztönös reakciók nyomán

született felismerést pedig „az egyre tudatosabb, egyre tömörebb kompozícióba való sűrítés igénye kíséri”.

A szimbolikus-allegorikus motívum megjelenése magyarázható csupán az ösztönnel, a rendszerszerű állandóság azonban a tudatos használatot feltételezi. S bár nem kívánok vitatkozni a művészettörténészek kategorizálásával, az iménti megállapítás egyben következtetést tartalmaz: Mersits festészete nem is annyira a látomásos realizmus, mint inkább a látomásos szimbolizmus irányában teljesedett ki – ez a folyamat az 1970-es évek elejétől volt megfigyelhető –, még ha a szimbolizmus, természetéből adódóan, a realizmusból táplálkozik is.

*Mersits Piroska: Körhinta
(olaj, farost, 1980 körül)*

Valamint itt kell megemlíteni Mersits expresszivitását, ami egyébként szintén természetes következménye a fent vázolt szemléletnek, amennyiben a látomás belső, indulati erőből fűtött, a szimbólum pedig a rejtőzködés és a ráutalás kettősségében, sűrített jellegből adódóan, szintén az indulatív fokozott, belső érzélemlmény kivetí-

tésének kódolt formája. És e stílus-összefonódások azért lehetnek további feszültség forrásai, mert egyszerre két réteget szólítanak meg: az ösztönt és az intellektust.

*Mersits Piroska: Berényi utca hazafelé
tartó párral (gouache)*

A realizmus felőli elmozdulás ugyanolyan fokú a látomás, mint a jelképi tartalom irányába (szükségszerűen építve a szimbolikus kódokra); „a kép egyre inkább elveszíti a konkrét látványhoz kötődő, leíró karakterét, a kompozíció egyszerűsödik, s az ismerős formák, elhagyva a személyes vonatkozásban rejlő egyediségüket, bódult irracionalitással telítődnek” – fogalmazott monográfusa, Verba Andrea, aki nem véletlenül beszélt jellegzetes ikonográfiájú életműről, az ikonográfiai szempontból mélyebb összefüggéseket is tisztázó motívumkapcsolatok alapján rajzolva fel a pályaképet.

A figurális elemek (személyek, tárgyak, épületek, tájidézetek) a konkrét cselekmény látszatát keltik, ám azok nem kívülről származnak – még ha a valóság-párjukat meg is lehetne találni –, hanem a belső kivetítésének

eredményei. A groteszk jellegben így nem feltétlenül a környezetkritika szóval meg, inkább a személyes reflexió, a művész önmagával szembeni számvetése. A drámai jelző ezért látszólag veszt értékéből, s ezért minősül át a festmények atmoszférája lírai egzisztenciális tartalmúvá. (Már-már költői én rejt ez a személyes reflexió, nem véletlenül láttak műveiben Pilinszky-vagy József Attila-párhuzamokat...)

*Mersits Piroška: Kút
(olaj, farost, 1983)*

A művész saját létezésének tükreben jelennek meg az általános emberi lét disszonanciái, a súlyosan feloldhatatlan ellentmondások élet és halál, az erosz és tanatosz, az értelmet kereső és az irracionális tartalmak között. A „köznapi dolgokban rejlő irracionális” ugyanis csak a tudattalan tartalmak rávetítésének tükrében tűnik értelemről vagy logikájától megfosztottnak, az álominak-ösztönösnek és a valóságosnak a konfrontálása végső soron azt a célt is szolgálhatja, hogy a tárgyiasítással értelemeszerű fogódzókat találjon magának a művész egy széteső személyiség határainak megfogalmazásához, ami egyenlő nemcsak a szembenézéssel, hanem az önvédelemmel is.

*Mersits Piroška:
Ravatalozó
(vegyes technika)*

A hétköznapi (utalásaikban gyermeki) tárgyak Mersits Piroska univerzumában mágikus tárgyakká válnak – szellemi, metafizikus aspektusuk révén pedig a szürrealizmus ösztönös és intellektuális tartalmai forrnak egységbe bennük –; az állatalakok közül a macska (mely a művész fekvő önarcképén a direkt azonosítást is szolgálja) a fondorlatos érzékiséget és a babonák világának démoni tartalmait egyszerre erősíti fel; a konkretizált vagy az arcukat rejtő emberfigurái mintegy rituális szereplői az értelemkereső és ösztönökkel viaskodó útnak.

Hogy az olykor Farkas István festői világával rokonított egzisztenciális, szellemi magasrendűség vagy a másutt buján vibráló lírai érzékiség mögött mégis megérezzük Mersits Piroska képein a sorsfelmutató drámát, annak talán az lehet a magyarázata, hogy a látomáspillanatokba sűrűsödő képeken a hiábavalósággal valói küz-

delem tanúságtételének állomásait fedezzük fel. Ez a küzdelem – minden fájdalma és/vagy iróniája, groteszk jellege ellenére – szép.

*Mersits Piroska: Csendélet
(farost, vegyes, 1964–65)*

Mersits Piroska művészetével tulajdonképpen a szépségvesztés ellen is hadakozott, s ennek velejárója volt, hogy a kiüresedő szépség kritikáját ugyanúgy festette, miként a szépség erkölcsi tartalommal való feltöltésének lehetséges módjait is kereste.

*Mersits Piroska:
A macska látomása
(vegyes technika)
A mű Temetőkert címmel
szerepelt az Arte Galéria
2006. évi kiállításán*

(Találkozásom a budapesti magángyűjtővel talán egy egész folyóiratra elegendő élménnyel ajándékozott meg, s ennek csupán egy vékony szelete a Mersits Piroska életművébe való rövid betekintés. A kollekciónban látott, feltétlen közvetítendő értékekre szándékaim szerint később visszatérek.)

NEMZETI PORTRÉFESTÉSZETET TEREMTETT

Az idén 110 éve hunyt el Barabás Miklós (1810–1898) festőművész

---

Még februárban emlékeztetett a Magyar Távirati Iroda egyik évfordulós összeállítására: az idén 110 esztendeje, hogy szinte napra pontosan 88 éves korában elhunyt Barabás Miklós, a magyar biedermeier festészet legjelentősebb akadémikus művésze, aki elsősorban portréképeiről ismert, de jó kezű grafikus és kiváló akvarellista is volt, s tagadhatatlan érdeme, hogy a portré nemzeti karaktere mellett megalapozta a magyar életképfestészetet.

Amellett, hogy régebb óta igyekszem figyelemmel követni a műtárgyaukciós szerzéseket (még ha lehetőségeim feltehetően soha nem is fogják megengedni a vásárlást), abban a kivételes helyzetben vagyok, hogy közelebbről megismerhetek néhány magángyűjteményt. Így (amikor az egyik debreceni műgyűjtő egy, a kollekciójában lévő Barabás Miklós portréről tett említést, amelyet még 1991 decemberében sikerült megvásárolnia a BÁV 86. művészeti képaucióján) éltem az alkalommal, hogy a Barabás-portrékra vonatkozó, legközelebbről a Déri Múzeum képtárában gyakorta felfrissített ismereteimet egy újabb látványélménnyel gazdagítsam.

*Barabás Miklós
1877-ben festett
Női portréja
(olaj, vászon, 75x57 cm)*

*A kép feltehetően
az egyik gróf Bánffy
feleségét ábrázolja*

Barabás Miklós festményeihez viszonylag még ma is gyakran hozzá lehet jutni – csupán a Kieselbach Galéria utóbbi egy évtizedének árverési kínálatát figyelve, minden alkalommal feltűnik legalább egy (olykor több) Barabás-mű. Ez a gyakoriság képeinek rendkívüli nagy számával is magyarázható. A művészi pályájának 50. évfordulójára összeállított jegyzékben 5 ezer(!) kép szerepel. Ezt követően még 20 esztendőn keresztül festett, igaz, már kevesebbet, de életművéből így is több mint háromezer portrét tartják nyilván a további több ezer könyvomat, rajz, illusztráció és akvarell mellett.

*Barabás Miklós:
Matta János portréja; mellette Matta
Jánosné – mindkét olajkép 1860-as
(Déri Múzeum, Debrecen)*

A BÁV említett árverésén a 14. télszám alatt szereplő Barabás-festményre mindössze 60 ezer forintból

indult a licit. A műgyűjtő beszélgetésünkkel felidézte, hogy eredetileg csak 200 ezer forintig kívánt elmenni a vételárban, de igen izgalmas verseny alakult ki, így 240 ezer forintnál koppant a kalapács.

S nem véletlenül mutatkozhatott nagy érdeklődés a festmény iránt. Az árverésről szóló tudósítás szerzője a 338 tétel közül csupán kettőt emelt ki: a debreceni Barabás-szerzemény mellett Farkas István 600 ezer forintért elkelt, *Kettesben a parkban* című védett képét. „...Barabás Miklós női portréja 240 ezer forintos árának valószínűleg csak az új tulajdonosa örül. De ő nagyon” – olvasom a katalógusban szereplő reprodukció mellé helyezett egykori cikk-kivágásban.

A női portré ugyanis ekkor még nem volt nevesítve, de az utánajárás eredményeként – végül a gyűjtő érdeklődésére – a Magyar Nemzeti Múzeum művészettörténésze gróf Bánffy Miklósné személyében jelölte meg az

egyik lehetséges modellt. (És tudjuk, hogy egy portré értékét nemcsak a művész rangja és a festmény esztétikai értéke, hanem a modell személye is emeli.)

A több erdélyi Bánffy közül talán a legismertebb (losonci) Bánffy Miklós író (aki a képzőművészettel is foglalkozott, Székely Bertalan tanítványaként, és az erdélyi arisztokráciában is számottevő vagyona, bonchidai birtokai által biztosított főúri életet adta fel az irodalomért és lapszerkesztésért), az ő felesége azonban nem jöhet számításba – az író csak 1873-ban született, a szóban forgó portréfestmény pedig 1877-ben készült. Mivel Barabás rendszerint a közéletben is szerepet játszó főurak családjából kapott megbízásokat, azért érdemes lehet ezen a tájon keresgelnünk.

Az író gróf Bánffy Miklós nagyapja 1836-tól főispán volt, később közügyi munkája elismeréseként a Lipót-rend lovagkeresztje mellé a titkos-tanácsosi méltóságot kapta, s 1882-ben pedig királyi főpohárnok-mester lett. Fia is magas rangú királyi tisztviselő volt: udvari főajtónálló címet kapott.

Barabás Miklós kétszer is megfestette gróf Bánffy Miklós portréját – Hoffmann Edit monográfiájában egy 1936-os akvarellt s egy olajfestményt adott közre, de itt látjuk Bánffy Miklósné iktári Bethlen Kata (a fejedelmi család utolsó női sarja) 1939-es vízfestményét is. Bíró József *Erdélyi kastélyok* című könyvében olvassuk, hogy Barabás és Bánffy között igen jó volt a kapcsolat.

Amikor 1837 tavaszán Sáromberkére utazott, ahol Teleki Ferenc látta öt vendégül, de csak egy falu végi rozszant kocsmá sötét lyukába szállásolta el, majdnem botrány lett a „vendéglá-

tásból”. Barabás ugyanis már másnap szedelőzködött, és „a kínos helyzetet az éppen itt időző Bánffy Miklós – a későbbi királyi főpohárnok-mester – mentette meg, aki karon fogta Barabást: ’– No, édes drusza, jöjjön, nézze meg legalább a parkot és a Marost.’ A festő már el volt szánva a távozásra, de Bánffyt már régóta ismerte – sok képet őriz tőle Bonchida (...) Két héttig maradt itt a művész, hol remek képeket festett, s még híre is járt, hogy a tüdővészben fekvő s végét járó gróf Vay Lajosné Teleki Erzsébetet a róla festett rendkívüli finomságú kép munkája alatt ’magnetizálta’, mert az ülések alatt mindjobban erőre kapott, s majd meggyógyulva, öreg asszonyként halt meg.”

*Barabás Miklós
gróf Bánffy Miklósné iktári Bethlen
Kataról festett
1939-es akvarellje*

A Bíró József által felidézett (és Barabás Miklós *Emlékirataiban* részletesen elbeszélte) anekdotában említett Bánffy Miklósnak egyébként Bethlen Katalin grófnő második felesége volt. Ebből a házasságból született 1842-ben Bánffy György (az író gróf Bánffy Miklós édesapja), aki Kolozs megye és általában Erdély legvagyonosabb főurainak egyike lett. Az *Országgyűlési Almanach* 1887-es leírása szerint „a művészetek és tudományok körül tanúsít kiváló érdeklődést. Maga is a műfaragásban mester, és értékes műkincsek tulajdonosa. A heraldikai társulat alapító és választmányi tagja.” 1870-ben vette feleségül báró Bánffy Albert lányát, Irmát.

Adódik tehát a feltételezés, hogy ezt az 1877-es portrét Barabás Miklós bár valóban egy Bánffy-feleségről festette, a gróf azonban mégsem Miklós, hanem György lehetett, így a festmény

Bánffy Irma bárónőt ábrázolhatja. (Mindenesetre magam is várom ehhez a verzióhoz a pontosító vagy kiegészítő adatokat. Még nem jutottam hozzá a művész által készített listához, melyről az önéletrajzban tett említést az 1870-es évek megrendeléseiről szólva: „Ez időkből folyamatosan elhalmoztak megrendelésekkel, s akiket lefestettem, egy külön könyvben vannak feljegyezve.”)

***

Barabás Miklós a Kovászna megyei Kézdimárkosfalván református székely családba született, a nagyenyedi kollégiumban tanult, s már 13 éves korában kitűnt rendkívüli arcképrajzoló képességével (első „mesterei” között szerepelt kisvárosi piktor, szobafestő és színházi díszletfestő is) – 17 évesen kapta első arcképmegrendeléseit. Idézzük fel röviden alább szakmai életrajzát.

*Barabás Miklós: Műteremben
(Teleki Róza) akvarell, 1838
(Magyar Nemzeti Galéria)*

*A műteremben dolgozó festőnőket
ábrázoló enteriőrökről írta
Bálint Aladár 1915-ben a Nyugatban,
hogy a színek harmóniáit tekintve azok
a legkitűnőbb holland mesterek
munkáira emlékeztetnek*

1829-től a bécsi akadémián tanult, de még egy esztendő sem töltött ott, és hazatért. Igaz, hogy az akadémia tanítási elveivel nem értett egyet, a bécsi polgári arckép- és életképfesté-

szet vonásait azonban jól megfigyelte, s a későbbiekben fel is használta eme ismereteket. Megtanulta például, hogyan kell előnyösen beállítani a modellt, hogyan kell kiemelni az arc és az alak kellemes, szép tulajdonságait, eleven, nyugodt, derűs arckifejezést festeni a megrendelőnek.

Jellemző volt ez a szemlélet a bécsi biedermeierre, amely Barabás Miklós festésmódját is befolyásolta. A klasszicista nyugalom ellen tiltakozó szenvedélyt középpontba állító romantika és az idealizálásból a realizmus felé haladó út „kompromisszumaként” a klasszicizmusból meghagyta a vonal, a rajz uralmának szeretetét, a romantika érzelmi vadságát, tragikus komorságát pedig derűssé változtatta – egy újfajta idealizálást teremtve így.

Barabás Miklós: A művész felesége
(akvarell, 1844
– Magyar Nemzeti Galéria)

1831-től két évet Bukarestben töltött (miniatűr arcmásokat, reprezentatív portrékat egyaránt festett). 1834-ben itáliai tanulmányutat tett. Megismerkedett a skót William Leighton Leitch-csel, a nagy múltú angliai akvarellfestész egyik képviselőjével, akitől sokat tanult a távlattan és a könnyed, érzékletes festés területén.

Leitch hatására több akvarellt festett itáliai tájakról – a széles ecsetkezelésű, finom árnyalatokban gazdag, levegős, minden színpadszerűségtől mentes tájbrázolások új szintet jelentettek a bécsiek aprólékosan kidolgozott képei után. Bálint Aladár *Nyugatheli kritikája* szerint a rajzok és akvarellek egy másik Barabás-képet sejtetnek: „zsánerrajzai, akvarelljei üdék, ötletesek, nincsen bennük semmi megkötöttség, akadémikus nagyképűség”.

1835-től Pesten élt, ahol hamarosan az egyik legkeresettebb portréfestő lett. Aprólékosan megmunkált olajfestményeit, rajzait, akvarelljeit a gondos elmélyülés és az árnyalt színezés jellemezte. Festett idealizált életképeket, akvarell tájképeket és megörökített aktuális eseményeket is (például *A Lánchíd alapkövetétele*, 1842-ben), illusztrált irodalmi lapokat, évkönyveket, rajzolt divatlapoknak, de még üzletcégereket is készített. Az irodalmi népiesség mozgalmának képviselői a magyar népi életkép létrehozására ösztönözték. Barabás Miklós – a közönség ábrázolási igényeihez igazodva – az olajportrékon nem alkalmazta a vízfestmények korábban megismert szabadabb és nagyvonalúbb stílusát, legtöbb portréjában folytatta az idealizáló, az előnyös tulajdonságokra koncentráló modort, amelyet jó megfigyelőképessége sok friss elevénységgel töltött meg.

*Barabás Miklós: Női arckép 1846-ból
(Magyar Nemzeti Galéria)*

Jobbra lent:
*Női arckép 1831-ből
(Göcselyi Múzeum, Zalaegerszeg)*

Érdekességként szokták róla megjegyezni, hogy ő lett az első olyan magyar festő, aki kizárólag a művészetéből meg tudott élni. Lefestette szinte minden kiemelkedő kortársát, például Széchenyi Istvánt, Deák Ferencet, Liszt Ferencet – a későbbi ábrázolások mindannyiszor mintaként használták (és kiindulási pontként használják ma is) Barabás portréit.

Művészi szabadságának megőrzéséhez az anyagi függetlenség mellett az is hozzásegítette, hogy igyekezett a politizálástól távol tartani magát. Nem ellentmondásmentes azonban ez a viszony politika és művészet között. A művészet a nemzeti önazonosság tu-

datosításának eszköze volt, így a nép felé fordulás is, mely értékesebb teljesítményt hozott létre az irodalomban, mint a képzőművészetben.

(Barabás méltatói egyrészt leszögezték: ő ismeri legjobban a magyar és a hozzánk tartozó népek életét, kritikusai azonban azt rótták fel neki, hogy a népi életképekkel való foglalkozás inkább csak a korhangulatnak engedő megmozdulás volt. Barabás igazán jól sikerült, belülről fakadó azonosulással, tehát őszinteséggel telített népi életképei a székelly élménykörből táplálkoztak.)

Portréi azonban olyan meghatározó művészeti dokumentumok, melyeknek számos történelmi vonatkozása van. A szabadságharc legfontosabb szereplőit például (Kossuthot, Görgeyt, Petőfit, Kiss Ernőt, Batthyányt, Eötvöst vagy Szemere Bertalant) szintén az ő festményeiről, illetve litográfiáiról ismerhetjük. Az 1850-es években megörökítette Ferenc Józsefet, és sikereket ért el színészek portréival is (Jókainé Laborfalvy Róza).

1882-ben ő foglalta írásba a Magyar Nemzeti Múzeum történelmi képcsarnoka gyűjteményi alapelveit, amelynek keretében művei egy részét kiállították. De már az 1830-as években aktív művészeti közéleti szerepet vállalt. 1836-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választották. 1840-ben Trefort Ágoston mellé állt a Pesti Magyar Műegylet létrehozásában, 1859-ben tevékeny részt vállalt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat megalakításában, melynek 1862-től haláláig elnöke volt. Az abszolutizmus idején anyagi nehézségekkel küzdött, átmenetileg fényképezéssel, majd oltárképfestéssel is foglalkozott.

***

Születésének centenáriumán a *Művészet* című folyóirat 1910. évi negyedik száma tisztelgett Barabás Miklós életműve előtt, közreadva Szmracsányi Miklós emlékbeszédét, melyet az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1910. áprilisi közgyűlésén olvasott fel. Alább ebből adok közre kiemeléseket.

„Hazai művészetünk történetében ez a nevezetes évforduló korszakot jelez, mert Barabásnak a bölcsője egyszersemind a magas színvonalra emelkedett, dúsan virágzó mai magyar festőművészetnek a bölcsője volt. Kupeczky és Mányoky után sokáig nem merült fel kiválóbb magyar tehetség.

(...) Bármily nagyra becsülhetjük Markónak és Brockynak művészi kiválóságát, őket csak haláluk után lehetett visszahódítani műveiknek megszerzésével, művészettörténelmünk számára. Életökben távol állottak tőlünk. A hazai talaj és a hazai légkör az ő nagy művészi képességekkel nem

forrt egybe, míg Barabás csak rövid ideig volt távol bécsi és olaszországi tanulmányai alatt.

Alig lankadó képessége megmaradhatott mindvégig művészetének változatlan színvonalán. Az ő életének és működésének súlya mégis a március előtti időre esik, amikor jóformán egyedül állott az odáig dédelgetett, jól iskolázott hírneves osztrák arcképfestőkkel szemben s lassankint elhódította tőlük az egész magyar közönséget. (...) A régi megszokás szívós szálait kellett elszaggatni; a gyakorlott, kipróbált erejű bécsi művészgárdát kellett a nyeregből kivetni s ez úgyszólván egy csapásra sikerült egymának, a mi Barabás Miklósunknak.

Barabás Miklós: Liszt Ferenc

(...) Emlékirataiban maga mondja, hogy Bécsbe csak azért ment az akadémiaira, mert bosszantotta, hogy mindenki csodálkozva felkiált a képei előtt: 'Sok ez egy naturalistától!' Hát

ha én jól rajzolok – úgymond –, nem mindegy az, hogy az akadémián tanultam, vagy a saját gyakorlatom útján? (...) S a Bécsben töltött egy esztendővel véget is ér Barabásnak művészeti iskolai tanulása.

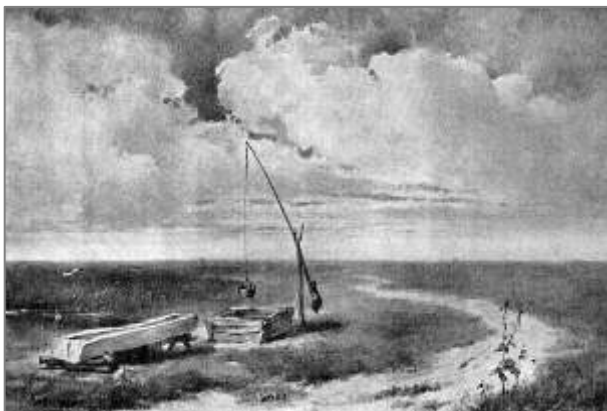
Barabás Miklós: Konkolyné arcképe (1837– Déri Múzeum, Debrecen)

(...) Velencében ejtette őt hatalmába először a festőművészet igazi eleme, a szín varázsa. Át is átengedte magát a ragyogó színpompa mámorának. (...) A szépművészeti múzeum gyűjteményében egy egész sora az olaszországi rajzoknak és vízfestményeknek tanúsítja, hogy Barabás az Olaszországban töltött egy évet megfeszített, folytonos munkával hasznosította. Még arra is ráért Velencében, hogy az akadémián az agyagban való mintázást tanulja.

(...) 1836 február 11-én írta Széchenyi István azt a kedélyesen meleghangú levelet Bihar vármegyének, mikor arra kérték, hogy a vármegye-ház számára lefestetni engedje magát: „... Pest volna tehát a hely, hol a festés végbemehetne, mi azáltal lesz teljesíthető, hogy valami, mondhatni igen szerencsés véletlen, csak kevéssel ezelőtt hozott egy igen derék s ügyes festőt e hazai központba. Neve Barabás Miklós, szülőföldje Erdély, mintája Olaszország remekei, melyekkel lelkesen s gyakorlatilag jól összebarátkozott.

*Barabás Miklós:
Alföldi táj
gémeskúttal
(1838-as vízfestmény)*

A motívum magyarosan festői volta mellett értéke a képnek Minden keresettség nélküli, szűkszavú egyszerűsége. Akik Barabás után festették az Alföldet, szinte mindannyian az ő elgondolásához nyúltak vissza

Ajánlhatom s jót merek állani, hogy a Tekintetes Rendek – parancsoljanak csak véle – mindenesetre – ha nem is egy különös szép arcú és testű embernek fogják bírni mását, ez okvetlen talpraesett munka leend, (...) s ha lehet a hűségnek még erősebb láncaival kötik magokhoz, Barabás Miklós képíró, hazánk fiát is gyámolítják...”

Barabás Miklós Széchenyi Istvánról készített olajportréja szintén történelmi arcképcsarnokunk legismertebb alkotásai közé tartozik

(...) A tudományos intézetekben, a tanácskozó termekben, közéletünk kitűnőségeinek, tudósainknak, íróinknak, művészeinknek és művésznőinknek arcképeinek jóformán teljes sorozatát lehetne összeállítani a Barabás műveiből. A legbecsesebbek a harmincas és negyvenes évek alatti

szellemi és társadalmi mozgalmak vezérlő alakjait megörökítő arcképek, s a szabadságharc hőseit ábrázoló, mert azok értékét az is emeli, hogy megvannak, s nélküle e nagy idők legfőbb képviselői meg sem lettek volna örökítve. Annyira hozzátartoznak az ő művei a mi történeti kincseink leltárához, hogy Barabás még ma is az ő korára vonatkozó irodalmi műveknek nélkülözhetetlen és legsűrűbben használt illusztrátora.

(...) Azontúl Barabás körül egyre nőtt a hazai művészek tábora. Nem is egy tábor, de különböző irányok, árnyalatok képviselői és csoportjai. A realizmus, a naturalizmus, a plein air, az impresszionizmus – szóval mindenfajta -izmus hullámai elverődtek mi hozzánk is.

Barabás Miklós mindezt megérte, azért csak a régi maradt, s ami oly ritka a művészek életében, legvégső öregségéig kitartott mellette, és megrendeléseivel előszeretettel ke-reste fel a magyar közönség.

(...) Egyike volt azoknak a jóságos öreg művészeknek, akik soha sem ártottak volna a leggyöngébb kezdőnek sem. (...) Barabás állott a kiállítási bizottság élén; neki kellett volna – ha úgy határoztak – kimondani a visszautasítást. Erre – jól emlékszem – soha sem volt kapható. Azt másnak engedte át.

Két dologban a kritikája kérlelhetetlen volt. El nem tudta viselni, ha a távlatban szerkezeti hibát fedezett fel. Tudjuk, hogy ebből külön stúdiumot csinált. A másik kiengesztelhetetlen kifogása volt, ha az arcképen az apró testi hibákat túlságosan híven, realisztikusan ábrázoltaknak találta.

Ilyenkor – úgy emlékszem (...) – franciául csak annyit mondott, hogy „cruellement ressemblant” [kegyetle-

nül hasonló] – s ez tőle, a szép, sima festés hívétől a legkeményebb rosszallás volt. De csak félhangon szólt felém fordulva, hogy valahogy ne ártson vele a kép szerzőjének.

***

Barabás Miklóst lehet kritikával illetni, a magyar portréfestészet megteremtése, valamint a magyar genrefestészet megalapozása azonban elvitathatatlan érdeme. Mint Hoffmann Edit is fogalmazott: nem biztos, hogy ő volt a legnagyobb, de biztos, hogy akkor jelentkezett, amikor a legnagyobb volt a hiány.

A kortárs és az emlékező kritika szerette azt hangsúlyozni, hogy Barabás volt az első nálunk, aki életet öntött arcképeibe. Maszák Hugó például azt írta, hogy „élethű rajzaiban nemcsak pusztán az idomok hűsége, hanem a lélek-élet tükröződik vissza”.

Az előzményekhez képest valóban sok (szinte a legtöbb) volt, amit adott, a benne rejlő lehetőségeket azonban nem használta ki teljesen. Hiszen az ő művészete „mindig akkor hozta a legmeglepőbb eredményeket, mikor minden mellétekintet és cifrázás nélkül azt rajzolta, amit egészséges, józan természete pontos megfigyeléssel érzékelt” (Hoffmann Edit).

Talán akkor vagyunk igazságosak, ha elismerjük minden újítását s egyediségét, de azt is beismerjük, hogy a sikerei és festői portrébravúrai valóban elkényelmesítették kicsit Barabást. Az is igaz, hogy könnyen hajlott az idealizálás felé, amitől alaptermészete kezdetben idegenkedett. Azt se feledjük viszont, hogy Barabás fénykorában még nem volt divat elvetni az „előnyös hasonlatosságot”.

Festészetünk fejlődésében – s annak nemzeti karaktere kialakításában (hiszen lelkileg érintetlenebb maradt a kapcsolata a magyarsággal, mint a fiatalabb festőtársaké) – Barabásnak meghatározó és pótolhatatlan volt a szerepe.

*Barabás Miklós:
Bittó Istvánné olajportréja
(1874 – Magyar Nemzeti Galéria)*

„TUDÓSOK NAPTÁRA”

Vázlat Krúdy Gyula irodalomszemléletéhez
– és hozzászólás az Irodalmi Kalendárium
néhány felvetéséhez

„Az Irodalmi Kalendárium évek múltán böngészgető tudósok naptára lesz, midőn a méhek, a mostani írók elrajzottak. Mily érdekesek lesznek ez adatok ötven esztendő múlva!” – fogalmazott Krúdy 1918-ban, a *Virradat*-ban megjelent irodalmi naplójegyzeteinek egyikében, szinte belerejtve a sorokat egy Kassák Lajos-regény, a *Misilló királysága*, Lengyel Menyhért Svájcban írott magyaros színdarabja, a *Charlotte kisasszony*, valamint Szomory Dezső József császár kézírata apropóján papírra vetett rövid kritikai megjegyzései közé.

Ezek a jegyzetek terjedelemben és stílusban is változatosak. Némelyikben az a fajta személyesség dominált, mint amely a spontánnak tűnő, de kiérlelt, intellektuális töltésű naplójegyzetekre jellemző, másutt glosszákat írt; az egyik lapon mintha egy készülő recenzió vagy kritika vázlatát olvasnánk, a másikon pedig már egy kész kritikát vagy mini-esszét, kiváló portrét egy íróról, rendkívül érzékeny jellemzést egy műről.

Rövid tollrajzba sűrített íróportréinak, egy-egy író műben felsejlő, reflexív hangulatrajzáinak vagy éppen glosszába burkolt kritikáinak leporolására valóban több évtizedet kellett várni. Az 1957-ben kiadott, Kozocsa Sándor által szerkesztett két kötetes *Író arcképek* portréi közül az elsők – az 1894-es *Justh Zsigmond*-ról kivételével – még a század elején jelentek

meg hírlapokban és folyóiratokban, illetve emlékalbumokban. (Tompai Mihályról *A hanvai pap*, Petrovicsék, 1907; a szintén Petőfiről írt *Öreg hölgy meséje*, *A bujdosó Jókai Mór*-ról, *Reviczky és az éjjel*, *A Mikszáth levelei*, *Szent Péter esernyője alatt*, 1910; *Cholnoky Viktor*-ról, 1911; *Kosztolányi*, 1916; a Kármán József alakját megidéző *Fanni hagyományai*, *Ambrus Zoltán*, 1917.) Az utolsók pedig a halála előtti években láttak napvilágot. (Jókai Mór *utolsó tánca az úribanda előtt*, Kiss József *köszöntése*, Bródy Sándor *üdvözlete*, 1930; „*Balatoni szívhalászat*” Vörösmarty Mihályról, *Az ország legszegényebb emberei: a magyar írók*, 1931; *A bankócsináló költő* Benedek Aladáról, *Toldi szerelme és körülményei*, 1932.) Ebben a két kötetben, hasonlóan az 1974-es *A szobrok megmozdulnak* írásaihoz, nem szerepeltek az *Irodalmi kalendárium* feljegyzései, azok majd csak a hasonló című, 1989-ben kiadott kötetben jelentek meg először. Krúdy fél évszázadára tehát rátettünk még két évtizedet.

Már egy rövidebb felsorolásból is kiderül, hogy milyen témák, jelenségek és szerzők izgatták a világháború utolsó évében Krúdyt, s a név-, illetve témasorból pedig következtethetünk nemcsak politikai nézeteire, hanem irodalomszemléletére is. Már itt megjegyezzük: nemcsak irodalomtörténeti műveltsége árnyalódik tovább e

hosszabb-rövidebb jegyzetekben, hanem azok kiváló adalékként szolgálnak a Krúdy emberismeretéről szóló rajzhoz is – valamint az írói arcképeket 1989-ben válogató-gondozó Barta András szerint: egyszerismind feltárja azokat a gyökereket, amelyekből az ő írásművészete táplálkozott.

Feiks Jenő rajza Krúdyról

Amennyiben tehát (egyébként jogosan) azt állapítjuk meg, hogy egy író által készített íróportré több-kevesebb vonatkozásban egyúttal önportrének is tekinthető – a választás, példa erejénél fogva, a szellemi mintákról, művészi örökségről, valamilyen identitásképzésről, azonosságvállalásról, hagyományfolytatásról is tanúskodik –, nemcsak az *Írói arcképek* darabjairól mondható el, hogy azokban az íróportré látens részeként van ott az önportré-rajzolás szándéka, de az *Irodalmi kalendáriom* jegyzetei szintén

hozzájárulnak a Krúdy-(ön)arckép értelmezéséhez. Irodalmi témájú publicisztikái tulajdonképpen esszék, ars poetica értékű vallomások. Ugyanezt az önvallomásos jelleget emeli ki Krúdy egyik monográfiusa, Czére Béla is, „mert az írói portrék ürügyén elsősorban saját ízlését, művészi nézeteit, kötődéseit fogalmazza meg bennük”.

Ady Endre és Bródy Sándor példája. Érdekes két regényterjedelmű portréját kiemelni: az *Ady Endre éjszakái* és a *Bródy Sándor vagy a nap lovagja* című írásokat – melyek bemutatása önálló tanulmányt igényelne. Adyról életében csak egyszer írt: *A szomorú Ady* címmel a *Déli Hírlapban*, 1918 őszén. Rövid nekrológia volt *Az önmagával verekedő költőről* a *Nyugatban*, s a költőre emlékezett az *Ady a szfinx hátán* című írásában – (*Naplómból*) belső címmel –, megelőlegezve az Ady-regény alaphangját is. 1925-ben megszáporodtak Adyról szóló cikkei: *A Disznófejű Nagyúr és költője* 1925 novemberében jelent meg a *Világban*; *A költő utolsó karácsonya* pedig ugyanitt decemberben; a *Vidéki éjszakák lovagja* a Tevan gondozásában kiadott *A tegnapok ködlovagjai* című kötetben. 1925-ben publikálta a *Nyugatban* az *Ady Endre éjszakái* több fejezetét (a dolgozat könyv alakban egyébként csak 1947-ben jelent meg): *Kalandjaim a költővel girbe-gurba pádiemntumokban*, *Hitviták a Három Hollóban*, *Az élet zűrzavarai*, *A „Kakasos-ház” és vendégei*. A költőről szólt még 1926-ban az *Ady Endre helikoni párba* (*A Reggel*), valamint 1929-ből az *Ady Endre és barátja* (*Magyar Hírlap*) című tárca.

S Adynál is jobban foglalkoztatta Krúdyt Bródy Sándor alakja. A *dadá-*

ról szóló kritikáját még 1917-ben adta közre a *Magyarország*, s ugyanitt jelent meg 1924-ben egy rövidebb portréja az íróról. Jelképes alak volt számára, a régi, a letűnt, a boldogidős Magyarország képviselője, aki egyben átmenetet is jelentett az új irodalomhoz. Mert bár Jókai Mór volt a „király”, Bródy azok igényeit elégítette ki, akik az újra áhítoztak. „Abból a Magyarországból jött, amelyet nem láthatunk többé viszont, amely Magyarországon éppen olyan életkérdés volt az irodalom ügye, mint akár a mindennapi kenyér. Azaz fontosabb volt az irodalom a kenyérnél is, mert kenyér a jóllakásig jutott mindenkinek: az irodalom a hétköznapiok csemegeje volt, amelyet sűrűn kellett fogyasztani, hogy az ember harmóniában maradhasson a hangulataival” – olvassuk a portré indítását.

1927-ben aztán megszületett a *Bródy Sándor vagy a nap lovagja* című regény, mely a *Pesti Napló*-ban jelent meg folytatásokban július 9-étől hetenként (*A szigeti násznagy, regényíró a Casinóban, Az írók alelnöke, „Ezüst Kecse”, A sánta nő lovagjai*), majd folytatódott szeptember végétől (immár nem szigorúan heti rendszerességgel) december 10-ig (*Kutyavilla, Bródy úr, Le-Déri úr, Buksi úrhölgy és Mimóza Pudika kisasszony, B. S. öngyilkossága, A bécsi kórházban*). Az eredeti regénykoncepció szerint itt fejeződik be a mű – első regénytervének címe egyébként a *B. B. B. vagy a boldog-boldogtalan Bródy* volt. Kéziratban maradt fenn a kiegészítésként szolgáló *Az alelnök nem szereti a kézpénzt, Az író feltámadása és A két alelnök B. S. megvilágításában* című tárca, a *Színházi Élet*-ben jelent meg ugyancsak 1927-ben a

Szóke csoda, illetve az utolsó fejezetet, a *Végyszót* a 1925 áprilisában közölte a *Világban*. Eredetileg *Végyszó a Rembrandt költőjéhez* címmel írta, majd ez bizonyult alkalmas résznek az esszéregény zárásához is. 1928-ban és ’30-ban további három tárcát közölt az íróról.

Irodalomtörténet helyett: az irodalom belső életének története.

Krúdy íróportréit kötetbe rendezve jegyezte meg Barta András: bámulatos, hogy milyen sokoldalú ismeretei voltak a 19. és a 20. század magyar irodalmáról Krúdynak. Ám portréiban elsősorban mégsem a tényközlések, a műelemzések vagy a pályarajzok váltak érdekessé. Sokkal inkább az a megismételhetetlen személyesség ragad meg, amellyel az író átszótta a lírai miniatűrűtől a kritikai elemzéseken át a terjedelmes (az embert, a sorsot és a művét egzisztenciális és profán egységükben szemlélő) esszéig a műfaj sokárnyalatúságát felmutató portréit. Az elbeszélő a hős egyszerre kultikusán emelkedett és profán esendőségében előttünk álló (intim) alakváltozatát hozza létre, mintegy személyes közösségében láthatóvá téve a kiválasztott modellt.

Volt titka ennek. A Szindbád-novellák apropóján mások mellett Kelemen Zoltán is megfogalmazta: az író már viszonylag kora ifjúságában hajlamos volt arra, hogy a már ekkor több száz kötetre tehető olvasmányélményeit a megszokottnál jóval intenzívebben élje át. Az olvasmányaiból megismert irodalmi hősök fikciós életét egyszerűen a maga valós életének modelljeként tekintette, majd az így formált, saját alakmásaiból újabb irodalmi figurákat teremtett. Krúdy író-

portréiban is ennek az azonosságte-remtő figura-transzpozíciónak a hatását véljük felfedezni. Krúdy szinte a portréalannyal élt együtt, még akkor is, ha időben évszázad választotta el őket egymástól, s pozitív elfogultságai a modellképzéssel jártak együtt. Az át-élt azonosságteremtésben is megmaradt viszont a távolság, amit leginkább az időről időre felsejdülő halk humorral érzékeltetett.

Segített továbbá a szépírói fikcióte-remtő képessége abban, hogy a meg-rajzolt portréalanyt is valamely „fikcióban” jelenítse meg. Értsük ezen például azt, hogy novellizálta a port-rét – tehát esszéelemekkel gazdagí-tott, gyakran egészen esszéstílusban született tárcanovellaként is olvashat-juk azt. Értsük azt is, hogy szituációt teremtett az alakhoz, és ebben a szituációban találkozott vele, érzéken láttatva, mit tesz, hogyan mozdul meg a keze és teste, mit érez, hogyan rea-gál, mit gondol, s hogy ennek a gon-dolatnak, az úgynevezett eszmének, amit üzeni akart, milyen „produkci-ója” volt életben és műben, sorsban és gesztusban, de akár még az önnön sorsrontásban is.

Fábri Anna az irodalom kultuszá-nak Krúdy műveiben követhető meg-nyilvánulásait vizsgáló, 2000-ben a *Holmiban* megjelent tanulmányában („*Egykor regényhős voltam*”) írja: „az irodalom mint viselkedési, társalgási s ezzel együtt természetesen mint ön-kifejezési útmutató (mintagyűjtemény) jelenik meg számos Krúdy-műben”. Az irodalmi fikciót nem különítette el más valóságértelmezésektől, hiszen a valóság helyett Krúdy számára min-den csak értelmezés, reflexió volt.

Fábri Anna rámutatott arra, hogy különböző hivatkozásokban (idéze-

tekben, utalásokban és hasonlatok-ban) a Krúdy-regények több száz író nevét őrzik, az irodalmi fikciót is át-hatja az irodalmiasság, a narrátorok és a hősök a magyar irodalom kisebb-nagyobb alkotóit emlegetik a legtöbbször, „de a világirodalom legnagyobb-jaira (...) is sokszor, és igen gyakran a kultusz nyelvén megszólalva hivat-koznak”.

Krúdy íróportréiban is párhuzamo-san jelennek meg a legnagyobbak és az elfeledett, már a korabeli kánonból is kiszorult alakok. Kiolvasható ezek-ből a tárcákban és esszéisztikus emlé-kezésekből, hogy „a nemzeti emléke-zet ébresztője és fenntartója, a ma-gyar irodalom a nagyok, a zsenik, va-lamint a közép- és kisszerűek együt-tes alkotása. (...) Elmondható, hogy több száz írásában a századvégi, szá-zadfordulós irodalmi élet szürke mun-kásainak, kis elfeledettjeinek, szerény különceinek maradandó emlékművét alkotta meg.”

„Találkozott” a kortársakkal, Ady-val Kosztolányival, Bródyval és Mó-ricz Zsigmonddal, Osvát Ernővel és Szép Ernővel, Ambrus Zoltánnal és Tömörkény Istvánnal, Török Gyulá-val és Hunyady Sándorral. „Találko-zott” az éppen letűnő régi irodalom nagyjaival: Jókaival és Gyulai Pállal, Vajda Jánossal, Kiss Józseffel, Mik-száth Kálmánnal – sokukkal az emlí-tett nevek közül valóban napi (éjsza-kai!) kapcsolatokat ápolt. De „talál-kozott” szellemi és esztétikai, esz-ményre vagy irodalmi-közéleti morál-ra vonatkozó üzenetük révén példa-ként a mához elevenített Kármán Józseffel, Csokonai Vitéz Mihállyal és Kisfaludy Károllyal, Kölcsey Ferenc-cel, Vörösmarty Mihállyal és Petőfi Sándorral, Tompa Mihállyal, Kemény

Zsigmonddal és Arany Jánossal vagy Madách Imrével is.

Találkozott tehát az egész 19. század magyar irodalmával, annak legjelentősebb alakjaival és azzal a generációval, amely a huszadik század irodalmát nemcsak előkészítette, de kijelölte annak lehetséges kiteljesedési útjait is a leendő népi íróktól a polgári eszmény- és stíluselveket képviselő szerzőkig, a konzervatívoktól a polgári liberálisokig és a radikális szabadelvű nézeteket vallókig.

Szigethy István rajza Krúdy Gyuláról

Egy példa: az Éjszakai jegyzetek...

Hangnemének s technikájának, kompozíciós ötleteinek, érzelmi-logikai párhuzamainak érzékeltetéséül most csupán egyetlen írását választottam ki: *Éjszakai jegyzetek a legújabb Móricz Zsigmond-regényről és egyebekről* címmel. A cikket 1924-ben publikálta, az aránylag rövid terjedelmű írásban is élve a fragmentális

szerkesztéssel, a hangulat és a gondolat közötti, asszociációs alapú helyzet-teremtéssel.

Az alapszituáció klasszikus műkritikai viszonyt sejtet. A személyes kapcsolatot hangsúlyozza, mely egy fajta mentségként is szolgálhat: a szubjektív kritikahang magyarázataként. Szerkesztői kérésre utal, egy Móricz-mű elolvasására avégett, hogy arról írni is kell. „A *Nyugat* szerkesztőjének megtisztelő felhívására az éjszaka ismét (másodszor is) elolvastam Móricz Zsigmond legújabb regényét, melynek címe: *Kivilágos kivilradtig...* – utána Babits Mihály cikkét *A fiatalok-ról ...*”.

Ez utóbbi tény emlegetésének később abból a szempontból van jelentősége, hogy a Móricz-mű üzenetét, annak aktualitását Krúdy úgy is vizsgálta, mint olyan rendkívüli teljesítményt, amelynek el kell jutnia a fiatal generációhoz... – de vajon eljut-e? Ráadásul Móriczot nemcsak a fiatalok „emésztő ambíciójától” kell féltetni, hanem az öregek mohó és „lázbeteg savanyúságától” is – pontosabban: egyiktől sem kell féltetni – következtetett Krúdy. Mert örökön ki van téve támadásnak a magyar irodalmi teljesítmény. Az irodalom nálunk is mindig a marakodások színhelye. A világ nálunk sem mutat más képet, mint Európában bárhol.

Krúdy Gyula Móriczot – az elolvasásra és kritikára ajánlott új művet – tulajdonképpen csak egy fajta ürügyként, motívumként használta ahhoz, hogy egyrészt a generációs különbségekről, a régi és az új ízlés ellentmondásairól, az új kihívásokról fogalmazza meg véleményét, de minként a Trianont követő újságcikkeiben valahol mindig igyekezett elrejtetni legalább egy, a régi (s a régi nagy) Ma-

gyarországra vonatkozó megjegyzést, ez ebből az írásából sem hiányozhatott. Móricz üzeneteként, eredményként említette ugyanis azt, hogy eleven lett és értékeit láttatja nála a régi világ, valamilyen visszavágyott idilli, sokszor elítélt környezet, pedig amikor benne éltünk, másra, újra és jobbra vágytunk. A régi élet minden talmi kincse, büszkeségre okot sem adó habzsolása immár nosztalgikus álom: „A régi Magyarország nyomakodik be a szobámba rókatorkos asszonybundaival, férfias farkasszűreivel, nőtáival, csalódásaival, hibáival, de elpusztíthatatlan, drágalátos étvágyával is, pedig decemberben elmúlt István napja.”

Az írósorsok tükrői a társadalmi állapotoknak. Krúdy a régi Magyarország két nagyobb időszakát különböztette meg: egy romantikus kort és egy aranykort. A romantikus idealizmusban (a kiegyezés előtt) a szabadság eszméje („a poézis szent lángja”) által megszépült még a szegénység is, az aranykorban (a 19. század utolsó negyedében) pedig az adatott meg a magyar írónak, hogy „európai ember módjára éljen”, bekerülve egyúttal Európa szellemi vérkeringésébe is – olvassuk Czére Béla kiemelését.

S tegyük is hozzá, hogy ezt a korszakolást Krúdy elsősorban az íróegzisztencia tükrében végezte el, s később is az írósorsokból következtetett a társadalmi állapotokra. Ez a személyesség azonban (s ebben az esetben nem elfogultságról van szó) nemhogy szubjektívizálta volna az adott társadalom megítélését, hanem ezzel a reflexív realizmussal, a retrospektív belefeledkezésben is fölényesen, olykor nem kevés ironiával csak még jobban

felderősítette a rajzot. Természetesen Krúdy itt sem tudta meghazudtolni szépirodalmi stílusát (például a zenei alapú prózaritmusát), poétikus helyzet- és jellemrajzai a portrét is a szépnovella rangjára emelik.

Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az első világháborúval (majd Trianonnal) megszűnt aranykor után nem a romantikus szemlélet tért vissza nála, hanem a nosztalgia határozta meg az íróesszék alaphangját is. A nosztalgiában nem a megszépítés szándéka dominált – nem hallgatta el kritikái megjegyzéseit –, hanem a fájdalmas hiány érzése emelkedett széppé. Ez már nem csupán a múlt felidézése, mint a jelen kritikája volt inkább.

Kozocsa Sándor szerint az íróban valamilyen megfoghatatlan belső feszültség dolgozott – „Nem leli helyét a társadalomban, s tekintete mindjobban önmagába, majd a fantázia és a vízió kódéba merül.” Cholnoky Viktor, Török Gyula Ambrus Zoltán, Révész Béla, Kóbor Tamás jelenvalóként is a múlt kódéből bukkannak fel, úgy, mintha az író „másik énjét” mutogatnák. A mesemondások kontextusából Krúdy saját valóságát kápráztatta elő, s már maga az írói alapállás is lehetőséget adott a különleges atmoszférateremtésre.

Jól érzékeltetik ezt a valóságérzékelő folyamatot azok az írásai, melyek ugyanarról az íróról szölk, de különböző idősakban születtek – Jókai Mórról például az első írást (*A bujdosó*) 1910-ben közölte a *Világ*, illetve a *Pesti Napló* előfizetőinek készült *Jókai Album*, s az utolsót (*Ha ma élne Jókai*) 1919-ben *A Reggel*. A korábbi pátoszt a keserű kiábrándultság váltotta fel, és a jelen hiányából fakadó nosztalgia gyakori horizontja volt Krúdy

dy számára a nemzeti gondolat 19. századi öröksége, azzal együtt, hogy a magyarság és európaiság kettős követelményét fogalmazta meg.

Ez a kettős hívás – nemcsak mint lehetőség, hanem feladat és szükség is – még érvényesebb volt a kortársakra nézve. A közészer irodalmával szemben a modernség és a magyarság gényi összhangját ünnepelte például Kosztolányi Dezső költészetében, ám azt is meg kell említeni, hogy figyelme érzékenyebben, kissé elfogult szeretettel fordult azok felé, akikkel személyes kapcsolatot, barátságot ápolt. Ez a viszonyulás is alkalmassá tette őt arra, hogy ne valamilyen hivatalos irodalomtörténetet készítsen, hanem mindig az irodalom belső életét szemléltesse a maga élő mivoltában.

Az *Irodalmi kalendárium* írásakor Krúdy már élesen érzékelte, hogy a régi Magyarország egyszer s mindenkorra a múlt kódéba vész. 1919 februárjában az író Búza Barna földművelésügyi miniszter kinevezte a *Néplap* főszerkesztő-helyettesének (a *Néplap* rövid életű volt, Krúdy csak 1919. február 1. és március 13. között szerkeszthette Gárdonyi és Móricz főmunkatársi segítségével), s megbízást kapott a *Magyar Köztársaság almanachjának* elkészítésére. Az előfizetői felhívás szerint a könyv fontos része „a forradalmi éjszaka irodalmi leírását, a köztársaság kikiáltásának költői krónikáját” tartalmazta, s nagy érdeklődésre számíthatott annak „forradalmi arcképcsarnok” fejezete – a lezajlott forradalom vezéreinek „a legmagasabb irodalmi igényeket is meglepő jellem- és arcképrajzaival”.

A forradalom naplója azonban soha nem jelent meg, az ide szánt cik-

keket később más lapokban publikálta. Nagyobb lélegzetű riportja *A kápolnai földosztás* a köztársaság melletti állásfoglalás is volt. 1918–19-es publicista működése miatt később sok támadás érte, s Krúdy szinte teljesen elszigetelődött, még ha felül is bírálta korábbi lelkesültségét.

Sokat előlul a *Magyarországba* írt 1922-es cikke, a magyar irodalom fejlődésének hiátusát, „megszakadását” panaszolva. „Tulajdonképpen mindnyáján kezdők vagyunk az új világban, ebben az ismeretlen, közönyös erdőben, melynek lelkét eddig hiába kerestük. És kapcsolódunk ehhez a megélhetés problémái is: „Aki a lelket kergeti, az író, aki a tiszta, becsületes irodalomból akar megélni napjainkban: az elvarázsolt halász, akinek mindig lyukas a hálója – írta *Az Ujság*ba 1923-ban. – (...) A legdrágább, hercegeknek való luxus volt mindig az Írói egyéniség, de manapság csak a leggazdagabbak: a mindenről lemondani tudók engedhetik meg maguknak e csodálatos fényűzést. (...) A tékozló fiú pazarlása a betű, melynek olyan hajviseletet fésül az író, amely mostanában nem divat.” Habár a régi ideálok helyett születtek új eszményképek, a „lélekkergetők” ezek az új modellek már nem felelnek meg. (Egyébként az *Álmoskönyv*vel Krúdy is divatos témát választott, a kiadás átmenetileg könnyített anyagi helyzetükön, ám benne sem megtagadnia nem kellett magát, sem szégyenkezni nem volt oka miatta.)

Az irodalom jövőjében nem bízott, az irodalomból való megélhetéshez is egyre kevesebb reményt fűzött, habár az írás számára szellemileg ugyanolyan egzisztenciális kérdés volt, mint anyagilag, amit 1924-es *Vallomása* is

alátámaszt: „Bizonyára akkor is írnék, ha ez nem volna szükséges a létfenn-tartásomhoz.” 1923. októberében *A Reggel*ben közölte: „irodalmi terveim legelseje, hogy kitanulom a virágker-tészetet”. A virágok életéről fog írni a regények és elbeszélések helyett.

„Körülbelül hatvan kötetet írtam. Egyik-másik tán tetszett is az ér-zékeny szíveknek, a jobbfejta nőknek. Reszkető kézzel kerestem az útjaimat az irodalomban. Álmatlan éjjeleken írogattam milliónyi betűket. Végig-néztem Magyarország egyik legszebb korszakát: a liberális és a független-ségi eszme küzdelmét. Láttam lelkes férfiakat, akik úgy rajongtak az iroda-lomért, hogy ezért éltek. Ismertem még lelkesebb nőket, akik a szemük-ben viselték a gyémántot, amikor iro-dalomról volt szó. Ezt már többé úgy-sem láthatom. Minek és kinek írjak regényt vagy elbeszélést? (...) A virá-gos kertben egyelőre többet használ-nék hazámnak, mint a tetszhalott irodalomban.”

Krúdy íróportréinak több mint két-harmada 1918 után született. Mert a kiválasztott modellekben is bizonynyal a lélekkergetőket kereste, a mesebeli halászokat, a tékozló fiúkat, az elva-rázsolt embereket. Emellett – miként fentebb utaltam erre – önmagát is kereste bennük, nemcsak a régi Ma-gyarországot. 1924-ben, írói munkás-ságának hivatalos, 25 esztendőös jubi-leumán a *Magyarország* című lapba *Vallomás* címmel készített egy fajta írói összefoglalást.

(1899-ben már második kötete je-lent meg *Iffúság* címmel, a két évvel korábbi *Üres a fészek* gyakorlatilag visszhangtalan maradt, mint a Krúdy gyula látogatásaiban írja: véletlenül kerülhetett a *Budapesti Hírlap* szer-

kesztőségébe, ahol Beöthy László is-mertette. Nem is volt igazán könyv: az *Ország-Világ* mellékleteit fűzette össze 100 példányban a lap igazgató-ja, s készíttetett rá egy borítót is. Az *Athenaeum* egyébként 1925-ben va-lóban megjelentetett egy tíz kötetből álló gyűjteményes kiadást.)

„Mennél öregebb leszek, annál in-kább ismeretlenebb leszek önmagam előtt” – írta a *Vallomás*ban. S önma-gával együtt szerette volna újra és új-ra átélni a régi Magyarországot. Erre a legújabbra már nem kíváncsi.

„...valami nagy-nagy regényt szeret-nék írni, amelyben benne volna mind-az, ami eddig megjelent könyvekben itt-ott szétszórva benne van. Egy igen nagy regényt arról a korról, amelyet átéltem, amelyet saját szememmel láttam létrejönni és elmúlni. Benne az ó-Magyarország, benne az új-Magyar-ország, és a legújabb Magyarországról csak annyi, amilyen lapidáris egy sír-felirat szokott lenni. (...) Nem vállal-nék a regényben se világszemléletet, nem harciaszkodnék se jobbra, se bal-ra, csak elmondanék szép csendesen mindent, hogy volt, hogy nem volt, mint a kályha mellett szoktak beszél-getni téli alkonyatokon.”

A *Pesti Napló* 1924. év végi számá-ban ünnepelte Krúdy Gyulát – Kárpáti Aurél „az idő költőjének” nevezte az író-t, aki az idő múlását szinte fizikai intenzitással érzi és érezteti, az ironia és a melankólia párhuzamos megjele-nésével. A Kozocsa szerinti „megfog-hatatlan belső feszültség” tehát Krúdy-paradoxon volt, az író örök dualizmusa: ugyanazon dolog fölött egyszerre tud szomorkodni, s ha kell ironikusan is tud fogalmazni róla.

S ebben a kettősségben nyilvánul-hat meg az őszinteség, így lehet hite-

les a rajz. Kozocsa Sándor szintén kiemelésre méltónak találta az *Írói arcképeket* értékelve, hogy Krúdy kitűnően látta kortársainak emberi és művészi jellemét is, értékelései többnyire ma is helytállóak lehetnek.

„Ahogy Ambrus Zoltán markáns arcéle feltűnik az éjszakázó Pest életében, ahogy Cholnoky Viktor aszkétatekintete végigsiklik a szerkesztőségi szobán, vagy ahogy Tömörkény a maga egyszerűségében megjelenik előtűnik múzeumi szobácskájában, ahogy a szakállas Török Gyula a korai halál felé rohan; a valóságot láttatja, amelyen az idő semmit sem változtatott. Kortársai közül a legnagyobb élvezettel Eötvös Károllyal, Rudnyánszky Gyulával és Zempléni Árpáddal foglalkozott. Ezek történelmi érdekelték a legszenvedélyesebben. Nem minden malícia nélkül festett képet ad a szerkesztő Kiss Józsefről; viszont Bródy Sándort nagy szeretettel veszi körül.”

*Krúdy Gyula
íróasztalánál
– 1930 körül
(Beller felvétele)*

A nagyokról valóban a kegyelet és kultusz hangján szól, de – ironikus és olykor paródiaszerű utalásokkal – azt is egyértelművé teszi, hogy „az irodalom nemcsak szent ügy, hanem profán praxis is”, abban pedig a rejtett kritika hangját érezzük, hogy már az író életében tapasztalható kegyelet-

nek a megteremtői és fenntartói nem egyszer a saját érdekeiket szolgálják.

A regényekben megrajzolt íróportrékban, illetve az íróportrék regényes narrációjában egyaránt megfigyelhető, hogy a régi Magyarország hanyatlása egyúttal az irodalom (mint szent dolog) profanizálódásának időszaka is. Ha pedig – miként Fábri Anna is rámutatott erre a korábban már idézett tanulmányban – az irodalom nem más, mint az élet térbeli és időbeli, minőségi és mennyiségi kiterjesztése (egy másik világ, ahová át lehet járni, de amelyből olykor nehéz a visszaút), s az irodalom legbiztosabb fenntartói nem is annyira az írók, mint a szerelmes lányok és aszszonyok.

Megfogalmazhatjuk így a következőt: az irodalmon keresztül – még ha fikció is az – lehet a legjobban érzékelni az élet megváltozását, tehát az irodalom hanyatlása egyértelmű jele a társadalom válságának. Erre a folyamatra utal Krúdy több helyen az *Irodalmi kalendárium* lapjain, s ezt

figyelhetjük meg 1918 elejére nemcsak a *Napraforgóban*, de az irodalmi naptárban közreadott, a *Bukfenc* című regényhez fűzött kommentárjában (szerkesztőnek írott levelében) is.

Az Irodalmi kalendárium. Vegyük sorra most a „tudósok naptára” feljegyzéseit, melyeket bár nem azzal a szándékkal írt, hogy egyszer majd azok is a hivatalos irodalomtörténet részei lesznek, az „érdekesség” említése azonban Krúdynek azt a reményét feltételezi, hogy még ötven esztendő múltán sem fog lemondani az irodalomtörténet a maga historizálásában az akár az anekdotába rejtett kritikai reflexiók érvényéről sem.

Kezdte a jegyzeteket Hatvany Lajos legújabb vállalkozásával, az *Esz-tendő* című folyóirattal, azoknak a cikkeknek és elbeszéléseknek a gyűjteményével, amelyek a megkisebbedett *Pesti Napló* hasábjain „el nem férnek”. Krúdy annyiban tartotta ízlésformának ezt a vállalkozást, hogy Hatvany szerint alkalmas volt hidat teremteni a régi és az új irodalom, illetve annak olvasótáborra között, bár úgy vélte, a szerkesztő túlbecsülte az ország irodalmi horizontját, hiszen itt még szeretik a klasszikus magyar irodalmat „és a vének által megalapozott irodalmi stílust”.

Kiváló glossza a következő feljegyzés – mindössze négy rövid mondat, Krúdy áradó fogalmazásának szinte ellenpontja: „A könyvkereskedők panaszkodnak. Rossz vásárt csináltak karácsonykor. A publikum ellenben javult. Rájött, hogy nemcsak karácsonykor illik könyvet venni.” Micsoda fanyar humor, kritika és önkritika, éleslátás és tömörítő készség fedezhető fel ebben a rövid jegyzetben! Ekkor

még nem sejtette, hogy később maga is a kiadók anyagi érdekszemléletének áldozata lesz. Ám reménykedett az ízlés nemesedésében, melynek első jelét abban vélte felfedezni, hogy ha nem egy-egy ünnepi alkalomhoz kötődik az olvasás, akkor életformájává lehet az a magyar értelmiségnek.

Amit 1923-as cikkében nehezményezett az „Írói egyéniségek” hiányát szóvá téve, két év múlva *A Reggelben* (*Magyar író sorsa 1925-ben*) megismételt – „nincsen egyéni hang az irodalomban” –, de aktuálisabb üzenete volt cikkének a „a régi világbeli lelkes olvasó” eltűnésének szomorúsága. Ha igény lenne is olvasásra, pénz nincs a könyvek vásárlására. Mára kultúraszociológiai közhellyé vált felismerése: „Próbálj meg könyvet eladni olyan jóképű úriembernek, aki családotól együtt még nem ebédelt aznap!”

S mintegy megelőlegezte Móricz néhány évvel későbbi figyelmeztetését, amit 1929-től a Nyugat, aztán a Kelet Népe írói elé is állított. Móricz jelmondata szellemében – „Építkezz, ne politizálj!” – Krúdy a könyvek rossz sorsa miatt nemcsak a kiadókat, hanem az írókat is okolta.

„Az írók elárulták magukat, hogy földi szenvedélyek, gyalogúti izgatottságok, kenyérszagú meggyőződések, huncutkodások, érdekek, politikai fölfogások vezetik tollaikat, amelyeknek pedig érintetlenségében még mindig úgy hitt az olvasóközönség, mint a menyasszonyéban... (...) Elég politika volt az utcán és a piacon – a könyvesbolt csöndjébe éppen a politikai kurjongatások elől szeret be menekülni a vásárló.” Krúdy egyértelműen visszatért tehát az irodalom politikai szerepmentességéről vallott nézeteihez.

Az imént idézett kalendárium-jegyzethez hasonló tömörségű és hasonlóan mély igazságokat feszegetett a következő sorokban: „Bródy Sándor dolgozik a Rudasban. A szobájában költi el az ebédet. Nagy árkusokra ír. Lefekszik. Újra ír. Este lesz, mire a városba jön. Ha mindig így élt volna, mint a szentek éltek: vajon boldogabb lett volna?”

A glosszában csattanó, súlyos kritikai hang erősödik a Schöpflin-tanulmány értékelésénél: „Schöpflin Aladár, az írónok patrónusa objektív, ritka szép tanulmányt írt néhány új magyar regényről. Csak azt csodálom, hogy azokat a könyveket, amelyeket felsorol, végig tudta olvasni. Az elmúlt esztendő leggyöngébb termékeit válogatta ki. Mintha csak azt akarná bizonyítani, miért olvasnak Magyarországon még mindig annyi Croker-regényt. Mert a Croker jobb ezeknél a honi regényeknél.”

Szép Ernő és Heltai Jenő egy-egy műve (az *Emlék*, illetve *Az utolsó bohém*) következett a sorban, a könyvek megjelenítése apropóján újra ostromozva a kiadókat. S míg reménykedni szeretett volna mindannyiszor a könyvkiadás nemes fejlődésében és az olvasói ízlés pozitív alakulásában, ahol alkalmá nyílt erre, ott Krúdy nem mulasztotta el, hogy számon kérje a könyvkiadás hivatalos, esztetikai és erkölcsi mulasztásait.

Lássunk erre néhány példát: „Méltó elégtétel (...) sok magyar írónak, akit a tudatlan kiadó fél-vállról kezel az első kereskedelmi siker jöttéig.” – „Bródy Sándor könyvei alig kaphatók a könyvesboltokban...” – „A könyvkiadó szajkó volt. Talán közeleg az idő, amidőn a kritikanak és a közönségnek is lesz némi köze az irodalomhoz...”

De támogatta – igaz, nem elhanyagolható ironikus éllel fogalmazva, és közben figyelmeztetve a könyvkiadás hatalmának felelősségére is – az igazi

Égerházi Imre:
Krúdy világa II.
(*A vörös postakocsi – olaj, 1978*)

érték bármilyen áron és formában való népszerűsítését: „Nemsokára csak füzetekben jelenik meg az irodalom. A füzet olcsó, könnyen olvasható, népszerű, és százezer példányban is el lehet adni, ha ügyes rajzoló is segít az írónak. Demokrata világ következik. Mindenkinek hozzáférhetővé kell tenni az eddig kényeskedő irodalmat. A füzetes irodalom nagyszerű köszörűkő a közönség ízlésének fejlesztéséhez. Segítő kéz, amely az útját egyengeti a könyveknek, amelyek majd egykor megjelennek.”

Ugyanebben a jegyzet részben idézte Gárdonyi Géza egri magányából írott válaszelevelét egy szerkesztői kérdésre: „Míg a háború véget nem ér, csak kis méretű történeteket furulyázok. Ha majd aztán visszatér a jó levegő, csend és rend, megírom végre valahára azt a regényemet, amelyben kipéldázom: hogyan élhetnének az emberek okosabban, mint én éltem!”

S ahogyan Krúdy Gyula kommentálta Gárdonyi rövid válaszát, ugyanaz lehet érvényes magára Krúdyra is, hiszen a felerősödött pacifista üzenetkészség mellett egy fajta hitvallásként is idézte író társát: „Ebben a pár sorban benne van Gárdonyi Géza egész írói egyénisége, bölcs világlátása, az élet egyszerű megbecsülése és irodalmi programja.”

Dosztojevszkij, a már idézett Kasák, Szomory, majd a következő néhány terjedelmesebb jegyzetlapon egykori mentora, Gáspár Imre emlékezete következett a „Kalendárium”-ban, igen harcos kritikát fogalmazva meg Debrecenről, a debreceni újságírásról, az éjszakai életéről, az újságírók műveletlenségéről és nihilizmusáról. Stílusában közelített ez a néhány oldal is ahhoz az esszéstílushoz,

mint amelyet Krúdy életművében a késszé rajzolt íróportrék vagy a fentebb már említett esszéregények, az *Ady Endre éjszakái*, illetve a *Bródy Sándor vagy a nap lovagja* képviselt.

Feltűnő, hogy a Barta András által közreadott *Irodalmi kalendárium* nak nagyjából a fele debreceni vonatkozású írás – Gáspár Imréről, a Krúdyt is útra bocsátó *Debreczeni Ellenőr* szerkesztőjéről például négy, az átlagosnál hosszabb jegyzet részben írt, és a többi naplóepizódhoz képest nagyobb figyelmet szentelt Oláh Gábor példájának, Csokonai félbeszakadt életének folytatóját látva benne. A jegyzethez Oláh Gábor *Két testvér* című (még meg nem jelent) regényének recenziálása adott apropót. S bár a közlésére nem vállalkozott a kiadó, Krúdy elégtételt adott Oláh Gábornak.

„Hát ilyen regényt csak a legnemesebb lélek gondolhat el. A regény lába a földet éri, (...) ámde a regény homloka az égboltozatot verdesi, mint egy óriás jalkiáltása. Olyan témája van ennek a regénynek, mint a Dante Poklának egyes részeiben található. (...) Egy remete bibliai elgondolása és a valóságos életben néha előforduló szerelem végzet teljes, balsorsos története ez a regény. Halálos ágyakon bevallott titkok, elhagyott temetők korhadt fejfáinak megsúgott élmények, szívdobogást megállító rejtett érzelmek költői és a legnemesebb reneszánsz korbéli szenvedélyek emlékkönyve a *Két testvér*. (...) Érdekes, mint a biblia, megindító, mint egy tragikus újsághír.”

Valóban fontos adalék ez a *Nyugat* által mellőzött Oláh Gábor megítéléséhez, de az volt Krúdy szempontjainak árnyalásához is. (Tudjuk, hogy bár a *Nyugat* nak rendszeresen adott írá-

sokat, közelebb állt hozzá a Kiss József által szerkesztett *A Hét*.) S más vonatkozásban korfestő elemei szintén vannak a jegyzetnek: Oláh Gábor apropóján a Debrecenhez való hűség példájával idézte fel Krúdy, hogy az érvényesüléshez az írók (és újságírók) sora kereste Budapest kegyeit, odahagyva a felnevelő vidéket – ezt az attitűdöt egyébként maga is követte.

Baráth Pál Krúdy-illusztrációja (tus)

„A többnyire vidékről felszármazott írók is gőgösen tekintettek vissza a kisarányú és aligha megértett vidéki tartózkodási éveikre. Pest úgy lengette rikító rongyait a húszesztendős poéta előtt, hogy az akár gyalog is elszökött a falujából, mint hajdanában a kalandor színészek. (...) A hírlapíró fajtánál pedig valóságos szokás volt előbb vidéken kiszolgálni az inaséveket. Kolozsvárról, Nagyváradról, Aradról való hírlapírók mindig keresnek állást a pesti szerkesztőségekben. (...) Tulajdonképpen Tömörkény volt az első, aki talán sohasem gondolkodott azon, hogy felsejérelje Szeget Pestért.”

Krúdy szerint Tömörkény Istvánnak volt annyi önismerete, hogy tudta, ha a fővárosban keres egzisztenciát, kicsúszik a lába alól a talaj. Ebben a tekintetben hasonlította Oláh Gábert is Tömörkényhez. „Oláh Gábor Debrecen nélkül félemler volna. Műveinek elmélyedt, szinte klasszikus magvát a nagy kollégiumi könyvtár táplálja s nevelgeti. Az ideáljai és nemes elgondolásai halkán érlelődnek a nagy, poros városban, ahol a szekerek nem ütnek olyan nagy zajt, mint Pesten.”

A redakcióváltási szokásokkal éppen ellenkező sorskört írt le Gáspár Imre, aki Krúdyt Debrecenbe szerződtette (Gáspár szerepéről a *Krúdy és Debrecen* című tanulmányban részletesen megemlékeztem; **Néző • Pont**, 2008. április–május, 12–13. kötet, 242–259.). Ő, ki korának egyik legműveltebb embere volt, az ígéretek pesti költői pálya után vonult Debrecenbe, ahol jól érezte magát, de nihilistának nevezte a debreceni újságírókat. Krúdy az *Irodalmi kalendárium* Gáspár Imréről szóló fejezeteiben is felemlgette a saját újságíró-karrierjét, nem éppen szívderítő képet festve

önmagáról és a szellemi környezetről. Az itt töltött három hónap alatt egyetlen könyvet sem olvasott, s még húsz esztendő múltán is a hideg futott végig a hátán, ha az eszébe jutott, hogy Debrecenben maradhatott volna.

bízva. Én azt hiszem, hogy boldog lett a nemes gyermek.”

Visszaköszön itt az egyébként nem egyedi elképzelés, mely szerint nem az író irányít, hanem a regény írja önmagát, az író csupán útjára bocsátja a szereplőket, s ha azokat va-

lóban élettel, erővel és jellemmel ruházza fel, a szereplők kikövetelik maguknak saját sorsukat és történetüket.

*Égerházi Imre:
Krúdy világa I.
(a művész 1978-as
olajképe)*

Magyarország átváltozása. A naptár fele tehát Debrecen (Pest és Debrecen különös viszonyáé), de a többi fejezetből is további két sűrű oldal Krúdy nyilatkozata *Bukfenc* című regényéről (a Krúdy-kutatás számára valóban irodalomtörténeti adalék is lehet ez, hiszen a mű megszületésének háttéréről olvassunk benne. „A *Bukfenc* nem regény, hanem egy hosszabb elbeszélés, amelyet megírásakor nem szántam könyvnek. A dolgok úgy fordultak, hogy a *Bukfenc*-ből hamarabb lett könyv, mielőtt elhatároztam volna, hogy mi is történjék legvégül az elbeszélés hősnőjével, Gyöngyvirág kisasszonnyal. Így aztán Gyöngyvirág további sorsa az olvasó tetszésére van

Megtudjuk például, hogy a regény témája a háború alatt jutott Krúdy Gyula eszébe, „magános, esti sétámon a Nagykörúton, ahol a félhomályban elgondolkozik az ember az itteni régi életén”. Majd ismét a bevált Krúdy-nosztalgia furakszik elő, s a szellemi élet vagy a társadalmi kapcsolatok író által érzett otthonatlansága, egész, egzisztenciális rosszkedve csak tovább tetőződik azzal, hogy „szerelem sincs úgy, mint azelőtt”. A fiúk nem kísérnek kapuig kisasszonyokat, akik már a katonaszerelemből is kiábrándultak, a civil ifjak büszkéek, s bizony, most a kisasszonyok elbizakodottak, gőgösek és divatjamúltak.

De mi hát a régi érzés, mely visszakíváncozik? Hiszen Krúdynek e megjegyzéséből az is kiderül, hogy az ő nosztalgiaja nem a külső formák, de még csak nem is egy erkölcsmód öncélú újrásóvárgása, hanem egy teljes atmoszféra áhítása, melyben a szerelem szinte panteisztikus újraalkotója az önsanyargató életnek. Idézek itt egy olyan részt a jegyzetből, amely az életmódvallomáson (és a szerelemtől szenvedés gyönyörűségén) túl e műfaji kereteken belül is kellően képes felmutatni Krúdy írásművészetének poétikus sajátosságait, még ebben a megemelő közlésmódban is érzékletesen alkalmazva a társadalombírálatot, a háborúban nevezve meg a régi „boldog” idő elmúlásának okát:

„Manapság már csak a régi regényekben lehet olvasni azokról a démoni női teremtésekről, akik halálra kínozták a férfiakat, nem hallgatták meg az esdeklő szavakat (...) s igen természetes dolognak tartották, ha a férfiak meghalnak értük, mint a *Napraforduló* című regényben is olvasható.” Legújabb könyve, a *Napraforgó* eredeti címe volt ez, mely szintén a *Virradat* hasábjain jelent meg 1918. január 23. és május 30. között. Krúdy 1917 karácsonyán harangozta be új művét a lap olvasóinak:

„Egy régi vágy, egy visszatartott lendület, egy hosszú idő óta elszállt erőmegfeszítés ennek a regénynek az alapja. És azonkívül egy bujkáló kis temetői szél, amely azt kérdi tőlem: mi marad meg utánad, ha már nem leszel? Egy holtig tartó szerelem könyve lesz ez a regény, a szerelemé, amely együtt sarjadt ki velünk a földből. (...) Bölcs, kiadós, jól átgondolt, mély ekevágású regényt szeretnék írni a *Vir-*

radatnak, hogy benne megtalálja mindenki szíve legtitkosabb érzését, aki Magyarországon született.”

De még nem a „*Napraforduló*” volt a búcsúzás az otthonos világtól. Ezt a *Bukfencben* érzékelné, s Krúdy fogalmazása is egyértelmű az *Irodalmi kalendárium* jegyzetében. „Elnézgettem a tavaszodó estén az utcákon áramló leánysereget. Mennyi szunynyadó bestiaság, apró gonoszkodás és fellengős regényesség maradt kifejtetlenül e lányokban, mert egy boldogtalan korba születtek bele. (...) Tavasz-mosolyuk, csikókédvük, gyújtogató szemük egy nyugtalanító, küzdelmes és álomtalan márciust ígért volna a férfiaknak. (...) Bőgni lehetett volna a mázsányi boldogtalanságtól, amit ezek a lányok okozhattak volna. Míg jött az istenverte háború (...) és a férfiaknak másfelé fordult az életük, mint a fiatal fáé, amelyet görbére nevel a kertész. Ezekről és ezeknek a lányoknak írtam én a *Bukfenc* című regényemben.”

A *Napraforgó*ban Krúdy még arról a Magyarországról írt, „amely még csak a szívekben ismerte a boldogtalanságot”. A *Bukfenc* arról a Magyarországról szólt, amelyet annyira boldogtalanná tett a háború, hogy már nem teheti elégedetté a szerelmes szív-szomorúság sem. Tulajdonképpen az *Irodalmi kalendárium* írása közben tudatosult végleg Krúdyban, hogy az ő Magyarországa soha nem hagyhatja már el a „rég” jelzőt. S egyetértve Cs. Szabó Lászlóval: az érett Krúdy csak nem sokkal előtte, „az első világháború derekán talált félreismerhetetlen, zsongító hangjára” – mesteri módon ötvözve a merev időfogalom lírai felbontását a nosztalgikus-anekdotázó történetmondással.

Nem lehet véletlen, hogy *Az élet álom* címmel a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatában 2003-ban, az író születésének 125., halálának 70. évfordulóján Krúdy Gyuláról megjelentetett kötet a *Magyarországban 1922* szeptemberében publikált. *Könyvek-be menekülő élet* című cikkel indul, mely kiválóan illusztrálja a fentebb megfogalmazottakat is. „Aki finoman, szépen, nemesen akar élni: még jobb időkben is könyvek apró betűi mögött kereste az elérhetetlent, napjainkban pedig úgy tűnik fel néha, mintha már csak a régi évszámmal ellátott könyvek belsejében lelné fel az ember mindazt, amit az élettől, az életmódtól igényel.”

S ragaszkodott hozzá, a legszemélyesebb elfogultsággal. A kor gyermekeként újra és újjá is teremtette magában a kort. Látomásos írásvalósága talán elevenebben élt Krúdyban, mint a történelmi valóság. Örkény István a *Magyarok* hasábjain 1948-ban a realizmusról (is) folytatott Krúdy-vitához csatlakozva, Mátrai László tanulmányához hozzátéve, azt fogalmazta meg, hogy a regénybeli múlt idő nem töltheti ki a jelenben az író tudatát, hiszen éppen a múlt ábrázolásával reflektál az elutasított jelenre. Krúdy nem az elmúlás írója volt, bár ha némely hőse valóban szívében hordja is a halált, hiszen Krúdy mesterséges világot választott saját kora

helyett hazájának. „Egy álmodott világ szükségképpen imbolygó, játékos, szomorkás – de ettől még nem a halál világa.” Örkény szerint Krúdy Magyarországnak világa vágyálomból született. Hogy a magyar szabadságharc tulajdonképpen nem bukott el... S ebben a fantasztikus mesemondásban – ahogy a *Pesti Napló*ban 1928 szeptemberében folytatásokban megjelent *Valakit elvisz az ördög* című regény beharangozója idézte őt – „a régi, háború előtti Magyarországnak egyik illúziója” bontakozik ki. S szükség van a mesemondásra, mert a háború fantasztikuma minden fantáziát megállítot, megsemmisített. S ha korábban természetes módon rokoníthattuk egymással Krúdy és Proust világát, itt rejlik a kettőjük közötti különbség is. Míg Proust az „eltűnt időt”, Krúdy a „megállított időt” írta meg – amire tanulmányában (*Krúdy és a megállított idő*) Sőtér István is felhívta a figyelmet.

Az Irodalmi kalendárium jegyzetlapjai sejtetik Krúdy hátralévő másfél évtizedének viselkedését. Tíz év múlva, 1928-ban, amikor az Athenaeum az író 50. születésnapjára újra kiadta a gyűjteményes sorozatot, ezt olvassuk a mottóban műveiről: „... újból, a mai világnézetemmel és emberismeretemmel, még egyszer szeretném megírni őket”.

Krúdy Gyula 1878. október 21-én született Nyíregyházán, és 1933. május 12-én, 55. éves korában halt meg Óbudán. Az évfordulók alkalmából a Néző • Pont előző számaiban Krúdy és Debrecen – Krúdy Gyula publicista pályakezdése (12–13. kötet, 242–259. o.), valamint Szindbád hazamegy – Vázlat Márai Sándor Krúdy-képéről (14–15. kötet, 454–467. o.) címmel írtam esszé tanulmányt, s a továbbiakban a Krúdy-publicisztika néhány további jellemzőjéről értekezek.

MÁRAI SÁNDOR: AZ ÍRÁSTUDÓ Publicisztika 1925–1927

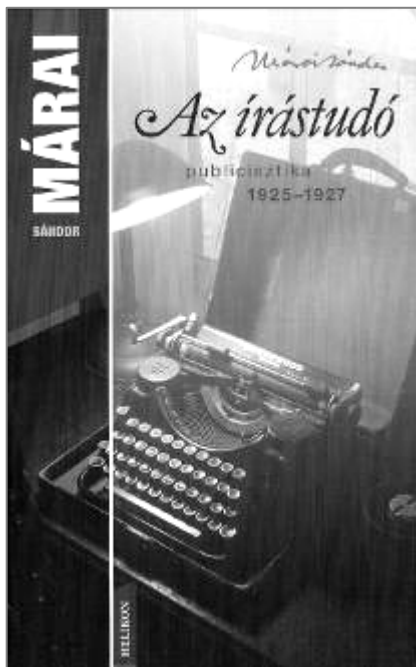
Helikon Kiadó, 2008.

Kiváló ütemben halad Márai Sándor publicisztikai írásainak kiadása, ami azért is örömteli tény – és nemcsak a Márai-próza rajongói, hanem az irodalom- és publicisztikatörténeti kutatók számára is –, mert a hiteles Márai-képet ugyanolyan mértékben (illetve értékkel) alakítja a rövid- vagy hosszúprózai, az esszé- és kritikai kötetek sora, mint a naplójegyzetek kiadása és az író újságcikkeinek kötetekben való újraközlése.

Márai egyébként maga is több kötetet szerkesztett újságcikkeiből – a legelső, a *Panaszkönyvet* még huszonegy évesen (1921-ben), az újságtárcákat és novellákat közreadó *Műsoron kívül* 1931-ben, az elbeszéléseket is tartalmazó *Bolhapiacot* 1934-ben, a *Kabalát* 1936-ban, a *Vasárnap-i krónikát* 1943-ban, a *Medvetáncot* 1947-ben (e kötetekből már csupán a *Bolhapiac* újrakiadása hiányzik).

Három tematikus kötet jelent meg Márai cikkeiből és tárcáiból a *Helikon* gondozásában (*Tájak, városok, emberek*, 2002; *Írók, költők irodalom*, 2003; *Ajándék a végzettől*, 2004 – utóbbi a Felvidék és Erdély visszacsatolásával kapcsolatos cikkek gyűjteménye). A szegedi *Lazi Kiadó* újabb három, kronológiai publicisztikakötetet szerkesztett: *Kitépett noteszlapok*, 2005 (ausztriai és németországi lapokban megjelent cikkek); *Március*, 2006 (az író 1918–22 között megjelent írásai); *Aranyidők*, 2006 – Márai 1922–24 között megjelent cikkei). A *Madách–Posonium* gondozásában is napvilágot látott 2004-ben egy kétkö-

tetes válogatás *Japán kert* címmel, melyben az 1920–23 és az 1924–29 közötti évekből származó publicisztikai írásokból olvasunk válogatást (de a második kötet a tárgyidőszakban született versekből és elbeszélésekből is válogatott).

A szintén a *Helikon Kiadó* által az idén tavasszal megjelentetett *Az írástudó* című kötet tulajdonképpen az *Aranyidők* folytatásának tekinthető, hiszen ebben Márai Sándor 1925 és 1927 között megjelent cikkeit olvashatjuk – szinte kivétel nélkül franciaországi eseményekről szóló tudó-

sításait. Értelemszerűen francia a tematika, hiszen Márai 1923 augusztusától (így a kötetbe foglalt időszakban is) Párizsban élt, és *Az írástudó* cikkei utolsó párizsi éveinek lenyomatát őrzik.

Márai első emigrációja 1919 őszén kezdődött, amikor Prágán keresztül Németországba távozott – Lipcsében rövid ideig az újságírást is tanulta, de mint az *Egy polgár vallomásaiban* utalt erre: szívesebben írt, és járt az emberek között, hiszen az élet titkát steril, egyetemi környezetben nem lehet felfedni.

Első emigrációja indítékát keresve (Márai csak 1948-ban hagyta el végleg az országot), Kakuszi B. Péter figyelt fel a *Napok Weimarban* című cikkre, melyben a félelemre, mint Magyarországhoz elhagyásának okára, konkrétan is utalt az író. A Márai-kutató kiemelésében olvassuk: „Nem tudom, hogy ki és mi elől emigrálok itt összevissza, nem bántottam senkit és nem csináltam semmit, inkább csak szolidárisnak érzem magam egy csomó emberrel – akikkel a magyar dolgokról, politikáról, műveltségről egyforma véleményem van.”

Márai német emigrációja idején a *Kassai Napló*val volt a legszorosabb kapcsolatban, és a Németországban publikált írásainak jó részét magyar fordításban is megjelentette. S tartotta a lappal a kapcsolatot Franciaországból is: az *Aranyidők*ben fellelhető több mint 80 írás mindegyikét, így az 1923 őszétől már Párizsból küldött cikkeit, a *Kassai Napló* közölte. 1925-ben azonban a *Kassai Napló* mellett már az *Újság*, illetve az *Újság* és a *Prágai Magyar Hírlap* című lapoknak is küldött írásokat, de 1926–27-ben már csak a *Prágai Magyar Hír-*

lap és az *Újság* maradt a két magyar nyelvű publikációs fóruma. A kötetbe válogatott több mint 110 cikk közül 96 eme két orgánumban jelent meg.

Nézzük tehát meg, mi foglalkoztatta Márai Sándort *Az írástudó*ban!

1925-ös párizsi tudósításai kezdetben kicsit redundánsnak tűnnek, olykor tárca-jellegük sem elég karakteres, de az író csípős ironiája, sűrített ellenpontokban megfogalmazott igazságmondása erőteljes. Például a *Kis magyar történet* című írásban olvassuk: „A nevelés francia, tehát udvarias, közönyös, személytelen és drága.” (Nem is annyira a nevelés minősítésén van itt a hangsúly, mint inkább a „franciaságon”.) Érdekes, hogy nem sokkal több, mint két év múlva még élesebben fogalmazta meg a nyugat kritikáját: „Teljesen elparasztosodtam, tíz évig Nyugaton éltem.”

A Párizsban lebukott, angol fontot hamisító magyarokról írott *Üszázit* olvasva már a végletekkel jellemet ábrázoló Máraival találkozunk: „Mindig udvarias volt. Cinikusan beszélt, de kalaplevéve.” – „Művészeket, újságírókat úgy tisztelt Üszázi [Ujházy], mint a mongolok a lámát; nyomorúságos életében ezek az emberek jelentették neki a fensőbbiséget, a tisztulást, a követni érdemeset.” De Márai a külföldi magyarok nevében mondott ítéletet erről az öntudatos gazemberéről, keserűséget is rejtő számonkéréssel: „Kik vagytok, ti furcsa legények, akik Magyarországon születtetek, s mindent kompromittáltok, amihez kezetek hozzáért, művészetet, politikát, újságokat, még az angol fontot is.”

A gyűjtemény cikkeinek témaválasztására általában jellemző, és első sorban az 1925–26-os esztendő Pá-

rizsból hazaküldött írásaira, hogy az úgynevezett bulvárhírek ragadták meg Márai figyelmét (az éhezóművész, a zsidózó kislányok, a fonthamisító, a sikkasztó pénztáros stb.), de törekedett arra, hogy egy fajta erkölcsi üzenetet bontson ki a történetekből.

Az *irgalmas hősnő* című cikkhez egy 23 éves lengyel színésznő (párizsi sajtót is izgalomban tartó) aznap kezdődő bírósági tárgyalása szolgáltatta a témát, aki „szánalomból és irgalomból” megölte rákbeteg vőlegényét, a lengyel író. Az élet iskolájában zsebtolvajokat nevelő *Mousset apó* szintén a hazai aktualitásokat juttatta az eszébe, mondván, hogy Magyarországon nemzeti szinten zajlott a tolvajlás és szélhámoskodás, „míg egy szép napon egy egész ország vette észre, hogy a zsebe üres”.

A művészeti közéletből kezdetben ugyancsak a bulvárosabb hírek kínáltak apropót az írásra: Grock, a zenebohóc, a híres színész, aki a 100. előadáson kapott nevetőgörcsöt; írt a szemfényvesztő médiumokról, a leplezett szellemidézőről; s *Tarah bey* címmel a fakírról, aki Párizs legújabb csodájaként lesz tetszhalott.

A *Harmadik osztály* hasábjain két és fél oldalon keresztül szinte jelentéktelen leírásokat olvasunk – valljuk be, ez a rész a jellembrázolás vagy a környezetrajz szempontjából sem kiemelkedő –, az utolsó bekezdésben azonban már az igazi publicista Márai áll előttünk. Vonaton ülve, külföldön dolgozó magyarokkal együtt lépve át az országhatárt, mintegy magáról is ítéletet mondva, jegyezte meg az író: „Otthon voltak, és azzal a sajátságos szégyenérzettel kezdtek el hallgatni, amit gyakran érez az ember, ha hosszú utak után hazatér.”

Párizsi tudósításai nemcsak a párizsi, de az egész franciaországi életről beszámolnak, több utazást tett az író Normandiában és Dél-Franciaországban, s cikkeiben itt a klasszikus riporteri hang szólalt meg. Izgalmas kaland volt számára végigkövetni a Tour de France utolsó 60 kilométeres szakaszát, a csodálkozó rajongást éreztetve a sorokból, de egy autóverseny halálos áldozatáról már nem tud részvétellel írni (*Ascarí*): „Szabad mondanom valamit? Én utálom ezeket a sportokat, amikben a vicc az, hogy a résztvevők minden pillanatban kitörhetik a nyakukat. Utálom, lenézem és megvetem őket. Van ebben valami hihetetlenül korlátolt, aljas, szemérmetlen és üzletszerű.” – A véres fűrészpör lehetősége eleve alkalmatlan arra, hogy a hőst láttassa az áldozatban.

S a spiritiszta tematika is visszatér, immár riport formájában (*A spiritisták világkongresszusa*), melynek elemeként Márai beszélgetést folytatott Conan Doyle-lal, aki a világkongresszus legfontosabb attrakciója volt, és közvetlenül ezt megelőzően írt arról, hogy egy francia tudós bebizonyította a lélek létezését (*A lélek és a halál*).

1925 végén felbukkannak a *Párizsi Napló* fejezetei, ahol festő-műteremek elevenednek meg, közli eszmefuttatását az álmok világáról, az ember önmagában felfedezett veszteségeiről. S az esztendő utolsó előtti írása szól Krúdyról („Különös dolog a magyar olvasó számára Krúdyt olvasni idegenben”), mely a Márai Krúdy-képében is meghatározó, nyelvhez kapcsoló, az író életében mindvégig visszatérő viszony, a létezés módjára korlátainak egyik első megszólaltatása.

Az újév elején jelent meg a még december végére datált *A keselyűk* című

cikke a párizsi börzéről. „Ezernél többben állanak minden délben a börze előtt, és úgy ordítanak, mint a vakbélgyulladásos betegek.” Itt már kiválóan érzékelhető Márai megfigyelő és leíró módszere. Kívülállás jellemzi, s gyakran a szenvtelenség keveredik az új dolgok felfedezésének izgalmával, de tárgyiasít is, valamilyen ismerethez hasonlítja az ismeretlent, a hétköznapi és a szakrális tartalmú jelenséget a legnagyobb természetességgel elegyíti. Kívülállásában is ott van a bölcsességmondás szándéka, de a távolságteremtéssel bizonyos cinikus felhang jelenik meg nála.

„Az élet három nagy nyilvános tanújának, a templomnak, a börzének és a politikai arénának külső arca meg egyezik Párizsban: ha a börzét nézi az idegen, azt hiheti, hogy egy templomot lát, ahol eksztatikus hívők delirálva vesznek részt a közönyös Istenség, Mammon tiszteletében, s a parlamentet, ahol a pénzt megvizezik, kidobálják és elrontják, össze lehet tévesztetni a börzeépülettel, ahol a parlament minden megmozdulását hosszú és figyelmes fülekkel lesik...”

Bár figyelme a vidéki Franciaország eseményeire is kiterjed, Márai számára Párizs jelenti a nyugati létmód koncentrátumát, egyre közelebb jut a város megismeréséhez, de soha nem lesz aktív részese életének – idegen marad, miközben az író a megfigyelő pozícióját tudatosan vállalja.

Nem elfogult, nem ejti bűvkörébe Párizs varázsa és csillogása, és ha mégis érzünk valamilyen elfogultságot Márai soraiból, az inkább a magasabb rendű szellem különállóságából adódik. Az író nem sorolja be magát egyetlen létező kasztba sem, s a kívülálló magasabb rendűség okán fogal-

mazhat így: „Párizs az a város, ami nem vesz tudomást a sznobról, csak kiszolgálja őt”.

Márai egyik (megbocsátható) hibája, az általánosítás – a mondhatni: „skatulyázó” típusalkotás – itt is feltűnik: megfigyel, észrevesz valamit, de már azonnal rendszerez is, ahogy mérleget von. Az életet, ezt a „gyanús anyagot”, az élménysűrűséget szereti átláthatóként értelmezni, ám az átláthatósághoz szükséges rendszeralkotás természetéből adódóan együtt jár a leegyszerűsítő tipizálással.

És éppen az író egyik publicisztikai erénye fakad ebből a hibából: a filozófus megfigyelő, a sztoikus bölcs enged, hogy az ösztönök működjenek benne. A megítélés ösztönét saját érdekei vezérlik, az élet ezernyi apró árnyalata végül tiszta képletekké egyszerűsödik: feketévé és fehérré, jóvá és rosszá, hazuggá és erkölcsössé.

Saját érdeke az, hogy tisztán lásson, kendőzetlenül, hogy a dolgokat a saját valóságukban s természetükben észlelje, hogy ne egy hamis rendet alkosson maga körül. Nem érdeke az, hogy a feketét fehérnek, a hazugságot erkölcsnek lássa és láttassa. És szereti biztonságban érezni magát, mert a bizonytalanság vagy a kiszolgáltatottság meghamisíthatja érdekeit.

Tisztában van azért belső bizonytalanságaival: az igazságmondás szándéka azért hihető, mert a maga számára is az igazságot keresi. Tudomást vesz a viszonylagos létezéséről, s megkeresi annak módját, hogyan tudja ugyanazt más és más perspektívából is szemügyre venni.

Megfigyelésének egyszerre ad különös és természetes hangsúlyt a leelkedés alapösztönének tudatos vállalása – s kijelenthetjük: Márai Sándor

tulajdonképpen voyeur volt. Ez pedig nem a recenzius egyik, az íróra aggott minősítése, hanem a megfigyelő Márai önjellemzése. *Kis színház* című cikkében olvassuk ennek igazolását:

„Az ember egy rövid időre kezd úgy járni a világban, mint egy voyeur, mint egy titkos néző, aki észrevétlenül lesi meg az élet állandó nagy intimitását. (...) A voyeur az, aki észreveszi a szép lábakat és az előreálló fogat is, A voyeur lassan sétál az utcán, s egy láthatatlan spanyolfalat cipel maga előtt. A spanyolfal egy repedésén át nézi a meztelen, a féktelen, az elfeledkezett világot, ami mit sem tud arról, hogy most meglesik. A voyeur lassan néz. (...) A voyeur kényelmesen és lassan mikroszkóp alá helyezi a porszemet.”

Említettem, hogy Márai az esetek többségében olyan témákat választott hazaküldött cikkeiben, melyek a francia sajtót is foglalkoztatták, de a magyar vonatkozásokat szintén igyekezett felfedezni vagy felerősíteni bennük. Ismertetett egy Franciaországban bemutatott filmet Mezőkövesdről és a Hortobágyról – itt még csupán a direkt egzotikumban rejlő félreértelmezésekre vagy hamis képre utalt –, Molnár Ferenc *Hattyújának* bemutatása után viszont a kritikai szemléletnek egy adott nemzetet s közösséget jellemző voltáról értekezett. „Molnár Ferenc Hattyúja már egy hete úszkál egyenletes sikerrel a közönség kegyében az Odéonban.”

A *Hattyú* párizsi előadásának sikerre a premieren nagy volt, de a sikerrel szemben az előadás sajtója gyalázatosan rossz. Márai az okot abban látta, hogy Molnár nem francia, a francia kritika pedig feltétlen elfogultsággal viseltetik a saját szerzőik iránt. Talán

csak annyi igazuk volt a kritikusoknak, hogy a darab valóban egy gyengébb Molnárt mutat, mint amelyet a *Liliomban* ismertek meg a franciák, de még az is jobb az ünnepelt hazai tucat-szerzőknél. Ezen a ponton felvillan annak lehetősége, hogy Márai a kritika szerepéről, illetve önmeghatározásáról is írjon, ám ezzel csak egy fél év múlva, 1927 júliusában foglalkozott. S erre is a francia példa kínálta apropót.

A *tiszta kritika* című esszéje elején leszögezi: az irodalmi kritika hú tükre a francia lélek kétdimenziós beállításának (még az *Éducation civique*-ben írta korábban: az egyik fő jellemző a franciák közönye szomszédjaik személyi dolgai iránt, de ha saját dolgairól van szó, feltétlen udvariasságot igényelnek). A franciáknál az irodalmi kritika, mint minden egyéb, messze túl az adott jelenségen "mindig annak a társadalmi rétegnek, annak a társadalmi eseménynek és jelenségnek kritikája is, amiből szervesen felbukkan a szerző és a mű". A franciák számára minden velük kapcsolatos dolog egyben francia ügy, az irodalom tehát nemzeti kérdés.

Ezért a kritika is egyszerre büszke és udvarias. Talán ezt a jellemzőjét lenne érdemes megfontolni nálunk is – Márai szerint „a magyar kritika egyik legnagyobb hibája az, hogy nem udvarias. (...) A magyar kritika gyakran elegáns, gyakran nagy felkészültségű, s majdnem mindig okosabb, mint a kritika objektuma. De csak ritkán udvarias. A hangnak az a szeretetteljes gyöngédsége, a mozdulatnak az az őszinte és személytelen érdeklődése, amivel a francia kritika mindig és minden esetben a tárgyahoz nyúl, hiányzik az otthoni kritikából.

(...) Én azt hiszem, éppen Gyulai Pál modora, ez az egyrészről klasszikus purifikátori erő, másrészről kegyetlenül személyes udvariatlanság az, ami hosszú időre, legalábbis mindmáig rányomta bélyegét a magyar kritikára, s oka annak, hogy a magyar író ma nem nagyon szereti a kritikát, egy kissé le is nézi, mindenestre fél tőle, kényelmetlen neki – s gyakran joggal, mert a magyar kritika szeret bántani akkor is, mikor nincsen más feladata, mint hogy megállapítson.”

Persze, a kétdimenziós francia lélek csak önmagával szemben ilyen udvarias, másokkal szembeni udvariassága, hogy nem vesz tudomást róla, a nem ehhez szokott emberek számára a legnagyobb udvariatlansággal ér fel. Márai számára a kritikusai szeretetnek mindkét irányban működnie kellene, de legalább, kezdetként, a saját nemzetünkkel szemben megtanulhatnánk az udvariasságot.

S a gondolatmenet zárásában ott leljük a kritika kritikáját, továbbá a társadalom kritikáját, s egyben az önvallomást: „Aki nem tud szeretni, az nem lehet nagy író, de még kevésbé nagy kritikus. Lehet, hogy ez időjelenség, s benne van Trianontól infláción át Trianonig a magyar élet minden nyomorúsága. De ha francia kritikát olvasok, mindig szeretnék lopni belőle egy kritikai zsebszótárra való udvariasságot.”

A párizsi írások egyre elmélyültebbek, egyre személyesebbek lesznek. Úgy tűnik, hogy az 1926-os év közepén és még inkább 1927-ben) mintha már a szenzációk, a bulvárhírek sem izgatnák annyira az írókat, mint korábban. Inkább a jelenségek, a hétköznapi életből ellesett helyzetek, a profán atmoszféra megnyilvánulásai fog-

lalkoztatják. Jól érzékelhető e váltás a cikkek műfajiságában is: a tudósítások és szemlék, a riportok (és riportszerű beszámolók) helyét a jegyzetek, a naplóstílusra jellemző reflexiók és a kommentárok vagy az olvasmánytárcaк veszik át.

Remekbe szabott kommentár sikeredett *A milliárdos két órája* címmel. Egy francia folyóirat tízezer frank díjat tűzött ki annak, aki vállalkozik a képzelt milliárdos szerepére, aki két óra alatt elkölti ezt az összeget, amely vagyona kamatainak éppen két órára eső része. „Jó mozi ötlet – minősít az író. – Ez a legkegyetlenebb pályázat, amiről valaha is hallottam.” A pénzt ugyanis valóban el kell költeni két óra alatt, a szerkesztő társaságában, aztán a delikvens üres kezekkel vonulhat vissza hivatalába, ahol havi 600 frankért körmölhet naphosszat.

Egyrészt a pénz relatív hatalmát felel az alapötlet, másrészt a gazdagság tehetetlenségének kérdését járja körbe az író. „Nincsenek vágyaim – mondja –, amiket tízezer frankból és két óra alatt realizálni tudnék. Hamar végigcsinálom fejben a problémát, s minden, ami két óra alatt és tízezer frankért elérhető, olyan selejtesnek és fölöslegesnek tűnik fel, hogy nem nyújtanám ki utána az ujjamat.”

S habár az iménti hír, amelyet kommentált, akár a szenzáció kategóriájába is besorolható lenne, az újságíró Márai számára ekkor már egyértelműen nem annyira az „újságon”, mint inkább az „íráson” van a hangsúly. Ehhez önmagában is tisztázni kellett a két szerepet. A *Zsurnálisza freudizmus* című cikkben már beszámol egy önéletrajzi regény tervéről (az *Egy polgár vallomásaiban* valóban számba is veszi az újságírói fel-

adat alakulását), melynek megvalósításában (befejezésében) elsősorban a „naiv finnyasság” akadályozta, hiszen gyermekkorra és szülővárosa regényének szereplői ma is élő alakok, akiknek talán zokon esne, ha felismerhető portrét rajzolna róluk.

Olcsó őszinteség lenne ez, amely garantálná ugyan a könyv sikerét, de fájdalmat okozna másoknak. Ráadásul a személyes múlt tanulságainak leírása önmagában még nem készítetne másokat arra, hogy ők jobbak legyenek. Úgy vélekedett, hogy csak akkor érdemes „piacra hordani” más embereket, ha egy élet konklúziójaként olyan horizontot tud nyújtani, amely egy generáció lelkiismeretére hatna, s ezzel együtt az író célja túl is nőnének a szépirodalom céljain.

Ugyanakkor az író „finnyassága” a személyes élettel szemben nem valamilyen szellemi viszolygás, hanem a feladat nagyságának megérzése vagy átélése. – Az újságíró feladata ennél jóval egyszerűbb. Ezt a finnyasságot igenis nélkülözni tudja, ha újságot ír, feltéve, ha betartja a „szent rezervált-ság határait”.

„Ha az újságíró a magánéletbe nyúl, anélkül, hogy erre különösebb oka lenne, hogy erre nem lenne legalább annyi oka, mint egy lelkésznek vagy egy államrendőrségi detektívnek, tisztességtelen újságot ír, s munkájával ott mozog valahol a zsarolás és alantas üzlet határán.” Az író tehát megvetette a bulvár zsurnalisztáit, de be kellett vallania, hogy egy fajta ideges nyugtalanság folyton arra ösztönzi: ő maga azért szenvedélyesen foglalkozzon más emberek ügyeivel.

S hogy mi ez az ideges nyugtalanság? A sértődöttség – állapítja meg az író. „Egy egész élet és az egész világ eseményei szolgáltatnak állandó anyagot (...) e sértődöttség tudattalan levezetéséhez.”

A felismerés magát az író is megdöbbentette, de olyan kulcsot adott neki, mely *A Garrenak műve* regényciklus két kötetének lett emblémaszerű vezérgondolata: az idegenségérzés mellett a sértődöttség értelmezéséhez adva támpontokat.

A lélektani képhez azért hozzátartozik, hogy ez a sértődöttség-élmény nem volt egészen új Márainál. A már említett *Éducation civique* című cikkben olvassuk: „... egy magyar látogatott meg, aki már túl van az elragadtatási perióduson, most a sértődöttségi szakaszt érzi, melynek oka, hogy éreztetik vele: fölösleges itt.”

Az író Párizsban meglátogató magyar sértődöttsége abból fakad, hogy nem érti és/vagy nem ismeri a franciák természetes viselkedését. „Az idegen sokáig nem érti, hogy a francia lakások ajtaján miért nincs künn a lakó névjegye. Csak lassan tudja meg, hogy azért, mert semmi köze hozzá.” De azt már csak nehezen tudja elfogadni, hogy ebben a közönyben végtelen tapintat van: nem könyököl bele a másik ember magánéletébe.

Márai Sándor sértődöttsége és idegensége nem személyes, hanem egzisztenciális. Hiába voyeur – a világ nehezen hagyja meglesni magát. S ha a világ viselkedik úgy, mint a franciák (nem teszi ki a névjegyet, mert semmi közünk hozzá), a létezés öncélú, ezért reménytelen marad.

SORSÁBAN ÉS KÖRNYEZETÉBEN MAGYAR

Réti Zoltán festőművész Mózes-sorozatához

Mózes bibliai történetének (illetve Madách Imre *Mózesének*) képzőművészeti megjelenítése az idén 85 esztendőös festőművészt, a kiváló balasagyarmati akvarellista Réti Zoltánt már több mint két évtizeddel ezelőtt is foglalkoztatta (például *Az égő csipkebokor* 1985-ös, a *Mózes látomása az utolsó napon* című akvarell 1986-os datálású). Az első ciklust (összesen 16 lapot) még 1988-ban mutatták be a Nemzeti Színházban – a kiállítás a dráma ősbemutatójának 100 éves jubileumához kapcsolódott, *Az ember tragédiája*- és a *Mózes*-illusztrációkat pedig együttesen 1989-ben és 1990-ben több helyen is láthatta a nagyközönség.

Mózes a kőtablálakkal

Réti Zoltán egyébként meglehetősen gyakorisággal fordult különböző irodalmi művekhez (és életművekhez): kiváló képi továbbgondolásai születtek Komjáthy Jenő, Mikszáth Kálmán és Balassi Bálint alkotásaihoz, ezekben a palóc tájélmény hol finoman érzéki, hol szinte már lelki sugárzású megjelenítése, misztikus látomássá emelése fokozta az atmoszférateremtést – s legutóbb a Balassi-versekhez készült akvarellek külön albumban jelentek meg 2004-ben.

Akvarell illusztrációiban egyaránt felfedezzük a szövegghűség, az interpretáló szándék, valamint az asszociatív kontextus-teremtés lehetőségeit. Az 1982-es *Tragédia*-illusztrációkon nem elmesélte az egyes színek cselekményét, s nem is a tipikus, montázs-szerű sűrítés eszközéhez fordult, hanem többnyire olyan jeleneteket mutatott be, melyek magukban hordozzák a drámai magot, így a puhán derengő felületek alapvetően lírikus karaktere a fokozódó egzisztenciális feszültség disszonanciájával sejtette az egyes ember tragédiáját.

Hasonló képalkotó rend jellemzi a *Mózes*-sorozatot, s úgy vélem, hogy a művész ebben a hosszan érlelt ciklusban összegzi és teljesíti ki mindazt, amit az úgynevezett illusztráció területén elért. Hiszen Réti Zoltán nem általánosít, hanem a tipizálásban is vezérelv nála a személyesítés. Interpretációja így megszólító, asszociációja a morális normakeretek által behatárolt – a szöveg képbe kódolt üzenete olyan illokúciós aktus, olyan, a kifejezést a szövegtartalomtól megfosztó

képi beszédmód, amelyben a narratív elemek maguk is illusztratív célt szolgálnak: egy érzelmi állapotot, sőt, az egyén és közösség komplex szellemi, lelki és érzéki létezmódját fogalmazva meg.

Az aranyborjú II.

Bár a művész eredeti szándéka csupán a reprezentáció, az alkotás első aktív fázisaként azonban már rekonstrukciót végez, amikor pedig a mű elkészül, egyértelmű lesz a rekonstruáló jegy. Azaz: a festő előbb a saját eszközeivel kíván bemutatni egy olyan irodalmi szöveget (s hogy ez most Madách-e vagy az eredeti Biblia-szöveg, ez a modell szempontjából tulajdonképpen mellékes), mely számára a többletjelentés kifejezésének lehetőségét rejtí magában. Ezt követően már nem bemutat, hanem újraépít, a saját értelmezésével világítja meg, hozza felszínre az említett többletjelentést. Végül az illusztráció már

nem csupán rávilágít valamilyen, a művész által felfedezett jelentésre, hanem új mű születik: képi beszédmódjával az „illusztrátor” már egy új szöveg megalkotására készíti a befogadót is.

Réti Zoltán *Mózes-lapjai* a fenti elvek jegyében azért tekinthetők az illusztráció sajátos csúcsteljesítményeinek, mert az eredeti élmény újraalkotásával benne egy új mű születik – a sorozat lapjain már nem (vagy nem csak) Madách vagy a Biblia Mózes-történetét „olvassuk”, hanem a Réti Zoltánét is, illetve azt, amelyet a művész akvarelljei írtak bennünk újra. Réti ugyanis nem a szöveg képeit rögzíti, hanem a szöveg nyomán benne megszületett látomásokat.

Harc a moabitákkal

A „szent anyag”, az akvarell puha áttetszősége, sejtelmes finomsága, a fény hatására megmutatkozó, egy-

szerre bölcs és gyermeki módon ájtatos viselkedése, játékos bája, sőt erotikája roppant összetett tartalmak kifejezésére alkalmas Réti Zoltán művészetében. Nem beszélve arról, hogy bár Mikszáth, Komjáthy és Balassi esetében is meghatározó az ábrázolásban és kifejezésben a személyes élmény, ez a személyesség, szinte a szenvedélyesség magas fokáig vezető átélés, fokozottabban érvényesül a Madáchoz való viszonyában. És talán éppen ezért nem lehetett érzékeltetni – már a *Tragédia*-illusztrációknál sem – a korábbi ábrázolások (például Zichy Mihály vagy Kass János) hatását a Réti-műveken, s tulajdonképpen igen nehéz lenne bármilyen előképhez kötni a *Mózes*-sorozatot.

Mózes és Cippóra

Az ember tragédiája az egyik legfontosabb mérföldkő irodalomtörténetünkben, a *Mózes*ben viszont – ha-

bár ez is messze túlhaladta Madách többi drámáját – az író nem alakította merészen a történelmi anyagot, hanem kissé mereven tapadt a bibliai adatokhoz. Erre már a korabeli kritika is felhívta a figyelmet, illetve a *Mózes* színpadi bemutatásánál szintén szóvá tették (például Schöpflin Aladár 1925-ben a *Nyugat*ban), hogy az epikailag konstruált történetet nem igazán formálta át a drámai lehetőségekhez. Inkább csak dramatizált, és nem drámát teremtett (1861-ben az akadémiai bírálóbizottság is a „dramatizált eposz” címkével utasította el a művet), az ótestamentumi történet megmaradt az ótestamentumi atmoszférában. A Biblia megadja ennek szakrális távlatát, színpadi (vagy színre szánt) változatban azonban némileg idegen marad, bár mindig nagy kihívást jelent a benne foglalt, összetett problémakör kibontása.

A kiválasztott embernek be kell töltenie Istentől kapott rendeltetését, s az alapkérdés itt az lehetne, hogy a parancsba kapott kényszer erejénél fogva, az egyik zsarnokságból hogyan lehet felszabadítani egy népet a másik zsarnokság révén... Vagy más oldalról is közelíthetünk hozzá: Hogyan lehet a kis népek példája a történet? Keresztury Dezső Horváth Károlyt idézve írta: „A *Mózes*-dráma nagy eszméi értéke, hogy egy döntő fontosságú történelmi időben a végletekig való elszántságra, bátorságra, a nemzeti és szabadság-eszmények iránti rendíthetetlen hűségre és mindenféle ingadozással való szembe fordulásra neve-li a nemzetet, oly erővel, mint egyetlen irodalmi mű sem ebben az időszakban.”

A *Mózes*-dráma mégsem tudott igazán hatással lenni a nemzeti közönségre. Keresztury szövegrestaurációja

szerencsésen megfosztotta a művet a gyakori bőbeszédűségtől vagy a túlzó arcahizálásoktól, így jobban befogadhatóvá vált a *Mózes*, majd a későbbi előadások újabb szövegváltoztatásokkal tették – ha nem is magyar vonatkozásúvá, de – nemzeti áthallásúvá a drámát, hangsúlyozva például azt is, hogy az igazi mélydráma íve a nép és az ő prófétája között feszül (erre Balogh Tibor hívta fel a figyelmet a darab miskolci bemutatója apropóján).

A kőtáblák összetörnek

Réti Zoltán Mózes történetileg és attribútumaiban őszidő, de sorsában és környezetében magyar. Lásunk erre néhány szembetűnő példát! Jókhebed tipikus parasztasszony.

Olyan a Midianban juhait őrző Mózes, mint egy nógrádi pásztor (a gyakorta visszatérő táji környezet is erre asszociáltat). Mózes és Cippóra sze-

relmi jelenete akár egy Balassi-vers illusztrációja is lehetne. Az *égő csipkebokor* katartikus látomása egyetemes emberi felismerést és megrendültséget tükröz. *Asszasziel, a rémangyal* ízig-vérig modern, expresszív látomás (talán Kondor Béla hasonló jeleneteihez illeszkedik).

A *Vonulás* (illetve annak több epizódja is) Mikszáth legendaképző novelláinak atmoszféráját ugyanúgy érzékeltetheti, mint az ótestamentumi könyvek mitologikus világát. A *Fürjek a pusztában* vagy *A betűk felszállnak* című lapok Réti Reménysorozatának remekbe szabott párdarabjai. Ezen kívül a művész egyéni képvilágához szervesül több *Mózes*-lap: balladisztikus hangvételük, illetve csoportábrázolásuk a vadkerti temetők akvarell lapjainak megrendítő kompozíciójával rokonítható.

Mózes és Jókhebed egymásra talál

S bár Madách emlékét tiszteletben tartjuk, el kell azonban ismerni, hogy a *Mózes* nem tudta megismételni vagy megközelíteni a *Tragédia* sikerét. Most meg merem kockáztatni a feltevést, mely szerint Réti Zoltánnak ebben akvarell-sorozatában sikerült elérnie azt, amit talán Madách is szeretett volna megvalósítani: a mai ember számára is jelenvalóvá tenni a

Törvényt, bemutatva Mózesben az Embert, a vezető és annak népe közötti viszonyban egy nemzet önállóvá válásának kálváriáját.

Sőt, Réti Zoltán tovább is megy – így lesz egészen személyes Mózes: a kiválasztott, mint próféta, népe általi elutasításában benne rejlik a művész ars poétikus szembesülése is feladattal; a Betűk a búzamező fölött köröző varjakként szállnak az égbe, a törvény üzenete a tiszta és igazi szabadságra hív. Réti átfogalmazásában tehát a Mózes nem egyszerű népdráma, hanem sorsallegrória is lett.

A betűk felszállnak

A reprodukciókat
H. Csongrády Márta
Holló László-díjas
fotóművész készítette

*A Réti Zoltán Mózes-sorozatából
(25 akvarell illusztrációból) szerkesztett album megjelenés alatt van.*

BÁRÁNYKÖNNYEK

Folytatásos regény (III. rész)

9.

Bertalan a telefon kijelzőjén feltűnő üdvözlő üzenetre meredt, s szinte tátva maradt a szája, bennrekedt még a sóhajtása is, melyben ott rezgett forrón Kundera férfi hőseinek boldogtalansága.

Navigare necesse est.

Az iménti pillanatban a legszívesebben még elmenekült volna innen, valahová, ahol egyedül lehet, most pedig hirtelen – számára is érthetetlen nosztalgiával – az apjáék ostoba szilveszteri bulijába vágyott inkább. Ott legalább még azt sem kell hazudnia, hogy jól érzi magát, miközben évek óta visszatérő téma Bertalan családalapítása, pontosabban annak késlekedése, és mindenkinek van legalább két-három menyasszonyjelöltje az ismerősi körből.

Ha csak rájuk gondolt is, valamilyen lassan áradó, szorongással és örömtelen kielégüléssel vegyes undort érzett. Ahhoz hasonlót, mint amikor már annyira éhes és kimerült, hogy egy nagy evés gondolata inkább hányingert kelt benne, mint vágyat. Mint amikor a rózsaszín összekeveredik méregzölddel. De még az undor is jobb annál, mintsem hogy most szüntelenül arra kelljen koncentrálnia, hogyan fogadtassa el az Emíliánál összeverbuvalódott emberekkel hamis identitását.

Nem mintha a többieknek számítana, hogy ki ő egyáltalán, és azzal sem kellene különösebben foglalkoznia, hogy Emília mit gondol róla, hiszen – és ezt már az iménti beszélgetés alatt megállapította – a nő nem tett rá azonnali, mondhatni szívmegragadó hatást. Kedves, aranyos, bájos, de úgy érezte, hogy nem tudna szerelmes lenni bele. Persze, ez majd kiderül, hogy mit tartogat Emília, lehet, hogy egy érintés vagy egy ölelés fizikailag fogja mozgósítani benne a szerelem ösztönét.

Bertalan számára sokkal fontosabb volt, hogy ne hazudjon. Hogy ha ezt az egészet csak játékként fogja fel – márpedig ez lehet az egyetlen mentség vagy kibúvó számára –, akkor is el fog érkezni egy olyan pillanat, amikor be kell vallania mindent. Lehetőleg még akkor, amikor ezt a legkevesebb veszteséggel teheti meg. S mert a többiek nem vesznek részt ebben a játékban (nem tudnak róla), hiszen nem kiosztott vagy vállalt szerepet öltenek magukra, hanem önnön lényüket hozzák (más kérdés, hogy a szerepek azért mégis kialakulnak egy társaságban, ha akarja az ember, ha nem), így ő tulajdonképpen játszik a többiekkel.

Szinte magától adódott számára a párhuzam az ő jelenlegi helyzete és a gyerekek szerepjátéka között. Illetve nem is a párhuzam unott nyugalma volt ez, mint inkább a hátborzongató disszonancia, ami egyszerre készítette mosolyra és taszította őt a kétségbeesés felé.

A gyerekjátékokban ugyanis mindig a játékszituációhoz aktuálisan kinevezett tárgy a fontos, de csak addig, amíg működik a játszóké fantáziája. Létrejön egy szellemi alakzat, amely támaszkodik ugyan a fizikai valóságra, de csak a játszóké közötti térben, kommunikációs tudatukban érvényes. Még az egyetemen olvasott erről egy példát, melyben a tanulmány írója a homokozóban eljátszott 'vendéglátás' szerepjátékát elemezte.

A gyerekek előbb kis pogácsákat formáznak a homokból, a látogatók pedig elfogyasztják azokat. A gyerekek természetesen nem eszik meg a homokot, csak úgy tesznek, mintha pogácsát ennének. A homokból készített alakzat csak támasza a fantáziajátéknak. Különválik a fizikai tárgyiasság és a játéktárgy, és a gyerekek igen pontosan tudják kezelni ezt a meglehetősen bonyolult, dialektikus alakzatot.

A homokból készített pogácsák nélkül nem lehetne eljátszani a vendéglátást, a játék viszont nem a fizikai szinten zajlik, hanem az általa hordozott fantázia képeiben. A játék csak addig tart, amíg a játéktárgy jelentését a gyerekek fantáziája életben tartja, utána a homok ismét egyszerű homok lesz. És ha egy ilyen játékszituáción kívül kínálnánk homokot uzsonnára a gyerekeknek, ez a gesztus számára értelmezhetetlen és nevetséges lenne – akkor ugyanis „éppen nem játszik”.

Igaz, hogy a homok nem tud róla, hogy ő most történetesen pogácsa, ez azonban nem változtat a tényen, hogy jelenleg Bertalan is egy fajta játéktárgynak tekinti az embereket, és ez a viselkedés egyáltalán nem vall rá. A saját példáján keresztül is nem egyszer megtapasztalhatta, hogy milyen kiszolgáltatott tud lenni valaki akkor, ha egy játéktárgy szerepét osztják ki rá. Legjobb lenne az első adandó alkalommal lelépni innen, még mielőtt valami ostobaságot követ el!

De a Bódog által a telefonba pötyögött figyelmeztetés – igen, Bódognak biztosan volt valami konkrét célja ezzel az üzenettel – szinte a konyhakőhöz szögezte.

Hajózni pedig muszáj.

– Mi történt? – kérdezte Emília, aki éppen befejezte a kenyérkosár feltöltését a vacsorához. Majd némi aggodalom érződött ki a hangjából: – Talán valamilyen rossz hírt kaptál?

– Semmi, semmi. Csak ez az üdvözlő szöveg. Mindig elgondolkodtat.

– Miért? Mi az?

– Navigare necesse est...

– Furcsa.

– Szerintem is az.

– Miért ezt választottad?

Bertalan nem válaszolt. Emília azon lepődne meg igazán, ha elmondaná, hogy nem is ő választotta, hanem az igazi Bódog, akit neki most helyettesítenie kell. Ezen inkább kínosan mosolygott.

Emília azonban nem a mosoly kínos voltát látta Bertalan arcán, hanem némi gúnyt vélt kilátni belőle.

– Az enyémbe csak annyi van, hogy „Helló”.

– Kérdőjellel?

– Na, ne cikizz! Fogadni mernék, biztosra veszed, hogy nem tudom, mit jelent ez a navigare.

– Dehogyis! – tiltakozott Bertalan.

– Ez latinul van, ugye? Várj csak... – Emília végigsimított a ruháján, a csípőjétől a melle felé, aztán ugyanazt a mozdulatot folytatva, kezébe fogta a kenyérkosarat. – Egy pillanat, belépek a szobába, megkérdezem a többieket, hogy nem éhesek-e. Egy fél perc, és már itt is vagyok. – Aztán egy csúfolódó, kislányos grimaszt vágva még visszafordult az ajtóból: – Ne félj, nem a latin idézetéről kérdezem őket!

Bertalan megbocsátón mosolygott, majd megörülve annak, hogy ha csak rövid időre is, de egyedül maradhatott, a játékpéldáról a hajózás allegóriájára ugorva, azon kezdett filozofálni magában, hogy ha egyszer már tengerre szállt (vagy tengerre kényszerült), legalább ismernie kellene a célállomást, hogy hol szeretne kikötni, és minden körülmény között a felé kell haladnia. Persze, ehhez azért nem ártana, ha legalább nagyjából tisztában lenne úgy a hajó, mint a tenger tulajdonságaival.

Bertalannak azonban fogalma sem volt róla, mire képes a hajó, meddig tart az út, hol vannak zátonyok a víz alatt, milyen viharos a tenger, egyáltalán, még azt sem tudta, hogy mi a rakománya, s mi történik majd vele, ha végül sikerül egyszer kikötnie.

Most, hogy elhagyta a biztonságos partokat, és lassan a távolba tűnnek a máskor unalmas, mégis egyre jobban hiányzó hegyek, nem az ismeretlen titkai tartották izgalomban, hanem a félelme erősödött, hogy belőle inkább hajótörött lesz, mintsem a Kékszalag-rend hőse...

Emília, aki közben már vissza is érkezett, megérintette a karját: – Megvan! Hajózni szükséges. Eszembe jutott, magamtól. Nem segített senki.

– Ne butáskodj! – nevetett Bertalan, majd hozzátette: – De az sem lett volna baj, ha megkérdezed.

– Van valamilyen oka annak, hogy ilyen csodabogár üdvözlettel fogadod magad, amikor bekapcsolod a telefont?

– Az ember ki van szolgáltatva a tőle független tényezőknél – mondta Bertalan, olyan hangsúllyal, s olyan nagy lélegzetet véve, mint aki legalább egy ötperces kiselőadást szeretne tartani az ember kiszolgáltatottságáról. Aztán mégis rövidre zárta mondandóját: – Arra emlékeztet, hogy az embernek mindig meg kell próbálnia, hogy minimalizálja ezt a kiszolgáltatottságot. Illetve a veszteséget.

– Veszteséget? Szerinted eleve az a sorsunk, hogy veszteségre vagyunk ítélve? Én jobban szeretek győzni.

– Ki ne szeretne?!

– Különös, hogy ma este már te vagy a második ember itt, aki a kiszolgáltatottságról beszél.

– Miért, ki volt az első?

– Zita. Pisti, tudod, ő az Iván barátja – magyarázta Emília –, kicsit, vagy inkább nagyon is rászállt. Amikor az imént azt kérdeztem tőle, hogy érzi magát nálunk, csak annyit mondott, hogy egyelőre még kiszolgáltatottnak, de majd csak hozzánk szokik.

– Ezek szerint Zitát sem nagyon ismered.

– Találkoztam már vele. Iván egyszer bemutatta, amikor Csillával voltak. Nekem rokonszenves, és úgy tűnik, hogy Pistinek más szempontból is tetszik. Az igaz, hogy Pisti néha tényleg hamar dűlőre szeretné vinni a dolgokat. Egy időben észrevettem rajta, hogy velem is szívesen próbálkozott volna, de biztosan Iván miatt nem merte.

– Ha rajtam múlna, én inkább bele sem kezdenék a bizonytalanba.

– Nem vagy te egy kicsit pesszimista?

– Nem a pesszimizmus mondatja velem, hanem a tapasztalat.

– Nehogy azt mondd, Bódog, hogy neked eddig még semmi sem sikerült! Úgysem hiszem el.

– De én...

– Ne is válaszolj semmit, látom a szemedben! Inkább mást kérdezek. Már az előbb is akartam. Szólíthatnálak, mondjuk, Bódinak? Nem mintha bajom lenne a neveddel, de a Bódog olyan, hogy is mondjam..., kissé olyan... gyászos hangulatú.

Bertalan bólintott: – Igazad van. Nekem sem tetszik...

– Nos, kedves Bódi... – Emília ismét félbehagyta a mondatot. – Nem, ez sem teszik igazán. Találjunk ki egy másik nevet! A családod vagy a barátaid hogy hívnak otthon?

– Bercinek. Még a nagymamám nevezett el így. Állítólag amikor meglátott a kórházban, azt mondta, hogy ez a gyerek kiköpött Berci. Az apámat is Bertalannak hívják.

– Berci? Ez tényleg jobban illik hozzád.

Bertalan hirtelen átölelte Emília vállát. A lány elpirult, s nem látszott rajta, hogy szeretne elhúzódni, sőt, hozzásimult a férfihez. Pedig Bertalan nem akart semmit, csupán ösztönös mozdulata volt ez afölötti örömeiben, hogy egy probléma már sikeresen megoldódott.

Visszakapta a saját nevét.

10.

– Bocsánat, nem akartam – mondta szinte azonnal, és ő is elvörösödött, amint hátrébb húzódott a lánytól.

– Mit nem akartál, Berci?

– Hát ezt.

– Hát ezt? Mit ezt?

– Látod, megint ki lettem szolgáltatva. Az ösztöneimnek.

– Az ösztöneinknek tényleg ki vagyunk szolgáltatva.

Emília arcán látszott, hogy csalódott. Szeretett volna kicsit még úgy maradni, hozzásimulva a másik testhez, még ha e pillanatban nem is érezte azt a forróságot, amitől először a tarkója kezd lüktetni, aztán a hasa és a combja. Majd fegyelmezve is magát, hogy nem szabad semmit sem elkapkodni, hátrahajtotta a fejét, és megrázta a haját.

– Szerinted melyik a legveszélyesebb ösztön? – kérdezte Bertalan.

– A szerelem – mondta Emília, és állhatatosan férfi szemébe nézett. A szó, mely általában semmit nem jelent, most hirtelen számára is túl erősnek tűnt. S próbált visszatérni az eredeti kérdéshez. – Szerinted akkor az ember nem is tudja irányítani a saját sorsát?

– Például a szerelemben?

– Például a szerelemben.

– A saját sorsunkat?

Emília csábosan bólintott.

– A sors végül is szerencse – magyarázta Bertalan. – S eddig még nem is igazán gondolkodtam el azon, hogy tulajdonképpen mindannyian egy univerzális szerencsejáték részesei vagyunk. A véletlenek irányítják az életünket.

– Sors bona, nihil aliud – szolt közbe Emília.

Komiszár János illusztrációja

– Nocsak, nocsak? – húzta fel a szemöldökét Bertalan. Úgy tűnt, kezd megszűnni feszélyezettsége, és egyre jobban feloldódik. Biztosan a Berci miatt. Soha nem gondolta volna, hogy egyszer még ennyire fog örülni a nevének, amit többnyire igencsak utált.

– Látod, én is tudok ám latin idézeteket!

S tartotta az arcát, hogy pusztít kér. Bertalan némi tétovázás után megpu-szilta a lányt, gyerekesen csücsörítve, szinte nemtelenül. Teljesen ártatlan volt az érintés, Emília rögtön rájött, hogy nem volt jó ötlet. Ha bármit is akar a férfitől, innentől kezdve ez a bármi legfeljebb a barátság lehet, nem pedig a szerelem. Ebből a helyzetből – éppen azzal a mozdulattal, ahogy felkínálta az arcát – egy szempillantás alatt eltűnt mindenféle kacérság, de még a flört szándéka is. Gyermekien pajkos volt a gesztus, valóban csupán egy gesztus volt, ami egyelőre, sajnos, beláthatatlan messziségbe röpítette az aktus lehetőségét.

– Ahogy mondd – lépett hátra ismét Bertalan. – Jó szerencse, semmi más. A sorsjegyet megváltottuk akkor, amikor megszülettünk.

– De akkor mi értelme van a hajózásnak? – kérdezte a nő.

– Az illúzió, kedves Emília.

– Szerintem meg nem csak az illúzió. Azzal, hogy megszülettünk, már eleve szerencsések vagyunk. Amikor megszülettünk, már ki is húzták a mi számunkat, megkaptuk az esélyt, hogy rövidebb vagy hosszabb ideig éljünk a lehetőséggel. A szerencsénkkel. Vagy a sorsunkkal, ahogy tetszik.

Levitte a hangsúlyt, szünetet tartott. S mivel Berci nem szólt semmit, Emília tett még egy kísérletet, hogy visszabogozza a beszélgetés fonalát szívének főtémájához, melyhez, úgy tűnik, minden más szólam csupán egyetlen katarzisba sűrűsödni vágyó, izgatott hangsorként kapcsolódott.

– És kaptunk egy nagyszerű esélyt, hogy ez a rövidebb vagy hosszabb idő nagyjából elviselhető legyen számunkra...

– Milyen esélyre gondolsz?

– A szerelemre – sütötte le a szemét Emília.

– Hogyhogy esély lett hirtelen a szerelemből? Mintha az előbb éppen te mondtad volna, hogy a szerelem a legveszélyesebb ösztön.

– Igen, azt mondtam. Csakhogy nem számoltam azzal, hogy ti, férfiak, mindig kiforgatjátok az ember szavait. Különösen, ha az az ember egy nő.

– Dehogy forgatom ki a szavaidat! – tiltakozott Bertalan. – Teljesen logi-kus, amit mondtál.

– Logikus? – Most Emília tűnt olyannak, mint aki nem képes feltételezni magáról, hogy lenne bármilyen logika is az általa mondottakban.

– Persze. A képlet nagyon is egyszerű. Mert gondoljunk csak bele: végül is az ösztöneink tartanak bennünket életben... Ha úgy tetszik, akkor a szerelem.

Emília most úgy nézett Bertalanra, mint egy megváltóra.

– Látom, rosszkor jöttem – toppant be a konyhaajtón Zita. – Még egy fél óra sem telt el, és ti máris szerelmesek vagytok?

– Ne értsd félre a helyzetet! Mi csak Bódog, akarom mondani, Berci telefon-üdvözlőjéről beszélgettünk.

– Akkor most Bódog vagy Berci? – meredt értetlenül rájuk Zita. – És mi köze van a telefonnak a szerelemhez?

– Tudod, Bódog jobban szereti, ha Bercinek hívják.

– Még szerencse, hogy nem Bertalannak – jegyezte meg Zita.

– Nem, Bertalan a Bódog édesapja – magyarázta Emília, talán afölötti zavarát is palástolva, hogy Zita meglepte őket, habár intim szavakon túl intim helyzetet nem láthatott. – A nagymamája nevezte el Bercinek, s rajta maradt. Egyébként mi bajod van a Bertalan névvel?

– Rossz emlék.

– Egy pasi, aki csúnyán átvágott?

– Pasi már volt, aki átvágott, de neki semmi köze nem volt Bertalanhoz. Mármost személyhez. Tudjátok, én falun nőttem fel, persze, honnan is tudhatnátok, hiszen még nem mondtam. Szóval, a szomszédban lakott egy ember, annak volt egy öregedő kuvasza, azt hívták Bertalannak, meg kell hagyni, elég különös név egy kutyának, a szomszédot Janinak hívták. Én lehettem úgy tíz-tizenegy éves kislány, illetve már nagyobbacska, mert ha jól emlékszem, és jól emlékszem, akkor már serdültem, és a kuvasz nekem rontott, és akkorát harapott a lábamba, hogy még most is látszik, talán még így, a harisnyán keresztül is.

Zita szinte egy szuszra hadarta el a kutyaharapásos történetet. A szoknyáját kicsit megemelte hozzá, ugyanolyan lendülettel, ahogy beszélt, a jobb lábát pedig feléjük fordította.

Bertalan elismerően konstataálta magában, hogy Zitának egészen tökéletes a lábformája, sőt, ahogy a lábát megmutatta, ahogy lábujjhegyre állva feléjük fordította, teljes teste megfeszült, így egészen tökéletes alakja is nagyobb hangsúlyt kapott ebben a mozdulatban, s Bertalan egy kicsit elszégyellte magát, amikor arra gondolt, hogy szívesen látná Zita lábát harisnya nélkül is, vagy inkább az egész testét ruha nélkül...

– Mi lett a kutyával? – kérdezte Bertalan, s ezzel egyben rendre is utasította magát. – Azért valahol mégiscsak névrokonságban voltunk – tette hozzá nevetve.

– Akkor még semmi nem lett. Engem elvittek a körzeti orvoshoz, kaptam egy tetanuszt, az orvos valamilyen nyomókötést tett rá, hogy ne vérezzen annyira, aztán az ügyeleten összevarrták a sebet. De utána eltelt vagy két hét, amikor ez a kuvasz az öregnek is nekirontott, pedig a saját gazdája volt, de azt mondták, hogy a kutya vénségére megvadult, vagy megbolton-

dult, nem tudom, teljesen összemarta Jani bá' kezét, amit a nyaka elé tartott, hogy védje magát, úgy kellett leszedni róla a kutyáját. Szerencsére két házzal arrébb lakott a vadász, aki éppen otthon volt és lelőtte.

Bertalan megborzongott: csak nehogy már őt is... De elhessegette magától a gondolatot. Bódog csak nem sodorná őt életveszélybe! Persze, mindenfélét lehet hallani a titkosszolgálatokról.

Jól emlékezett rá, hogy Bódog nem emlegette a titkosszolgálatot, csak a belügyet, ő azonban úgy könyvelte el magában a kényszerű alkut, hogy egy fajta titkos-ügynöki feladatot kapott, és azok a kérdőívek is, vagy micsodák, tulajdonképpen álcázott jelentések.

– És amúgy mi a bajod? – kérdezte Emília.

– Semmi, már elmúlt. De milyen telefonüzenet szólt a szerelemről?

– Nem a szerelemről, hanem a sorsról. Végül is a sorsról. Hogy ki miként tudja irányítani az ember a saját sorsát.

– Hát akkor, tulajdonképpen, segíthetnétek nekem. Én már annak is nagyon tudnék örülni, ha valaki képes lenne irányítani ezt a Pistit. Nagyon erőszakos, nem akar leszállni rólam. Nem szeretném, ha elromolna ez az este miattam, és ha nem fog leállni azzal a bunkó udvarlásával, akkor én inkább hazamegyek.

– Dehogy mész te haza! Sehová! – csitította ellentmondást nem tűró hangon Emília. – Maradjatok itt, én beszélek Ivánnal. Ő a barátja, csak tudja, hogyan kell fegyelmezni. Persze, Iván is megéri a pénzét, de ő legalább intelligens, még ha nem is látszik rögtön rajta ez a tulajdonsága. Egyébként sem illik, hogy a házigazda sokáig távol legyen a vendégektől. Csak tudod – fordult Zita felé –, szerettem volna néhány szót váltani Bódoggal is, illetve Bercivel. Aki nem egyenlő Bertalannal – tette hozzá nevetve. – Eddig tulajdonképpen csak leveleztünk. Éppen most ismerkedünk.

– Menj csak nyugodtan! – mondta Zita – De ha nem baj, én tényleg itt maradnék inkább a konyhában, míg beszélsz a fiúkkal. Úgyis elég hülyén jön ki, hogy idejöttem hozzátok árulkodni.

– Ne félj, igyekszem diplomatikus lenni! Mindjárt jövök, közös témátok már úgyis van – fordult még vissza Emília.

– A veszett kutyára gondolsz vagy a tériszonyra? – kérdezte Bertalan.

– Inkább az utóbbira. Pedig ha tudnátok, hogy milyen nagyszerű érzés tud lenni a szédülés!

– Én inkább maradnék a közepszerű érzéseknél.

– A toronydaru-kezelői szakma viszont még ott lett volna előtted, már ha nem a szállodaportási hivatást választod.

– Tényleg, az albérletbe menet láttam, hogy nagyban építkeznek. Csak nem egy óriásplázzát húznak fel?

– Majd elmondom, ha kíváncsi vagy rá. Addig csak beszélgetsetek! Ugye, tudjátok, hogy mit jelent a csak?

12.

Bertalan kettesben maradt Zitával. A lány a szemébe nézett, kicsit talán kihívóan is, már ha kihívónak lehet nevezni egy olyan pillantást, ami előbb a megkönnyebbülést sugározta, és csak az után szűkülte kissé keskenyebbre a szem, hogy Zita alig észrevehetően jobbra fordította a fejét, s megmozdította az ajkát, mintha valamit mondani szeretne.

Az oldalt fordított fej, az éppen csak résnyire nyíló száj, a visszakapott tekintet egyszerre üzent valamilyen hívást, de az mégsem a kacérságé volt, inkább a bizonytalanságot sejtítette, hogy lehet valami, amit talán közösen kellene felfedezniük, de még sem az a valami nem kapott formát, sem a szándék nem fogalmazódott meg, hogy együtt induljanak a valami felé.

Bertalan mindenesetre nem érezte annyira megterhelőnek ezt az egyszerre megkönnyebbült és tétova nézést, mintha Emília kutató pillantásait kellett volna viszonznia. S míg Zita szemét nézte, tulajdonképpen nem is látta azt. Ha valaki hirtelen megkérdezte volna, hogy mit lát a nőből, milyen színű a szeme, milyen a szemöldöke, az orra, a homloka, a szája, zavarban lett volna, mert nem tudott volna válaszolni rá. Mert nem is a szemét nézte, hanem azt a ködös, fátyolos lebegést próbálta a maga könnyűségében átélni, amely hirtelen közéjük ült.

Nem tudja, Emília pontosan mire gondolt, amikor a szédülést emlegette az imént, de azt igen, azt érezte Bertalan, hogy tulajdonképpen ő is meg tudná szeretni ezt az érzést, ami nem egyenlő a tériszonyéval, inkább a halánték lassú zsibbadása.

„Csak nehogy szerelmes legyek ebbe a nőbe!” – figyelmeztette magát, de tudta, hogy már késő, mert amikor megfogalmazódott benne az intés, ez az óvatos tiltás a szívéből az agyának, a szerelmesnek lenni érzését már nemcsak lehetőségként, hanem mint realitást fedezte fel magában.

Ilyen még soha nem történt vele, és érdekes módon most nem is a nő testét kívánta, mint még egy perccel korábban, amikor Zita a gyermekkori kutyaharapás nyomát mutatta a lábán, a harisnyán keresztül, hanem csak a kezét szerette volna megfogni, és már el is képzelte, ahogy egymás tekintetében fonódva úsznak át a semmiben a boldog ürességbe.

Valamilyen boldogságérzést jelentett a zsibbadás a halántékában, nem akarta azonban még tovább fokozni azt, s még mielőtt a csókjelenethez ért volna a látomásban, elkapta a tekintetét, és a telefont kezdte babrálni, amit még mindig a kezében tartott.

– Jó menekülés – szólalt meg Zita.

– Mire gondolsz?

Bertalan azt hitte, a nő arra utal, hogy ilyen hirtelen visszavonulót fújt a tekintetek iménti asszójából. Ha Zita megkérdezi, miért kapta el a tekintetét, akkor azonnal megfogja a nő kezét, és nem érdekli, hogy esetleg Pisti

sorsára jut a letámadással. S még a botrány sem érdekelné, hogy mit szól hozzá Emília, akin egyre jobban látszott, hogy valóban közelebbi kapcsolatba szeretne kerülni Bertalannal. Szerencsére azonban haladékot kapott.

– Nem tudom pontosan – mondta a nő. – Én csak azt érzem, hogy ez a helyzet a konyhában egyáltalán nem illik a mai estéhez.

Zita tökéletesen megérezett valamit. Bertalan most az iménti forró köd helyett csontba metsző hideget és közeledő viharfelhőket látott.

– Túl egyszerű lenne, ha azt mondanánk, hogy ide menekültél Pisti elől?

– Igen. Az lenne. Itt most nem rólam van szó.

Bertalan megint Zita szemébe nézett, de már tudatosan, úgy, hogy saját tekintetét is teljesen megnyitotta a nő előtt. Hirtelen legyőzhetetlen vágyat érzett arra, hogy bevalljon mindent. Hogy őt tulajdonképpen nem is Kesz-rű Bódognak hívják, hanem Berta Bertalannak, hogy Emíliát még soha nem látta korábban, ő csak egy ostoba alkut kötött, aminek az egyik pontja úgy szól, hogy próbálja meg behálózni a lányt, mert információkat kell tőle szerezni az önkormányzat gazdasági vállalkozásairól... De szerencsére Zita megelőzte őt.

– Hogy tetszik a társaság?

– Keveset tudok rólatok. Adhatnál némi támpontot, de Emília felvilágosított, hogy még te sem nagyon voltál így együtt a csapattal.

– Mi az, hogy nem nagyon! Egyáltalán nem. Csilla révén kerültem ide, Ivánék hívtak meg. Csilla még gyermekkori barátnőm. Igaz, egyik-másik emberrel már találkoztam, de még Emíliát sem ismerem, csak annyit tudok róla, amennyit Csilla elmondott.

Zita a hűtőszekrényre állított kerámia kancsóra meredt. Tétovázott, hogy elmondja-e, állítólag nem férfifaló hírében állt, de nem akarta a saját esélyeit rontani azzal, hogy a másokban könnyű prédát kínál a férfinak.

– Én is csak most ismergetem – mondta Bertalan. – Eddig néhány levelet váltottunk, és egyszer összefutottunk egy partin. És te hol dolgozol? – Bertalan nem akart Emíliáról beszélni.

– Egy postán. Nem mondhatnám, hogy különösebben izgalmas lenne.

– Sok emberrel találkozhatasz.

– Találkozásnak nevezni egy csekkbefizetést még a legnagyobb jóindulattal sem lehet. Kitöltöd a nyomtatványt, feladod, befizeted... Csak húsból és vérből összeeszkábált automaták vagyunk.

– Kérdezhetek valamit?

– Igen?

– Miért van az, hogy mindig megszólítjátok az embereket, nem akar-e esetleg sorsjegyet is venni, biztosítást kötni, folyószámlát nyitni a csekkbefizetés vagy levélfeladás mellé?

– Nehogy azt hidd, hogy rajongunk az ötletért. Ki van adva utasításba.

– De ha én egy levelet akarok feladni, attól még nem fogok kaparós sorsjegyet is venni, mert az alkalmazott rám akarja tukmálni. Nem is beszélve

arról, hogy mi a fenének nyitnék folyószámlát a postánál. Legfeljebb dühös leszek. Nem szeretem az ilyen direkt marketingeket.

– Erről hosszan tudnék mesélni. Hallottam, hogy Pesten már elkezdtek pedzegetni a bojkottnak valamilyen formáját. Mi nem tehetünk semmit. Sokszor nekünk is megalázó, mert igaz, hogy az emberek többsége legfeljebb csak annyit mond, hogy nem kér, de néhányan egészen durván elküldenek a... nem mondom meg, hogy hová. Egyébként nem hiszed el, de sorsjegyből aránylag sokat el szoktunk adni. Volt már arra is példa, hogy a visszajáróból valaki megnyerte a befizetett csekk összegét.

– Én még soha semmin nyertem – jegyezte meg rezignáltan Bertalan. – Pedig mindenfajta szerencsejátékot kipróbáltam már legalább egyszer.

– A rulettet is?

– Azt is. Biztos vagyok benne, ha megtenném az összes számot, akkor a golyó a nullába esne.

– Mi az igazi oka annak, hogy Debrecenbe jöttél? Csak Emília miatt? – váltott hirtelen témát Zita, amitől Bertalannak ismét rossz érzése támadt.

– Van még számos dolog a háttérben, amiről most nem érdemes futtában beszélni, de mondjuk rá, hogy Emília is szerepet játszott benne. – Ami Emília szerepét illeti, Bertalan igyekezett óvatosabban fogalmazni.

– Mit fogsz dolgozni? Igaz, hogy szállodaportás leszel?

– Igaz, ha addig másképpen nem döntök. A Lycium Hotelben leszek recepciós. Ez a munka adódott, egy ismerős révén.

– Mi az, hogy ha másképp nem döntesz? Nincs kedved hozzá?

– Megmondom őszintén, hogy nem sok.

– Akkor mégis csak Emília miatt van.

Zita lesütötte a szemét. Bertalan fájdalmat érzett: valamilyen szomorúságot fedezett fel Zita hangjában. Lemondást. Szerette volna megragadni a lány vállát, s őszintén elmesélni neki mindent. De csak ennyit mondott:

– Művelődési menedzser diplomám van.

– Nem addad túlságosan alá? Biztosan lett volna ennél ezerszer jobb lehetőség. Igaz, apukám is szállodaportás volt, amikor beköltöztünk Debrecenbe, a Bikában dolgozott, míg nyugdíjas nem lett. De neki csak vendéglátó szakiskolája van.

– A véletlen hozta így.

– A véletlenek nagyon leszűkítik az ember lehetőségeit. Még ha úgy tűnik is, hogy a véletlen új távlatokat nyit az ember előtt. Egy véletlen találkozás könnyen kényszerpályára állíthatja az embert.

– Akkor te tudatosan irányítod az életedet?

– Csak szeretném – válaszolta nevetve Zita. – Vagyis nem mindig szeretném. Tulajdonképpen élvezem a véletleneket, persze, csak akkor, ha én jövök ki belőlük jól.

Bertalan már majdnem belekezdett a mondatába, hogy a véletlenek talán nem is azok, aminek tűnnek, mert előre meg vannak írva, és minden ko-

rábbi cselekedetünk vagy találkozásunk törvényszerűen hívja elő a következő cselekedetet vagy találkozást. De egyrészt elég volt már a mai estére a filozofálásból, másrészt Zita megjegyzése kötötte le a figyelmét.

– Nehéz bekerülni a Lyciumba. Azt mondják, hogy oda még egy recepciósnak is protekció kell. Biztosan jó ajánlást kaptál...

– Honnan veszed?

– Két dolog miatt mondtam. Az egyik az apám, aki mindent tud a szakmabeli pletykákról, a másik pedig a nagybátyám, aki újságíró. Igaz, hogy a Lycium az év legjobb új szállodája lett, de veszteséges.

– Akkor jól kifogtam, biztosan nem lesz jutalom – mondta mosolyogva Bertalan.

– Nem hiszem, hogy a portásokat különösebben érintenék a jutalmak. Apámnak is csak a borravalókból volt egy kis mellékese. Csak most sajnálja igazán, hogy a borravaló nem számít be a nyugdíjlapba.

– Mit hallottál még a hotelről?

– Állítólag a szálloda bérletéért egy halom pénzt kifizet a város – folytatta Zita –, és a nagybátyám írt egy cikket arról, hogy néhány emberben felmerült a gyanú, vajon miért kötöttek előnytelen szerződést. Igaz, négycsillagos, de akkor is sok milliárd forintról van szó. Aput kérdezte, hogy ő mit hallott, amikor a cikkhez gyűjtötte a háttér-információkat. Én nem tudom, még soha nem voltam benne, csak kívülről láttam.

Bertalan nem merte bevallani, hogy ő még kívülről sem látta. Úgy gondolta, ebből a szálloda dologból egyelőre elég is lesz ennyi, Zita mindjárt meg fogja kérdezni, neki hogy tetszik, és azt nehezen tudná kimagyarázni, hogy ő még egyáltalán nem látta a hotelt, se belülről, se kívülről, hogy az égvilágon semmit nem tud róla.

Bódog mindenesetre azt kérte, hogy szedegessen össze minél többet a város ügyeiről. Egyébként fogalma sem volt arról, hogy mi számíthat ügynek Bódog és a főnökei szemében, és nincs túl nagy tapasztalata a faggatásban sem. A legjobb az lesz, ha nem tér el a már szóba került esetektől.

– Ha már Emília a toronydarut emlegette az előbb, és azt a nagy építkezést, arról nem mondott valamit az újságíró nagybátyád?

– Dehogynem, csak nem biztos, hogy én mindent úgy tudok megjegyezni, ahogy elmondta. Lehet, hogy jobban járnál, ha őt kérdeznéd.

– Én momentán annak jobban örülök, hogy nem vele vagyok.

– Én is – suttogetta Zita.

Bertalan szerette volna megragadni ezt a pillanatot, így inkább nem szólt semmit. Olyan volt ez az „én is”, mintha egy vallomást viszonzott volna a lány. Bertalan hagyta, hogy mind a ketten megéljék közös zavarukat, hiszen később ez a félszegség alakul át érzelmmé. Már csak az óvatosság kedvéért gondolta így, tudniillik, ha a lányban valamilyen kétségek fogalmazódtak volna meg az érzelmek, de legalábbis az érzelmi alapú, kölcsönös rokonszenv jelenlétét illetően.

Talán egy perc is eltelt, s csak utána szólt újra Zitához.

– Amúgy melyik újságnál dolgozik a nagybátyád?

– A Népszabadságnál.

– Úgy tudom, az egy kormánypárti lap.

– Lehet, hogy az, én nem szoktam a napilapokat olvasni. Inkább könyvet veszek elő, ha olvasni akarok. Az újságokban sok a szenny. Még akkor is, ha komolyan mondott újságról van szó.

– Azért sok a szenny, mert az életről írnak – jegyezte meg Bertalan.

– Az életnek csak az egyik oldaláról. És ez nagy baj. Aki sok újságot olvas, és sok híradót néz, a végén még hajlamos lesz elhinni, hogy tényleg nem lehet szép az élet.

Bertalannak kedve lett volna azt mondani, hogy az élet szép, de nem szeretne a közhelyeket. Egyébként is tényleg kezdte úgy érezni magát, mint a szerelmesek. A legszívesebben hallgatott volna, de ha már beszélgetni kell, akkor sokat fecseg a semmiről. Inkább visszakanyarodott az építkezéshez.

– Érdekelne azért a dolog, habár biztosan utána is tudok nézni. Van egy laptopom, hozzá tudok csatlakozni az internethez. Mit hallottál?

– Nem is csak a nagybátyám beszélt róla, hanem egyszer az édesanyám is. Ha még nem mondtam volna, én a szüleimmel élek, eddig még nem sikerült saját lakásba költözni. Anyukám legjobb barátjánője a piacon árul. Egyelőre szörnyű körülmények között, mert egy szükségpavilont jelöltek ki az árusoknak, amíg át nem adják az új piaccsarnokot. Igazság szerint már régen át kellett volna adni, de csak februárra ígérik. Ez már a sokadik ígéret. Az idén még csak a Pulykakakast adták át.

– Ez valami étterem, hajdúsági ételekkel, ugye?

– Dehogy! A Pulykakakas egy üzletház, irodákkal. Van a földszintjén egy kávézó is, szeretek oda járni, szerintem az én pénztárcámhoz mérten ott lehet a legjobb kávékat inni. Latinovits Kávézó a neve, és éppen azért próbáltam ki a helyet, mert Latinovits volt anyukám kedvenc színésze, és ez a szeretet rám is átragadt. Így fogják nevezni az új színházat is, ami ugyanennek az építkezésnek a része. Állítólag majdnem olyan magas lesz, mint egy nyolc- vagy tízeemeletes ház. Sőt, lesz még egy csomó bolt is, több mint száz, nem mintha nem lenne hol elköltenünk azt a kevés pénzt, ami van. De nehogy azt hidd, hogy én állandóan panaszkodom, ezt csak úgy mondtam. Lesz egy kis tér, szökőkúttal, meg egy parkolóház. Az egyébként nem árt, mert áldatlan parkolási viszonyok vannak a belvárosban. Nekem nincs autóm, de elég akárhol körbenézni.

– Jó sokba kerülhet mindez.

– Hogy sokba-e? Mi az hogy?! Azt lehetett hallani, hogy vagy huszonöt milliárd forintba?

– Honnan van erre pénze a városnak?

– Úgy tudom, a városnak nincsen, hanem egy kft. vett fel rá hitelt.

– Ahhoz azért komoly garanciák is kellenek.

– A város biztosan kezességet vállalt, ha már megkapta a vállalkozó a milliárdokat.

– És kinek lesz jobb üzlet ez? A vállalkozónak, a városnak, vagy az itt élő embereknek?

– A nagybátyám szerint valami susmus lehet a dologban, mert lassabban halad az építkezés a tervezettnél, a kötbért pedig senki nem kéri. Nem egyszer lehetett hallani, hogy az ellenzék megalomán pazarlással, vagy valami ilyesmivel vádolta a városvezetést.

– Mit mondott erre a polgármester?

– A vitáról szóló közvetítést, illetve annak csak egy kis részét, véletlenül láttam a városi tévében. Nem emlékszem pontosan, van ennek már egy éve is. De úgy rémlik, azzal vágtak vissza, hogy az ellenzék vagy viccel, vagy pedig teljesen járatlan ebben a témában.

– Mint ahogy én is – jegyezte meg Bertalan.

– Tudod, az a baj – mondta Zita –, hogy nem ismerünk szinte semmit a körülöttünk folyó dolgokról. Egyébként lehet, hogy ezen nem is lenne szabad csodálkozni. Sokszor még azt sem tudom, hogy bennem mi zajlik.

– Most például mit érzel?

– Most? Őszintén mondjam?

– Csakis őszintén. Komolyan kérdeztem.

– De akkor én is őszinte választ várok tőled.

– Megígérem.

Úristen!, gondolta Bertalan, mi a fenét ígéretet itt össze-vissza? Mi van, ha a lány nem azt kérdezi, hogy mit érez, hanem azt, hogy hívják valójában. Megint eszébe jutott Bódog, a régi barát zsarolása, ami az első pillanatban tényleg segítségnek tűnt, érdekes kalandnak. Nem tudta, miért, de hirtelen olyan benyomása támadt, hogy valamilyen összeesküvésbe keveredett, vagy egy jópofa látszatú, mégis kegyetlen és megalázó tréfa áldozata lett.

Talán mindenki tudja, hogy ő nem is Keserű Bódog, hanem Berta Bertalan, csak arra kíváncsiak, hogyan képes eljátszani a szerepét. Bódog mindjárt becsenget, de az is lehet, hogy már ott van a szobában, és éppen a leplezést készítik elő. Biztosan ez a büntetése azért, hogy sem egy normális nőt, sem egy normális munkát nem sikerült még szereznie magának.

13.

Varjú őrnagy felállt, jobb mutatóujját a szemüvege sarka felé emelte, tisztelegést imitálva, de még csak annyit sem mondott, hogy jó szilveszterezést, vagy hogy viszlát.

– Magának is! – köszönt vissza Bódog.

Varjú őrnagy kicammogott, Bódog még ott maradt a Biluxban. Igaz, Bertalannak azt ígérte, hogy majd csak később jelentkezik, úgy gondolta azon-

ban, hogy nem árt ráerősíteni a megállapodásukra. Felhívni nem akarta, inkább egy sms-t küldött.

– Azt hiszem, a véletlennek köszönhetem, hogy mégis csak jól érzem magam – válaszolta Zita, miután vett egy mély lélegzetet. – Mert ha te nem lennél itt, én már valószínűleg hazamentem volna. Tudod, nekem nagyon fontos... – de hirtelen félbeszakította a mondatot, amikor Bertalan telefonja jelezni kezdett. – Üzeneted van – mondta.

– Nem érdekes, folytasd csak! – legyintett Bertalan alig palástolt zavarral. Nem tudta eldönteni, hogy mit szeretne jobban: hogy a lány az érzéseiről beszéljen, vagy azt, hogy megnézzze Bódog üzenetét. Csakis Bódog küldhetett neki sms-t, hiszen más nem ismeri a számot. Esetleg Emília, jöhet még számításba, aki így akarja ellenőrizni, hogy jó telefonszámot kapott-e, és egyben arra emlékeztetni, hogy ő is ott van.

– Nem vagy kíváncsi rá? Én biztos azonnal megnézném. Aztán meg ki is kell mennem, bocsi...

Bertalan tehát elolvasta Kábé üzenetét: „Remélem, jól szórakozol! Holnap du. hívlak!”

Holnap délután? Már lehet, hogy késő lesz. Neki most azonnal beszélnie kell Bódoggal. Tanácsot kell kérnie, mitévő legyen. Azt a feladatot kapta, hogy Emíliával lépjen szorosabb kapcsolatba, ő meg éppen egy másik nővel kezdett ki. Na jó, kívülről nem látszik, hogy bármi is történne, de ő érzi, hogy Emília már csak a második számú nő ebben a társaságban, ami nem lenne amúgy rossz helyezés, ám figyelembe véve, hogy Bertalan számára egyelőre csupán két nőre korlátozódik a társaság, a második helyezés meglehetősen rossz pozíciónak számít.

„Ha kívülről nem látszik, akkor mit törődsz vele?” – Bertalan szinte hallotta Bódogot, ugyanez lenne a válasza.

„Ha hiszed, ha nem, de nekem még fontosak maradtak a belső látszatok is. Akarom mondani: a látszatok helyett a belső igazság.”

„Tudod te, mi egyáltalán az igazság?”

„Nem. Én semmit nem tudok” – hunyászkodott meg Bertalan a képzeletbeli társalgásban.

„Ne csinálj balhét! Foglalkozz a nővel, és ne a másikkal, hanem azzal, aki meghívott! Az érzelmeid most nem férnek bele a fizetésedbe.”

„Mindig ezzel van a probléma. Az érzelmeimmel.”

„Te most tényleg azt akarod mondani, hogy egy fél óra alatt beleszerettél valakibe?”

„Még nem tudom, de nagyon úgy tűnik.”

„Térj magadhoz, Bercikém, ne tedd tönkre magad! És ne rontsd el ezt a jó kis szórakozást a szerelemmel!”

Úgyis ez lenne a vége, tudja előre, mégis megnyomta a kijelző alatt a válasz gombot, és a következő négy szót pötyögte be: „Holnap már késő lesz.”

14.

Emília jött vissza a konyhába.

– Egyedül vagy? Zita hol van?

– Már egy jó ideje kiment a vécére – toldotta meg az egy percet Bertalan, ösztönösen tompítva a távollét időtartamára vonatkozó füllentéssel édeskettesük jelentőségét.

– Nem hiányoztam? Bejöhettél volna.

– Beszélgettünk, aztán meg a telefonon babráltam, kerestem benne a számodat.

– Tényleg, el is felejtettem beírni. Várj, mondd, rád csörgök! – Odalépett a konyhaasztalhoz, Bertalannak fel sem tűnt, hogy nem vitte vissza magával a telefont.

Zita közeledett, a kezét szárítgatva egy papírtörülővel.

– Már hiányolnak benneteket nagyon odabent – mondta Emília. – Csak nem a sorsról szóló filozofálást folytattátok?

– A leendő munkámról beszélgettünk – pontosította Bertalan, a beszélgetés egyik, számára jelentősebb részét elhallgatva.

– A toronydaruzásról? – kacsintott Emília Zitára.

– Nem. Sokkal alacsonyabbra szálltunk, mondhatni, az üzlet mély sarába. Nem is tudtam, hogy itt is a botrányokról beszélnek – válaszolta Bertalan. – Azaz, inkább úgy mondom, fogalmam sem volt, hogy idejövök egy ilyen békés városba, és itt is azonnal szembesülni kell az élet árnyoldalaival. Ugyanis számomra minden inkább csak árnyék, ahol kapcsolatba lép egymással az üzlet és a közélet.

– Beszélni beszélnek, de nagy botrányok egyáltalán nincsenek. Mondanak ezt-azt az emberek, de többnyire csak az irigység szól belőlük.

– Akkor csak kamu, amit az új piactömbről..., hogy is mondta Zita, a Debrecen Fórumról, meg a leendő munkahelyemről rebesgetnek?

– Te nem tudtad, hogy a rebesgetésből nem egy ember igen jól meg tud élni? Mindenütt vannak hatalmon lévők és ellenzékiek, minden ügynek megvannak a pártolói és a rosszakarói, a politikusok pedig azt hiszik, az a dolguk, hogy össze-vissza beszéljenek.

– Ezt mint egy politikai testület kiszolgáló személyzetének a tagja mondod vagy magánemberként?

– Isten ments, hogy valaki is hallaná ezt fentről. A politikusok amilyen érzéketlenek, ha másokról van szó, legalább annyira érzékenyek, ha őket érinti a dolog. Éppen ezért soha nem teszem le egyik mellé sem a voksom. A munkám során maradok a tényeknél, a hamis következtetéseket pedig másokra bízom.

– Mert mindig hamisak a következtetések?

– Tudod, mi sül ki abból, ha a számokat nem egy természettudós magyarázza? Káosz.

– És tényleg rossz üzlet a városnak a hotel?

– Jobb, ha tőlem tudod, hogy nem az. A pletykáknak legfeljebb csak a fele igaz. Csak annyi, amennyi a résztvevőket, illetve az alapszámokat illeti, de a magyarázatok már többnyire hamisak. Éppen karácsony előtt voltam kénytelen foglalkozni az ügyel, ugyanis az egyik pályázathoz kellett egy beszámolót írni, ahhoz kellett. A bérleti szerződéshez egy opciós megállapodás kapcsolódik. Húsz évre vették bérbe a szállodát, és a vagyonkezelő bármikor élhet a vételi jogával. Persze ennek csak akkor van értelme, ha bebizonyosodik, hogy a hotel nyereséges üzlet. Akkor negyven millióért kell megvenni a gazdasági társaságot, melynek tulajdonában van az ingatlan, a korábbi bérleti díjat pedig törlesztésre fordítják.

– De éppen most hallottam, hogy nincs nyereség.

– Blabla. A szálloda most zárja majd az első teljes évet. Az eddigi adatok szerint a kihasználtság meghaladja az ötven százalékot, miközben az országos átlag nem éri el azt, és mégsem mennek csődbe a szállodák.

– Ez elég jó adatnak tűnik. Ha jól emlékszem, valamelyik szemináriumon azt tanultuk, hogy általában 40–45 százalék nagyjából nulla szaldót jelent, de még egy ilyen luxusszállónál is nyereséget hozhat minden ötven százalék fölötti vendégéjszaka.

– Így van. A holding vállalatai már készítettek egy előzetes nyereségbecslést, és a gyógyfürdőé, amihez a hotel is tartozik, több tízmillió forint nagyságúnak ígérkezik. A pletykáknak az lehet az oka, hogy valakik megorroltak, mert kimaradtak az üzletből, a politika természete meg olyan, hogy ahol úgy vélik, fogást találhatnak a másikon, azt nem eresztik még akkor sem, ha kiderül, hogy a levegőt markolják. A Lyciumról szóló pletykák tehát hamisak. Talán csak annyit lesz nehéz kivédekezni, hogy a kivitelezőnek tulajdonképpen nem volt üzleti kockázata, mivel a kölcsönt és a működtetés költségeit a város fizeti. Az emberek meg nem nagyon értik meg, hogy a nyereség végül is náluk fog lecsapódni egyszer. Tudod, ha nincs forint most, nem hiszik el, hogy lesz holnap.

– És mi a helyzet a Fórummal? Kiderült, hogy Zita nagybátyja újságíró, aki szerint hamarosan a politikai is piszkálgatni fogja az ügyet, ráadásul ott tízszer annyi pénzről van szó.

– Erről nem nagyon vannak információim, csak azt tudom, hogy ez az ügy jóval bonyolultabb. De nem is akarok foglalkozni vele. Végzem a munkámat, a legnagyobb lelkiismeretességgel, és állítólag jól, de a politikától szeretek inkább távolabb húzódni.

– Na, én vagyok még így ezzel – csapódott hozzájuk Lajos, aki azért jött, hogy megsürgesse őket. Minden eszköz és mindenki készen áll arra, hogy megkezdjék a társasjáték első fordulóját.

Mondták, hogy indulnak, csak Zita feszengett, látszott rajta, hogy nem szívesen megy vissza a szobába.

– Te pedig megnyugodhatsz – mondta Emília Zitának. – Pisti most egy darabig a légynek sem tudna ártani, hacsak nem a leheletével. Ahogy elnéztem, talán már öt perc sem kell neki, és az üveg whisky, amit sebtében benyakalt, meg amit nem láttam, maximálisan kifejti a hatását. Iván szerint éjfélre kialussza magát, és megint normális lesz.

Elindultak, közben Emília belekarolt Bertalanba, talán megérezve, lehet, hogy vetélytársa akadt ezen az estén.

– Képzeld el, Berci, éppen a hajózásról volt szó bent is, amikor visszamentem.

Bertalan már el is felejtette a telefont, a „navigare necesse est” figyelmeztetést, illetve a szilveszterkor ezzel kapcsolatban fölöttébb furcsának tűnő beszélgetést, például a sorsról és a szerelemről.

– Persze, nem olyan hangsúllyal volt róla szó, mint köztünk – nézett kacéran Bertalanra. – A fiúk matrózvicceket meséltek, azt gondolták, s talán nem is alaptalanul, hogy elég edzetek vagyunk a matróztémák szokásos szokincséhez. Én nem nagyon tudom megjegyezni a vicceket, elmondani is csapnivalóan szoktam, ha esetleg mégis eszembe jut, de a legutolsóra még emlékszem.

– Mondd csak, szeretem a vicceket! – derült fel egyszerre Zita hangja –, a beszélgetésekről úgyis lemaradtam.

– Szóval. Egy újonc jelentkezik a tengerészethez. – Úszni tud? – kérdezi a kiképzőtiszt. Mire az újonc meglepetten visszakérdez: – Miért, főhadnagy úr? Hajó nem lesz?

Zita felkacagott, Bertalan szája mellett is megjelent a mosoly, bár kicsit kényszeredett volt.

Az eszébe jutott, hogy ő tényleg nem tud úszni.

(Folytatom.)

*Komizsár János
illusztrációja*

A tudás: mint utazás – JÓZSA LÍVIA – (május 26.)

Illetlenül sokáig volt nálam a Nagy Géza által összeállított *A tudás, az oktatás és a nevelés idézetkincse* című könyv teljes változata. Nagy Géza aforizmáinak posztumusz kiadása az eredeti gyűjteménynek csak kevesebb, mint kétharmadát tartalmazza, de a bölcsesség-hagyatékot gondozó egykori tanítvány, Józsa Livia kölcsönbe adta a teljes idézetsor bekötöttetett változatát, melyet az özvegy ajándékozott Livia Gergő nevű kisfiának, egy kérést is tolmácsolva a gesztushoz. Magam szintén szerepeltem öt vagy hat rövid morfondírozással a könyvben – például a gyermek ártatlanságáról, amit a felnőttek közé visz. Livia arra kért, hogy azon a helyen dedikáljam Gergőnek az albumot, ahol a névsor szerint a jegyzeteim következnek.

Egyszerű aláírásnál (vagy ajánlásnál) többet, mást szerettem volna. (A hónapos várakoztatás tehát nem is hanyagság volt talán, hanem figyelem – s várakozás a magam részéről is. Vajon mit üzenhetek, személyesen, a kézírásommal egy 12 éves fiúnak, akit az édesanyja olyan szellemben nevel, hogy a tisztességes emberlét boldogságát találja meg, de addig bizonyosan csalódások sora is fogja érni?) Kölcsey *Parainesis*-ét is újra a kezembe vettem (készülve főiskolásaim vizsgáztatására, akiknek egyik tétele Kölcsey Ferenc publicisztikája volt). Aztán tegnap az istentiszteleten Sági Endre református lelképászorunk igehirdetésében arra is utalt, hogy Jézus egy világ körüli utazásra hív bennünket... Ezeket az élményeket szinte egyszerre értelmeztem és gondoltam újra most, amikor a nyomtatott szentenciák közé újabb mondatokat írtam Gergőnek.

*„Egy föld körüli utazás csak a pénzben gazdagok kiváltsága.
Egy világ körüli utazás viszont a tudásban gazdagok öröme.
A tudás tehát öröm – s a bölcsék szomorúságát a tudatlanság
növeli.
De te ne csak a saját boldogságodért törekedj tudásra!
Add át minél több embernek az ismereteidet, hogy másokban is
felkeltsd a tudás iránti vágyat.
Mert a világ körüli utazás akkor tesz még boldogabbá, ha nem
egyedül utazol.”*

„A legvitézebb katona” – X. DEBRECENI SIMONYI NAPOK – (május 30.)

A május 30. és június 1. között lebonyolított jubileumi, X. Debreceni Simonyi Napok rendezvényeit nemcsak a korábbanál többen látogatták, de a kezdeményezés most több újdonságot is kínált. Egyrészt Emődy Dániel katonahagyományokat és civil életet az óbester történelmi örökségének szellemében egymással megbarátkoztató vállalatát az idén már egészében dr. Papp Gyula

nyugállományú ezredes (egyébként más, karitatív tevékenységének elismeréseként Debrecen Város mecénás-díjasa) vette át, illetve egy olyan új programrész kívánczik most feljegyzésre, melynek magam is részese lehettem.

Dr. Papp Gyula (aki a rendezvény előtt két héttel védte meg a nemzetvédelmi egyetemen készített PhD disszertációját) még tavasz elején állt elő az ötlettel, hogy irodalmi pályázatot hirdet katonatörténetek gyűjtésére. Ötletének sikeres megvalósítása (illetve annak eredménye) egy, a jövőben összeállítandó antológiába kívánczik, s mivel engem kért meg a zsűri-elnöki feladatokra, áttekinthettem az anyag egészét, s érdemesnek tartom, hogy már most egy feljegyzéssel reflektáljak a reményeim szerint jövőre folytatandó emlékmozgósításra.

A pályázatra 24-en több mintegy félszáz történetet küldtek be Debrecenből és – Földestől Polgárig – Hajdú-Bihar megye több településéről. A legfiatalabb pályázó alig múlt húsz, a legidősebb közel kilencven éves. Voltak hölgyek is a katonatörténetek beküldői között, tehát e két tény is azt mutatja, hogy nemcsak a katonaviselt emberek ragadtak tollat a felhívásra. Többen a férjük, illetve apjuk, nagyszülőjük emlékeit fogalmazták meg, s olyan pályamunkákat is értékelhettünk, melyek memoár jellegűknél fogva valódi kordokumentumok. Az idős, a 2. világháborút megjárt, a hadifogságból hazatért emberek néhány esetben csupán a családjuk számára jegyezték fel emlékeiket – a családtagok megörökítő szereteténél fogva pedig ezekből is pályaművek lettek. Volt olyan összeállítás, mely már megjelent memoárból maradt ki – terjedelmi okok miatt.

A legtöbb történet a hatvanas–nyolcvanas évek katonaeletét idézi fel, annak minden humorával, olykor a civilek számára érthetetlen indíttatású epizódjaival, keresetlen kifejezéseivel, nonszensz helyzeteivel – de ez is a katonaelet sajátja volt. Némelyik pályamű a történelmi korfestés mellett szociográfiai hitelességű, s itt nemcsak a katonai zsargon alkalmazására kell gondolni, hanem a hihető életszerűsége is, még ha az emlékezet olykor meg is szépiíti az adott pillanatban drámainak tűnő helyzeteket és körülményeket. Nem egy esetben hivatásos katonák fogalmazták meg élményeiket, így mindkét oldal szereplői, a sorkatonák és az előjárók is megjelentek, összességében rajzolva hűséges képet. Az esetek között leggyakrabban személyes élmények leírásaival találkoztunk, de a szerzők nem egy alkalommal felhasználták munkájukhoz a katonai vándormotívumokat.

A pályázat értékelésekor figyelembe vettük az eredetiséget, a hitelességet, az egyediséget (benne az általános jegyekkel), az önálló karakter és a típus ábrázolását, a helyzetek megelevenítésének olvasmányos igényességét. Mivel elsősorban az irodalmi jellegű feldolgozásokat vártuk, ezért az elbírálás során előnyben részesültek azok a munkák, melyek a fenti követelmények mellett az irodalmi eszközökkel – például elbeszélőmód-váltásokkal, dialógusokkal és belső kommentárokkal vagy reflexiókkal –, illetve irodalmi műfajokkal is éltek. Így a díjazott pályamunkákból színes műfaji paletta rajzolódott elő, szerepelt közöttük nemcsak a dramatizált memoár, hanem a tárca és novella, a megírt adoma és anekdota (itt is a humor hangjait erősítve fel), pályázaton

kívül pedig a majdan megjelenő antológiában kiválóan használhatók a katonai humor kategóriájába tartozó aranykópések vagy a néprajzi adalékokkal szolgáló katonanóta-gyűjtemények.

A helyezettek mellett nagyon sok különdíj talált gazdára, s magam (illetve a folyóiratom nevében tettem ezt) szintén felajánlottam egy különdíjat a debreceni Némethy János ex-törzsőrmesternek (néhány könyv mellett egy ígéretet: egy éven keresztül ő is rendszeresen megkapja a Néző • Pontot). Nagy élvezettel olvastam az ágyúkerék felfújásáról, a bolondgombáról, az alkalmi mentőkocsivá avanzsált katonai terepjáróról, de leginkább a „szalonnás motorról” szóló (a tönkrement kondenzátort a lelemény egy vezetékekkel átfűrt szalonnával helyettesítette), az ötvenes évek elejének katonaéletét felidéző történeteket. S a vállalkozás újszerűsége, követendő volta, a pályázók nem egyszer valóban nemcsak dokumentum értékű, de élményszerű előadásmódja megérdemli, hogy feljegyezzem ide a díjazottak nevét is.

Az első helyezést a huszonéves Papp Imre kapta *In memoriam* című írásáért, nagyapja egyik történetét mesélve el. Második lett a 85 éves, nagyrábéi vitéz Török Benjámin 2. világháborús memoár részletével. Két harmadik helyezést szűletett: Orosz T. Csaba *Revolúció* című tárcája mellett a földesi Pécsi Józsefné az *Édesapánk háborús emlékei* című visszaemlékezés egy hosszabb részletéért kapott elismerést. (Ez utóbbi pályázat háttéréhez tartozik, hogy az édesapa még 1994 januárjában fogott hozzá memoárja írásához, de az év májusában meghalt. A hadifogság négy esztendejének általa elmondott emlékeit már csak a gyerekek őrzik. Az 1944 őszén bevonult földesi különítmény kálváriájáról azonban élvezetes dokumentumot kaptunk.)

Színvallások – ÉLES BULCSÚ – (június 2.)

Megkaptam Éles Bulcsú első képzőművészeti katalógusát, melyet nagy örömmel lapozgatok, s némi lelkifurdalással is. A fiatal, 1983-ban született festő még tavasszal kért arra, hogy írnék ajánlást a képeihez, ám a túl sok váratlan feladat s az egyébként is feszített munkatempó csak mostanra tette volna lehetővé, hogy behatóbban foglalkozzak festményeivel. A katalógus időközben megjelent, Sándor Zsuzsa főiskolai docens bevezetőjével.

Mondhattam volna, használja nyugodtan a még valamikor 2007 júliusában megjelent recenziómat a Debrecen hetilapból, ám az valóban nem a teljes pályaindulásra, csupán egyetlen kiállítás anyagára reflektált. Én azért előkerestem *A formálódás színei* címmel megjelent kis cikkekét, s adott terjedelmi határok között most, egy év után sem tudnék mást vagy másként írni.

„Kettős értelmű a fiatal debreceni festő, Éles Bulcsú harmadik önálló, a cívisvárosban debütáló, az István király téri református templom Kálmáncsehi Galériájában az elmúlt héten nyílt kiállításának a címe: *Színvallás*. És jelképes is, a hely szelleméből adódóan.

Színre lép az alkotó, és hitet vall. S habár a néző a művészi útkeresés első meghatározó stációit látja – a figurát is őrző vagy az indulati expresszív, a han-

gulati vagy a gondolati absztrakció, az érzelmi-erkölcsi vagy a filozofikus kifejezés tanítja-e meg önálló nyelvre az ifjú Élest(?) –, a művész már most igyekszik kijelölni választott útját. Hitet vall: azaz színt.

No, de – kérdezzük – nem természetes-e az, hogy a festő színekben gondolkodik? Éles Bulcsú azt kutatja: mi rejtőzhet még a színekben azon túl, hogy látványt ábrázol, érzelmet közvetít, kifejez külső és belső állapotot és hangulatot, kompozíciót teremt, benne egyensúlyt és hangsúlyt. Nemcsak (vagy nem is) kromatikus perspektívában gondolkodik, hanem a színek absztrakciós-antropomorf viselkedésével barátkozik. Formákhoz és formákba idomítja, de nem a látványeredmény számára a fontos, hanem a szín lényege, karaktere és útja annak önálló életéig.

A *piros szín életben maradása* már filozofikus vállalkozás, a *Formálódás* elvonatkoztatott jellegében is konkretizál, s a legtöbb mű ösztönös-érzelmi szinten megérint. Az egyik festmény, a színek fájdalmas-vidám, érzékeny-indulatos tobzódása előtt megállva, kislányom (hároméves múlt) azt mondta, neki ez tetszik, „mert olyan húsvéti”. Megnéztem a címét: az volt a kép alá írva, hogy *Utolsó vacsora*.”

Éles Bulcsú festményei

Balra lent: *Lassan múltó veszélyérzet*
(*Golgota*) – akril, 2006

Jobbra: *Tisztán és szabadon* (akril)

Most több helyem van Éles Bulcsúra, kiegészítem tehát további megjegyzésekkel a róla szóló mondandómat. Legelőbb azzal, hogy roppant céltudatos, fiatal művésszel van dolgunk, eltökéltsége és hite, szorgalma és ösztönös tehetsége okán nemcsak művész szeretne lenni, hanem néhány éven belül minden bizonnyal sikereket is el fog érni a pályán.

A szülői példa és intelligencia, az élmény-gazdag és művészetek felé orientáló környezet mellett maga is sokat tett azért, hogy egy modern hagyományokba ágyazott, egyéni kifejezésvilágot találjon magának. Művészeti gimnáziumba járt Debrecenben, közben a Medgyessy Kör (és szabadiskola) adott (s ad máig) további útmutatásokat számára. A Nyíregyházi Főiskolán rajz-vizuális kommunikáció szakon végzett, évente újabb kitekintési lehetőséget kapva például a zsákai képzőművészeti alkotótáboroktól. Jelenleg Sátoraljaújhelyen, egy művészetoktatási intézményben dolgozik rajztanárként.

23 évesen állított ki először önállóan – az első „színvallása” Hajdúböszörményben volt, majd 2007-ben Sátoraljaújhelyen, a Lavotta-házban mutatkozott be. A már említett debreceni kiállításon nyolc év anyagát gyűjtötte, rendezte egybe: a kezdetek, az első absztrakt képek és a további próbálkozások bemutatása mellett láttatni engedte azt is, milyen irányba tart. 2007-ben szerepelt a IX. Zempléni Nyári Tárlaton is, ahol a *Golgota* című képpel elnyerte Sárospatak város fődíját. Egy-egy munkájával volt jelen az I. Tőrekvés Őszi Tárlaton, a Hajdú-Bihar megyei Őszi Tárlaton és a Medgyessy Kör *Visszatekintés* című emlékkiállításán is. Éles Bulcsúnak már ebben az esztendőben is három önálló kiállítása volt. Kassán, Debrecenben és Budapesten, utóbbi helyszínen *Absztrakt történetek* címmel állított össze egy anyagot, éreztetve az aktus és a gesztus viszonyát.

Kifejező volt a bemutató címe, hiszen jelenleg is azt kutatja, hol van a figurális és az absztrakció határa, s hogy „meddig kell eltorzítani egy formát ahhoz, hogy absztrakttá váljon, és viszont: mennyi konkrét forma maradhat még benne egy képben úgy, hogy ne veszítse el nonfigurativitását” – fogalmazott ő maga művészi szándékairól. De hasonló törekvését tükrözik újabban született munkái is, absztrakt képvilágában mindig megsejtetve a figurát, még ha csak jelképesen vagy olykor asszociatív képességeinket mozgósítva is.

*Éles Bulcsú:
Angyali üdvözet (akril, 2007)*

Víziók, pasztikus látomássá összeálló amorfok, ugyanakkor éles kontúrokkal tagolt szellemtest-képek művei, melyekben a formaképzést folyamatosan felbontja, illetve dekonstruálja az érzelmi-érzéki alaphang, sőt, az érzelmi karakter gyakran indulati késztetéssé sűrűsödik, ezért Éles Bulcsú képeit az expresszív jelző is megilleti.

Várom majd a következő kiállítását, a nagyobbik kislányom jövő tavasszal öt éves lesz, kíváncsi vagyok, hogy melyik képet fogja kiválasztani magának.

Táncosok – JÓZSA LAJOS – (június 7.)

Újabb elektronikus levélküldeményt bontottam ki ma hajnalban – Józsa Lajos szobrászművész három képet mellékelte a csatolmányban. Kettő a kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnáziumban 2009-ben felállítandó idősebb Holló László mellszobrának agyagterve (a festőművész édesapja volt a főgimnázium igazgatója, jövőre lesz halálának 100. évfordulója), s a harmadik a Mogyoródon 2007-ben felavatott *Táncosok* című szobor, ezt még nem volt módom életnagyságban megtekinteni.

A képernyőm nagyítóképessége is véges (budakeszi műtermébe ígért látogatással is adós vagyok), de a „nagyítás” az időben lehetséges, és annál is inkább alkalma lehet most ennek, mert az idén pontosan 25 éve annak, hogy Józsa Lajos első köztéri szobrát felavatták szülővárosában, Debrecenben.

Tavaszi című, 2 és fél méter magas bronzaktja az orvosegyetemmel áll a hátsó kollégium előtt, s ugyanekkor került egy nonfiguratív mészáló alkotása az egyetemre, valamint a *Szoboszlói Vénusz* mészálószobra Hajdúszoboszlóra.

S ha jól számoltam össze a 60. születésnapra, 2004-ben kiadott album szoborlistája alapján, ez a mogyoródi munkája már több, mint a negyvenedik a köz- és beltéri szobrok sorában. A Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztrel kitüntetett Holló László-díjas szobrászművész (egyben a Máltai P.C.O. Rend Lovagja) természetesen számos alkotásával van jelen a szűkebb szülőföldi régióban: Debrecenben 8, Hajdúszoboszlón 3, Hajdúböszörményben 2, Berettyóújfaluban 1 munkája látható.

Józsa Lajos: Táncosok
(bronz; Mogyoród)

Budapesten 1988 óta 11 művét avatták (közte síremléket, kút-plasztikát, 2. világháborús emlékművet, domborművet és organikus térplasztikát), többnyire történelmi szobrot, illetve emlékművet rendeltek meg tőle Kazincbarcikáról, Tenkről, Pátyról, Szentesről, Bicskéről és Böcsről, és már Mogyoródon sem az első alkotása a Táncosok: 1992-ben egy falikút-plasztikát, 2001-ben életnagyságú Szent László-szobrot avattak itt tőle.

Az új terekkel és szobrászi megoldásokkal sikeresen kísérletező emlékmű-szobrászat legfontosabb színhelye Józsa Lajos számára Tiszaújváros–Tiszaszederkény, ahol 1999 óta van jelen köztéri munkáival. Akkor Lorántffy Zsuzsanna bronzszobrát avatták, de készített a Tisza-partra *Törölköző* című kompozíciót, Szent Istvánt, köztársasági címert, Vásárhelyi Pál-domborművet és Szentháromság-szobrot.

A tiszaujvárosi *Hármas halom-emlékmű* Józsa Lajos egyik rendhagyó kompozíciójú, a szobrászat határain túlmutató, építészeti karaktert is öltött főműve, egy fajta szintézismunkának is tekintve az alkotás-együttest. Szavai szerint (olvashatjuk albumában) a három halom ugyanazt szimbolizálja, mint a magyar címerben: a múltat, a jelent és a jövőt. A kis dombokon elhelyezett plasztikák szintén az idő és a magyarság történetének jelképei. Középen magasodik *Szent István király* bronzszobra, tőle jobbra látható a *Jövő kapuja*, amely formájával és anyagával egyaránt a harmadik évezredre utal. A harmadik szobor pedig fából készült, mivel az a múlt szimbóluma: a *Csodaszarvast* és *Árpád sólymát* ábrázolja.

Ugyancsak a meghatározó köztéri munkák közé sorolhatjuk a nagyléptékű, tiszaujvárosi *Szentháromság*-szobrot. Köztéri műveinek száma már negyven volt, de ez lett az első kifejezetten vallási indíttatású alkotása. A 2002 húsvétmásodnapján felavatott szobra a földgömbön álló Atya, Fiú és Szentlélek ábrázolása, amely a kritikák szerint is alkalmazkodott a kanonikus szabályokhoz, mégis sajátosan Józsa Lajosra jellemző lett az eredmény. Az ellentétek egysége a törékenység és a monumentalitás párjában tükröződött, de kiemelt szerepet kaptak a kompozícióban a jelképek is.

Keresem most a *Táncosok* előképeit, a tekintetem az egyik (polcomon álló) kisplasztikára téved, a *Kánkánt járókra*, melynek eredetije is mindig elbűvöl a hajdúszoboszlói Cívis Hotel Délibáb nagytermében. De a táncmozdulat érzéki energiamaia fogalmazódik meg valamiképpen az organikus szobrok révén, a tánc és a zene több bronzmunkáján eleven anyaggá válik. Klasszikus harmóniát fogalmaz meg a *Balerina*, s mintha táncolna a *Madarat röptető*... A zene is több munka témaalapja (*Nő hegedűvel*, *Nő lanttal*, *Fuvolózó I., II. vagy a Zenebohócok*), s a dalszerűség gyakran karakterizálja Józsa Lajos más plasztikáit is. Szomorú, éneklő fohászt mond az asszony a padon, aki sirat is – talán szeretett társat, talán elmúló pillanatot, életet, otthagyt kalapot... Itt istenes asszony zsolozsmázik, amott a meztelen szépség dicséri az Istent... A hegedű teste ölelésre vágyó leányként vibrál, de az asszony teste már a hangszer fegyelméhez szelídül közös mozdulatukban...

A mogyoródi táncosok mozdulata is a szenvedély és a fegyelem kettősségétől feszül. A kimerevített mozdulat tétovaságában talán már benne van az érzés, hogy a szerelemöszton virtusba öntése után el kell táncolniuk a halált is.

Eső és betű – KÖNYVHÉT – (június 9.)

Ma fejeződtek be a 79. Ünnepi Könyvhét debreceni rendezvényei. Lebontottak 23 könyvsátrat a Kossuth téren, s a terjesztők (és kiadók, szerzők) nem voltak boldogok. (Olvasgatom Mórícz Zsigmond, Móra Ferenc Krúdy Gyula korabeli könyvünnepek apropóján írt publicisztikáit: akkor sem voltak elégedettek.)

Az idei könyvhetet, akár a tavalyit, kettős csapás érte: esett az eső (igaz, most kicsit kevesebbet, mint tavaly), és esett az életszínvonal (talán most még jobban, mint az elmúlt évben). Nincs pénz a könyvre, luxus. Ezen nem is nagyon kell csodálkoznunk, hiszen a szellem kalandja mindig is luxusnak számít, már ha luxus – ahogy Juhász Ferenc írta *A Könyv Ünnepére* – a „remény az egyetemes reménytelenségben” vagy „a hit a megmaradásban, gyönyörű szövetség a halál ellen”.

Örök kérdés, hogy mire jó a könyv. Ha nem lenne könyv, vajon boldogtalanabbak lennénk? Vagy pontosabb a kérdés feltevése így: Vajon boldogabbak vagyunk a könyvtől? Személyes válaszom erre: Igen! Persze, nem tudom elképzelni, hogy milyen lenne a világ, ha nem teremtette volna hozzá Isten a könyvet is, de azért tudok a kérdésre igennel válaszolni, mert azt sem tudom elképzelni (miután megismertem a könyvet): milyen lenne a világ nélküle. (Abban a világban minden bizonnyal nem szerelemnek hívnák a szerelmet, nem szomorúságnak a szomorúságot, és nem lenne olyan fájó elbúcsúzni az élettől. Mert hogyan írta Juhász Ferenc? „Életparancs. Titok-cella. (...) De tudja-e, mekkora a világegyetem-vesztése annak, aki nem ismeri a könyvet, az írást?”

Ezt a fenti kérdést már nagyon sokan feltették. A Kölcsey-főiskolán a kötelező olvasmányok közé sorolom Mára Sándor *Vasárnapi krónikáját*, benne a *Gondolatok a könyvtárban* című cikkét, melyet 1942-ben írt. A házi könyvtár csendje és a harcterek zűrzavara, a kettő ellentéte rajzolja meg annak a gondolati vezérfonalnak a menetét, amelyre építkezve Márai a könyvek hatalmáról, az írástudók felelősségéről, az olvasni tudók feladatáról gondolkodott el. Itt a könyvtár a béke helyszíne a dúló háború közepette. „Magyarok, németek, angolok, olaszok, franciák heverték egymás mellett a polcokon, mint álmukból felriasztott harcosok.” A harctéren e nemzetek fiai gyilkos indulattal támadnak egymásra, a törvénnyé tett értelmetlenség jegyében.

Márai tulajdonképpen filozofikus kérdést fogalmazott meg – és itt kapcsolódott vissza Vörösmarty Mihály címadó verséhez –, amikor arról faggatta önmagát: Mít segítettek a világon ezek a könyvek, a legjobb könyvek, amelyeket egy magyar család évszázados öntudata és ízlése válogatott ki az európai szellem bőségéből? Nem lettünk jobbak és türelmesebbek általuk, állapította meg, nem tudtuk fegyelmezni az önzést, az erőszakot, hiszen látjuk és érezzük, hogy minden veszélyben van, s azt a kultúrát fenyegeti a legjobban a pusztulás, melyet e könyvek magukba zárnak.

Mégis optimista volt, írói hivatásából, a gondolkodó ember iránt érzett felelősségéből fakadóan lehetett az. „S mégsem igaz, ha e pillanatban úgy tetszik is, mégsem igaz, hogy a könyvek nem segítettek. Az emberi szenvedély a tenger, melynek áradása végtelen, s a könyvek – a világ minden könyve – centiméter magas gátak csak a tenger dagályával szemben. Minden ezredév egy centimé-

ter. S minden könyv ad valamit a gáthoz, mely felépül egyszer a szenvedély, az önzés, a butaság, az erőszak, a tájékozatlanság és a bűntudat óceánjának partjain. Építsük ezt a gátat: talán ennyi az emberi élet értelme.”

Legyünk hát mi is bizakodók! Egy kis (vagy sok) esőtől ne szomorodjunk el! Ezredéynyi centiméter-gátakról beszélt Márai az önzés és az erőszak ellen, a butaság és a tájékozatlanság ellen. Biztos vagyok benne, hogy az emberek többsége gyakrabban olvas folyószámla-kivonatokat, mint könyvet, sokan pedig azt mondhatják: a könyv csak akkor kerül sorra, ha már megolvasták a pénzt, amiből előbb élelmet, ruhát, tévét kell venni, közüzemi díjat kell fizetni, nem is beszélve a szenvedély-cikkekről. Nekik hiába is mondanánk, hogy a könyv a legszebb szenvedély-cikk (csak nehogy az italéhoz és a cigarettáéhoz hasonló jövedéki terheket gondoljanak ki rá a pénzügyérek), s egyébként is: most legalább rá lehet fogni az esőre, hogy nem volt folyton áradó tömeg...

Üzenet a buszról – (június 11.)

A 31-es busz padlóján legalább egy félkukányi szemét. Biztosan nem így engedték el az első járatot (az már más kérdés, hogy közben azért ki lehet takarítani – némi komfort-kompenzáció gyanánt legalább a ritkuló járatokért és az ezzel fordított arányban növekvő jegyárakért). Mindenestre szomorú bizonyítványa ez nemcsak a Volán-társaságnak, hanem az utas-közönségnek is.

Nem érzem jól magam a buszon, s nem csak a szemét miatt. (Ha sietek, és csupán néhány megállót kell mennem, inkább gyalogolok, mert úgy hamarabb odaérek.) Most azért a szemét is zavart, és az eszembe jutott egy felirat. Távol-sági busz ajtajára volt ragasztva a következő sofóri köszöntő üzenet (talán nem szó szerint idézem, de a lényeg a következő):

„Ugye Ön is szereti maga körül a rendet, a tisztaságot? Ha igen, kérjük, ne szemeteljen! Ha nem, akkor érezze magát otthon!”

Ha jól emlékszem, az a busz tiszta volt. Abban azért mégsem vagyok biztos, hogy az iróniájában komoly kritikát rejtő üzenet hatott volna. Mert van egy olyan gyanúm, hogy az antiszociális emberek (s ennek csak egyik fokozata a szemetelés) gyakorlatilag funkcionális analfabéták.

42 ezer látogató – VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – (június 18.)

Június 12-ére én is meghívást kaptam a Vojtina Bábszínház évadzáró társulati ülésére. Főiskolai kötelezettségeim miatt nem tudtam ott lenni, amit azért is sajnállok, mert a társulatnak igen sikeres évadja volt a 2007/2008-as: mint Asbóth Anikó igazgatótól később megtudtam, több mint 42 ezer látogatót (köztük 35 ezer nézőt) vonzottak a bábszínház különböző produkciói, az előadások mellett például a játszószínházi foglalkozások és a kiállítások.

Az évad öt új bemutatója közül kiemelkedően jó produkciónak bizonyult *A fülemüle* (ez nem a társulat értékelése, hanem az enyém), de problémás kérdéseket vetett fel *A farkas és a hét kecskegida* (ugyancsak szerintem) – ugyanis lehet mai egy mese annak ellenére, hogy meghagyja a bábszínházi technikai

és eszközbeli repertoárját (például az *Égen földön mese* című darabban) –, s komoly bravúr volt az ifjúsági előadásként játszott *A helység kalapácsa*. Bábvilági élménytár fogad mindig a kiállító-teremben, s most csak a 2008-as szemléket sorolom: február végéig „*Hallod-e, pendítsd az lanot!*” – Kerekes Zoltán 80-féle hangszert bemutató kiállítása; Matyi Ágota jelmez- és bábtervező bemutatkozása „*Rajzok faragott mozgólatai*” címmel; a színpad képi világát makettekkel felidéző látványtervezők és szcenikusok kiállítása áprilistól; majd a Vojtina Bábegyűttest is nevelgető 25 éves Pódium Műhely Egyesület születésnapja Oláh Tibor fotóival. Most vendégszereplések következnek külföldön és itthon, az új évad pedig augusztus 31-én indul, avagy: *Idesüss a figurásra!*

A pihenés ideje – GYULA – (június 22–28.)

Családi nyaralás, szerencsésen kifogott jó idő, öröm a gyerekeknek és öröm a gyerekekben... A strandolást értelmetlennek tartom, de most némi értelmet adott ennek a kislányok nap- és strandélvezete... A szorongás: „csak ne történjék semmi baj”, és a szorongás: mert lassabban haladok a munkámmal...

A kikapcsolódást rövidebb, maximum egynapos adagokban szeretem – azért megírtam a következő regényfejezetet a *Báránkyönnyekből*, két recenzeándó könyvet és egy folyóiratot is sikerült elolvasnom, művészeti cikkekhez gyűjtöttem anyagot... A Cívis Hotel Park folyosóit és szobáit a hortobágyi és a hajdúszoboszlói nemzetközi művésztelepek alkotóinak festményei díszítették, élmény volt a Kohán Képtár, az Erkel- emlékház... Mindezekről majd később, egy gyulai anxiz keretében.

Vasárnap délelőtt indultunk, hajnalban még Baditz Ottó festményeiről értekeztem; szombat délután érkezünk, vasárnap hajnalban ugyanott folytattam Baditznál, ahol abbahagytam. Már is kezdtem kicsit jobban érezni magam, mert az egy hét alatt nagyon elfáradtam. Jó lenne megfejtetni az okát, hogy miért akkor fáradok el, amikor úgy tűnik, hogy pihenek.

Sajnos... – WASS ALBERT SZOBRA – (június 29.)

Sajnos, nem jó a debreceni Wass Albert-szobor. Pedig reménykedtem. Ha már annyi támadás érte megszületése előtt, akkor legalább az emlékmű igazolta volna a kezdeményezés helyességét. Méltóságát. Wass Albert nagyságát.

Tegnap nem tudtam ott lenni az ünnepélyes szoboravatáson – valahol Gyula és Debrecen között jártunk –, de estére tiszteletünket tettük (Erdélyi Mártival és Andics Árpáddal – az itt közölt fotókat is

ő készítette) az életmű előtt. Már ott éreztem, hogy igen, most az életmű előtt tisztelgek, nem pedig a szobor előtt. Idegenséget éreztem és szomorúságot. S nem tudtam megfogalmazni pontosan, hogy miért van ez az érzésem.

Igaz, hogy valóban emlékműhelyhez méltó módon lett kialakítva a környezet a Medgyessy-sétányon – egy mesterséges domb Wass Albert mezőségi szülőföldjét idézi, a Máramarosról hozott óriáskavicsok pedig a maradó kövek, a csakazértis-kövek szimbólumát teremtik meg, rajtuk időtlen-érvényes Wass Albert-idézetekkel –, és sokkal többet jelentett számomra a betű a kőben, mint az ember a bronzban.

A Wass Albert-szoborból ugyanis csak egyetlen dolog hiányzik: maga Wass Albert. Győrfi Sándor munkáit szeretem s nagyra becsülöm (művészi világa versemet is inspirálta, az előző folyóiratkötetben közöltem *Valami test* címmel), és ezért kell elmondanom (mert számomra fontos Wass Albert is és Győrfi Sándor is), hogy sajnós, ez a szobor most nem sikerült.

Mint emlékmű-egész: tulajdonképpen elfogadható – főleg a környezet és a környezeti attribútumok miatt, a kövek miatt, a Wass Albert-üzenetek miatt. Élő cáfolatai ezek az őt ért vádagnak. Hadd idézzem az egyiket:

„Testvér! Valamit szeretnék mondani Neked... ne hidd, hogy csúnya és rossz a világ. A világ szép és különös. Csak sok benne nagyon a beteg ember. Az izgága, az irigy, a gyűlölködő. A gonosztevő és a diktátor, az őrült és a hős. Fertőzik és rontják a világot... De egészen elrontani nem tudták mégsem... Miért nem? Mert a Világ anyja a Természet, s a Természetben az

ember nem egyéb, mint egy kis pajkos tréfa. Vigyázz tehát, hogy vidám tréfa maradj. Mert a gonosz tréfából tövis nő csupán, mely véresre sebez Téged, s elcsúfítja a világot.”

A *Te és a világ* című, útravalóul adott tanítások bevezető írásának az egész gondolatiságáról számot adó, összefoglaló idézetkivonatát olvastuk fentebb. Magam is újra- és megint újraolvastam többször már ezt a vékonyka kötetet – Márai Sándor *Füves könyvének* egyenrangú párjaként tartom számon. S ami-

kor támadások érik (például a liberalizmus jegyében) keserű mosollyal idézem a *Jog* című szentenciáját: „Könyvtárakat írtak tele azzal, hogy mik a jogaid ezen a földön. Pedig csak egyetlen igazi jogod van: békében élni. De éppen erről feledkeznek meg a leggyakrabban.”

Kiindulási alap Wass Albert embersége és művészete megértéséhez, miként a szeretet. (Vagy ahogy Arany Lajos írta Wassról: az égető szeretet, „a nagy spiritualistáknak az élők iránti metafizikai részvéte (...) vasakarató, töretlen hitű, makkegészségű lelkek áldozatos, önzetlen szeretete”). Igen, a megértés, melynek biztos gátja az elfogultság. S ha már az indulatos vitákat sem szabad reflektálatlanul hagyni: a bármelyik oldalról érkező és bármilyen alapú elfogultság akadályozza az életmű hiteles megítélését.

A megítélésre-megértésre is van egy kiváló példázata Wass Albertnek (még mindig a *Te és a világ* című kötetből):

„– Ez a hegy kopasz – mondja a keleti oldalon lakó ember –, nincs rajta egyetlen fa sem.

– Ezt a hegyet sűrű erdő borítja – jelenti ki a nyugati oldalon lakó.

Mielőtt hajba kapnál valakivel emiatt, vedd a fáradságot, és sétálj át a hegy másik oldalára is.”

Próbálok „átmenni” a hegy másik oldalára, megérteni Győrfy Sándort. Olvastam, hogy azt nyilatkozta az egyik napilapnak: amellet, hogy a támadásokat természetesen méltánytalannak minősítette, nagyon megviselte, hogy a szobor elkészítése miatt személy szerint is kellemetlenségek érték. Igyekezett csak a feladatra koncentrálni, s egy olyan szobor képe volt előtte, amelyik megmutatja „e nagyszerű férfiú hazafiságát, bölcsességét, a mezőszégi tájhoz való oldhatatlan kötődését”. Csakhogy ezeket éppen nem mutatja meg a szobor.

Amikor a *Toronyapló*-ban másodszor írtam a Wass Albert-kérdésről, mondanám azzal zártam, hogy a köztéri művek állításánál három aspektust kell vizsgálni. Az első kettőre ma is igen a válasz: Wass Albertnek volt kapcsolata a szoborállító közösséggel (Debrecennel), és az író elérte azt a művészi szintet, mely szoboremlékre jogosítja. A harmadik feltétel így szólt: „Meg kell ítélni, hogy a köztéri szobor, mint műalkotás, megfelel-e a műfaj esztétikai elvárásainak.” S ezzel a harmadikkal van most bajom.

Ahhoz, hogy a Wass Albert-szobrot (s általa Wass Albertet, vagy éppen fordítva) elfogadják, figyelembe véve a körülötte kialakult vitakörnyezetet, ennek a szobornak igen jól kell sikerülnie. Ellenben a szobor immár valódi támadási felületet kínál. Csak mint portré kiváló – ám ahogy a híradásokból is tudjuk: ez a világ első, egészalakos Wass Albert-szobra. Ráadásul nem egyszerű köztéri szobor, hanem centenáriumi emlékmű (egyben halálának 10. évfordulójára is készült). Egy posztamensre helyezett büszt esetén most az elismerés hangja szólna. Az emlékműszobornak viszont alapja a sugárzandó eszmeiség (s ehhez nem elegendőek a környezetbe helyezett szimbólumok). A test üres (nem csak a keze), így szinte különválik a fejtől, elveszi az erőt a tekintetben sugárzó töretlen hitről, áldozatvállaló szeretetről és vasakarról.

Még egyszer: sajnálom, hogy a Wass Albert-szobor nem sikerült. Talán a művésznek sem tett jót az író alakja körül keltett bonyodalom.

Pillanatok horizontján – SZABÓ GYÖNGYI – (június 29.)

„Elnézést, ugye ön Vitéz Ferenc?” – szólított meg egy fiatal házaspár, mellettük gyerekkocsi, amikor indulni készültünk tegnap este a Wass Albert-szobortól. „Igen. Ismerjük egymást?” – kérdeztem meglepődve, s kicsit félszenen is, nem tudok mit kezdeni a helyzettel, amikor az embert így megszólítják. „Nem, nem, csak mi ismerjük önt.” Bemutatkoztak, és a hölgy egy csinos, egyszerűségében vonzó kötetet vett ki táskájából. „Éppen van nálam egy” – nyújtotta át.

Ez a második verseskötete, mondta, s miközben gyorsan átfutottam a 2007-es évszámozású kisded könyv hátoldalán olvasható bemutatkozást (1981-ben született Debrecenben; első kötete 2005-ben jelent meg *Öröklétbe zárva* címmel; verseit mindazoknak ajánlja, akik magukénak érzik Weöres Sándor szavait: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”; környezetgazdálkodási agrármérnök diplomája van, férjével és kisfiával Miskolcon él...), már hozzá is tette, hogy visszaköltöztek Debrecenbe, munka nincs, de nem adják fel.

Pillanatok horizontján – ígéretemhez híven, elolvastam a verseket, ilyenkor azt keresem, mit olvasnék el újra, s már a harmadik költemény megállít: „*Lopok, ahányszor szemedbe nézek, / fényt a sötétség reggelének. / Egy-egy mosolyt komor éjszakákra; / lopok, ahányszor nem nézek hátra. // Tolvaj perceim vállamra fűzöm, / hordozom, mint rácsait a börtön. / Lopok, ahányszor tehetem; / vándor vagyok, és ez a fekhelyem.*” Majd továbbugrok az olyan képzeletre, mint: „*A reménytelenség nyoszolyáján / csupán a lelkiünk szeretkezik*” – a lélek nem szeretkezik, az érzéket nem tudja szellemivé oldani egy érzékiségre utaló szó, jobban illene ide egy élménysűrítő metafora, nem is beszélve arról, hogy a reménytelenségnek nem lehet nyoszolyája, a puha ágy helyett nekem például a „reménytelenség szállapadja” jobban tetszene.

Aztán megdorgálom magam: keresd inkább a jót, ami nem nyeri el tetszésedet, azzal ne foglalkozz! Különbön is: Weöres szinte minden sorát megfontolandónak vélem *A teljesség felé* című ciklusból, így Szabó Gyöngyi ajánlását is – ha bennem a létra, annak csak a jót keresve érdemes lépni fokait. Megállok újra, az *Útjaink* című nyolcsorosnál: „*Maradtam volna az álmod, / de benned nincsenek éjszakák. / Egyedül ülsz az alkony partján, / s én egyedül állok odaát. // Elindulok, mintha lenne hova, / te vársz még, mintha lenne kit. / Elöttem Kánaán, mögöttem Éva: / mindketten hazudunk valamit.*” Erős vers, komoly, őszinte. S mintegy párja ennek a *Falakon túl* – mert Szabó Gyöngyi nemcsak a falakon néz túl, hanem túllép önmagán is, a két ember közötti meg nem értés harcol a szeretetvággyal, egyetemes, egzisztenciális lélekérzést fogalmazva meg.

A falak visszatérő motívumként húzódnak végig a kötetben, s a társmotívum a küzdelem és a remény lesz. S mert a költő úton van – nemcsak poétikai értelemben, de hétköznapi, érző létében is –, az önismeret magasabb foka a falak felismerése, majd a megoldás keresése: nem válni fallá, hanem megérteni, a megértéssel bontani le a falat. A küzdelem nem könnyű: „*ökölbe szorított kezekkel mászni, / néma szájjal mondani a Neved, / izzadságcseppekből megformálni, / mit ránk aggatott az emlékezet, / és mászni ökölbe szorított kézzel, / és mászni, egyre csak szabadon // Nem könnyű kimondani: AKAROM!*”

„Macskoládé” – BÁLINT ZOLTÁN – (július 7.)

A *táncosnő halála* című regényemet Karancsi János kinyomtatta, Kapusi Józseftől megkaptam az ígéretet: jövő hét végére be lesz kötve, jöhet a bemutató; megkönnyebbültem, s immár „tehermentesen” fogtam hozzá ajánlást írni Bálint Zoltán gyerekverseihez, amit pedig három héttel korábbra ígértem. A szerző ötven példányban már kinyomtatott egy csinos kötetet, amelyhez több, géppel írt darabot mellékel, néhány javított verziót és újabb verseket. A húsz színes illusztráció felét maga készítette (a szerzőpárja Mester László volt), és e rajzokat is igazán jó szívvel ajánlhatom: tiszták és emblémaszerűek, szépek és játékosak.

Összesen negyven verset kaptam, s harminc olyat találtam, amelyből húszat a saját lányaimnak is felolvasnék. Azt hiszem, nem illetheti ennél nagyobb dicséret a költőt, aki arra vállalkozik, hogy a ritmusra, rímre, dallamra, mesére vagy játékra s talányra ösztönösen áhítózó gyerekeknek igényes verselményeket adjon.

Bálint Zoltánnak talán nem igazi erénye az epikus történetmesélés – az ilyen történetei inkább prózába illelnek –, erénye azonban a humor, az ötlet, a helyzetrajz, sőt, ami alapvetően fontos a kicsiknek szóló irodalomban: a gyermeknyelv és a gyermeklélek ismerete, annak a pontnak az érzékelése, ahol az egyszerű még nem bugyuta, ahol a játék ösztönös, és nem erőszakolt. S Bálint azt is több helyen megérzi, hogy a játéktárgy egy fajta varázslat eredménye, s benne a világnak nem csupán részei vannak jelen, hanem az egész teljessége árad szét, hogy bármi képes az átváltozásra, minden animálódik a gyermek játékszituációjában, ami pedig természetes létközege.

A rím, ritmus és dallam, a szójáték és hangpróba, a vers mondóka vagy énekjellege néhol telitalálat, az ötletben szellemiség és tanulság is rejtőzik, s mindenütt ott van a mosoly lehetősége, ami a felnőttek számára az ironia képében búvik elő, a gyerek pedig boldogságpillanatként éli meg ezt a mosolyt. Kedvcsinálóként idézek néhány rövid Bálint-gyerekverset: „A macskámnak nagy a bajsza, / Éppen olyan, mint egy harcsa. / Harcsának is néztem volna, / ha a harcsa dorombolna.” (Harcsamacska) – „Szekrényemben vén kabát, / Benne láttam két bakát, / S két bakának négy fiát. / Felkaptam az új kapát, / S kergettem hét falun át / Az egész kompániát.” (Vén kabát) – S végül: „Éjszaka a hold zenél, / Sugara kezemhez ér. / Teli arca száz kutyán / Játszik, mint az orgonán. / A hangjegyek: csillagok, / A karmester én vagyok.” (Ha éjjel felébredek)

TARTALOM

Múzeumi Kurír

„A táncosnő halála” – 50 éve halt meg Medgyessy Ferenc	529
Egy lélegző életmű – A Volksbank-galériák is üdvözölték a Modern meghosszabbított Aba Novák-kiállítását	534
A varázsló felesége (vers).....	538
200 kép között – A Holló-életmű keresztmetszete a Tócskertben	540
„István is, Koppány is én vagyok” – Holló László néhány Szent István-ábrázolásáról	545
A fojtott derengések festője – 55 éve halt meg Hrabéczy Ernő.....	548

Hírek

<i>Trianon-emléknap; Lélekfoltozó: Serfőző Attila könyvbemutatója;</i> <i>A Nagy Háború írásban és képen; Darabont Tamás kiállítása</i> <i>a Misztika Galériában; Tibet kincsei; Múzeumi majális,</i> <i>Múzeumok éjszakája (Andics Árpád fotóriportjai).....</i>	550
<i>Modernnek az elődök örökében – A GADE budapesti kiállítása .....</i>	558

Egy „arisztokratikus” szenvedély (10.)

A 79. Ünnepi Könyvhét debreceni exlibriseiből.....	563
A „szinte zenei csengésű” vonalak nyelvén – Cseh Gusztáv (1934–1985) exlibrisei és könyvillusztrációi.....	565
Tómondatos egyszerűségű táj- és emberszeretet – Miskolczy László festőművész (1923–1988) emlékezete.....	570
Öt haiku	575
Az idő mint anyag – Ráczy György képzőművész (1944–2008) hajdúszoboszlói emlékkiállítása	576
Az absztrakció megnevezi a titkokat – Kunkli Irén festőművész (1938–2007) emlékkiállítása az Aranybika Galériában	579
D. Kovács Éva emlékkiállításai (Debrecen, Hajdúszoboszló, Hajdúhadház)	581

Nyári tárlat

Hagyomány és lelemény – A XX. Debreceni Országos Nyári Tárlat (Visszatekintés; Pályázati összeállítás Szabó Magda emlékére; Mustra a tárlat anyagából; A nyári tárlat díjazottjai)	583
Beszédgyakorlatok – N (vers)	595
Emlékserepek (versek Sz. Kovács Géza grafikai lapjaihoz).....	596
Ha én lennék...; Macskaparipámmal...; Nézz rám! (gyerekversek)	598

Megidézett örökségünk – Madarász Kathy Margit textilművész kiállítása Balatonfüreden	601
Bumeránk-projekt – Nők alkotásai a debreceni Belvárosi Galériában	604
Jelenlét – A Kapos Art a Belvárosi Galériában.....	606
Fresh Art 3 – Fiatal művészek pályázati szemléje.....	607
A Debreceni Művelődési Központ kiállítási terveiből.....	608
A látomásos realizmus újra-felfedezett képviselője – Mersits Piroška (1926–1988) festőművész kaposvári emlékkiállítása	609
Nemzeti portréfestészetet teremtett – 110 éve halt meg Barabás Miklós (1810–1898) festőművész	617

Krúdy-évfordulók

„Tudósok naptára” – *Krúdy Gyula irodalomszemléletéről*.....627

Könyvkritika

Márai Sándor: Az írástudó.....643

Sorsában és környezetében magyar – *Réti Zoltán festőművész*

Mózes-sorozata 650

Báránkönyvek (*folytatásos regény – III. rész*) 655

Toronynapló

(Benne: Józsa Livia, X. Debreceni Simonyi Napok, Éles Bulcsú, Józsa Lajos, Ünnepi könyvhét, Wass Albert szobra, Szabó Gyöngyi, Bálint Zoltán) 673

Rövid időn belül megjelenik a Néző • Pont KÜLÖNSZÁMA!

Benne olvasható lesz Csontos János költő, publicista portréja;
nagyobb könyv- és folyóiratszemle foglalkozik az új kiadványokkal;
felidézek néhány aktuális kiállítást, múzeumi hírsokrot adok,
és egy titokzatos Baditz Ottó-festmény nyomába eredek.

A már szintén készülő NOVEMBERI számban

összeállítást közlök a nyári művésztelepekről, folytatom Krúdy Gyula
publicisztikai életművének ismertetését, a *Szindbád urak* bemutatását,
a *Báránkönyvek* című regényemet és a *Toronynapló*t.
